

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

BOJAN ERHARTIČ

JEMEN

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

AZIJA

J E M E N

Bojan Erhartič

Ljubljana 2009

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA
Azija

JEMEN
Bojan Erhartič

©2009, Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC

Urednik: Drago Kladnik

Recenzenta: Naja Marot, Blaž Repe

Grafična zasnova: Milojka Žalik Huzjan

Likovno-grafična ureditev in prelom: Brane Vidmar

Kartografija: Rok Ciglič

Fotografije: Robert Brglez, Bojan Erhartič, Krištof Kranjc, Vojislav Likar

Izdajatelj: Ljubljansko geografsko društvo

Za izdajatelja: Blaž Repe

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Littera Picta, d.o.o., Ljubljana, Slovenija

Naklada: 220

Fotografija na ovitku: Slikovita puščavska roža (*Adenium obesum*) je predstavnica stekleničastih dreves. Foto: Robert Brglez.

Vodnik je nastal na podlagi ekskurzije v Jemen od 25. 4. do 11. 5. 2008.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

913(533)(036)

908(533)

ERHARTIČ, Bojan

Jemen / Bojan Erhartič ; [kartografija Rok Ciglič ; fotografije Robert Brglez ... et al.]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. - (Vodniki Ljubljanskega geografskega društva. Azija, ISSN 1408-6409 ; 5)

ISBN 978-961-254-151-4

247260672

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612541514>

UVOD

TEMELJNI PODATKI:	
Uradno polno ime:	Al-Jumhuriyah al-Yamaniyah (Republika Jemen)
Državna ureditev:	islamska predsedniška republika
Površina:	527.970 km ²
Najvišji vrh:	Jabal an Nabī Shu'ayb, 3760 m
Združitev Severnega in Južnega	
Jemna:	22. maj 1990
Število prebivalcev leta 2008:	23.580.000
Gostota poselitve leta 2008:	44,7 prebivalca/km ²
Glavno mesto:	Sana (arabsko Ṣan'ā'; 1.937.451 prebivalcev leta 2005)
Uradni jezik:	arabski
Denarna enota:	jemenski rial (YER)
Bruto domači proizvod (2008):	1198 USD/prebivalca

Jemen je nekakšen posebnost med arabskimi državami. Vzrok za to so odmaknjena lega na skrajnem jugu Arabskega polotoka in v primerjavi z drugimi arabskimi državami razmeroma ugodne naravnogeografske razmere. Zaradi njih so ga antični pisci imenovali Arabia felix – Srečna Arabija. Po arabskem izročilu naj bi ime Jemen izhajalo iz besede *Al-Yumn* v pomenu 'blaginja in sreča', kar se zelo dobro sklada z antičnim imenom, ki ga je v prvem stoletju našega štetja kot prvi zapisal neznani grški pomorščak. Drugi menijo, da arabsko ime za Jemen Al-Yaman izvira iz besede *yamanan*, saj so prvi muslimani, živeči v okolici Meke, dežele delili na tiste, ki ležijo severno oziroma *shaman*, in tiste, ki ležijo južno oziroma *yamanan*. Ime bi torej lahko pomenilo geografsko lokacijo na jugu Arabskega polotoka. Spet tretji trdijo, da ime izhaja iz besede *yumna* v pomenu 'desna stran' (od Meke oziroma tamkajšnje "božje hiše" Kaabe). Od tod izvira tudi nekoliko turistično poimenovanje "Srečna dežela na Alahovi desnici".

Čas stare slave in srečne Arabije je minil približno sočasno s propadom starega Rima, puščavska kraljestva je pogoltnil pesek. Jemnu se je sreča nasmehnila še enkrat, v 16. in 17. stoletju, ko je bil v Jemenskem višavju edini izvor kave na svetu. Po tem je dežela na jugu Arabskega polotoka znova utonila v pozabo. Na prvih straneh se pojavlja le še v obliki revščine, pomanjkanja vode, kakšne vojne in terorističnih napadov.

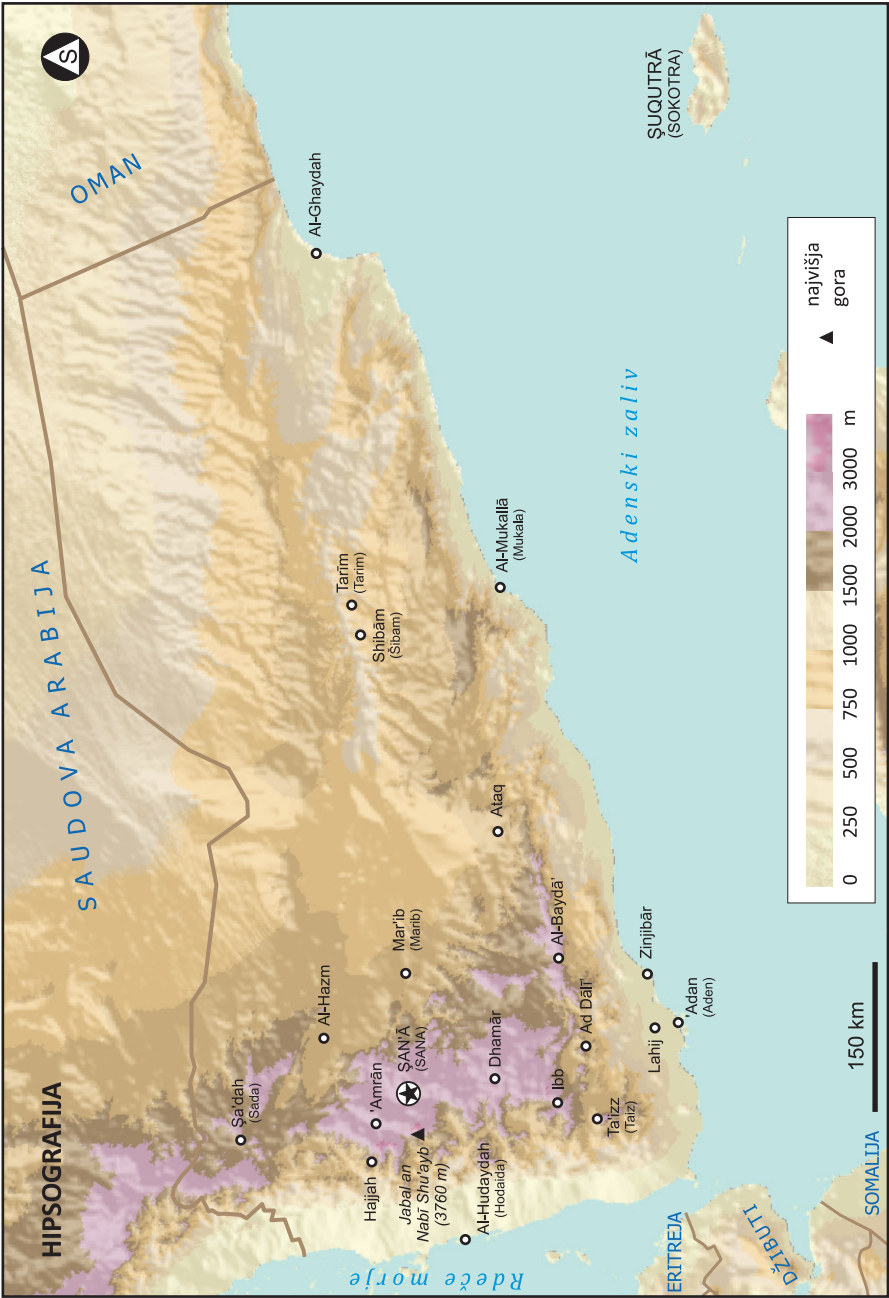
Leto 1990 je bilo eno od prelomnih let v jemenski zgodovini, kajti 22. maja sta se zdru-

"Jemen je naredil človek." Foto: Robert Brglez.

žila Arabska republika Jemen (Severni Jemen) in Ljudska demokratična republika Jemen (Južni Jemen). Novonastala republika je postala druga največja država na Arabskem polotoku in obenem edina predsedniška republika v regiji. Kljub temu tudi enotni Jemen ostaja ena najrevnejših dežel na svetu. Dobra polovica prebivalstva še zmeraj živi od kmetijstva, zaloge nafte pa so preskromne, da bi omogočile bistven gospodarski napredek. Naravnogeografsko se Jemen od sosednjih držav razlikuje po sorazmerno veliki količini monsunskih padavin in po precejšnji goratosti v zahodnem delu države. Padavin je kljub vsemu malo, zato stalnih vodotokov, razen hidrološko nepomembnih izjem v višavju, ni. V puščavi, ki pokriva okrog 60 % površja, se vadiji napolnijo z vodo le po redkih nalivih, v višavju na zahodu, ki spomladi in poleti prejme večjo količino padavin, pa vodotoki tečejo le sezonsko in imajo hudourniški značaj. Njihov vodostaj z izrazitim sezonskim kolebanjem je odvisen od monsunskih padavin. Zaradi velikega izhlapevanja njihove struge poleti večinoma hitro presahnejo. V času poletnih izdatnejših monsunskih padavin pogosto prestopijo bregove in poplavijo dele okoliških kotlin.

Vadiji in njihova okolica so bili zaradi vode in odeje prsti gosto poseljeni že v preteklih tisočletjih, saj so stara ljudstva za potrebe namakanja zgradila številne jezove. Njihovi ostanki so ponekod še vedno ohranjeni. Vodo, zbrano za jezovi, so po široko razvejenem sistemu kanalov odvajali na sušna polja. Kmetijski značaj Jemna se je ohranil do dana-

šnjih dni. Zaradi izjemno obsežnih kulturnih teras v višavju je nastal rek: *"Jemen je naredil človek!"*

Vodniček predstavlja temeljne naravnogeografske in družbenogeografske značilnosti Jemna ter njegov zgodovinski razvoj. V opisu priporočene poti so podani opisi krajev in zanimivosti, ki si jih je v približno desetih dneh mogoče in tudi najbolj vredno ogledati. Predlagana pot nas iz starodavne Sane, mogočne prestolnice v kotlini na 2300 m nadmorske višine, vodi na rob Velike arabske puščave (Ar-Rub' al-Khālī v pomenu 'Prazna četrt'), kjer so pred tisočletji na račun trgovine s kadilom, miro in drugimi dobrinami cvetela starodavna kraljestva. Na vzhodu države peščeno puščavo zamenja kamnita. Tam so v približno 1000 m visoko planoto vrezani vadiji, doline nekdanj mogočnih vodotokov. V največjem izmed njih, vadiju Hadramaut so številna zanimiva mesta in vasi: Šibam (Shibām), Sajun (Say'ūn), Tarim (Tarīm) in druga. Stranski vadi Doan nas pripelje do Arabskega morja. Po poti ob obali Adenskega zaliva prispemo v gospodarsko središče države, mesto Aden ('Adan). Prestolnici nekdanjega Južnega Jemna so močan pečat vtisnili angleški kolonialisti. Iz Adna se odpravimo v tu že nekoliko nižano, a kljub temu še vedno težko prehodno Jemensko višavje z mestom Taiz (Ta'izz), s katerega se spustimo do obale Rdečega morja (ravnina Tihama, arabsko Tihāmah). Sledi vzpon v najbolj slikovite predele Jemenskega višavja, na območju vasi Manaka (Manākhah). Mimo najvišje gore Jabal an Nabī Shu'ayb se vrnemo nazaj v Sano. Sledi še obisk edinstvene Sokotre, največjega otoka istoimenskega otočja nedaleč od Afriškega roga, ki kljub temu, da je bližje Somaliji, upravno spada k Jemnu.

NARAVNOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

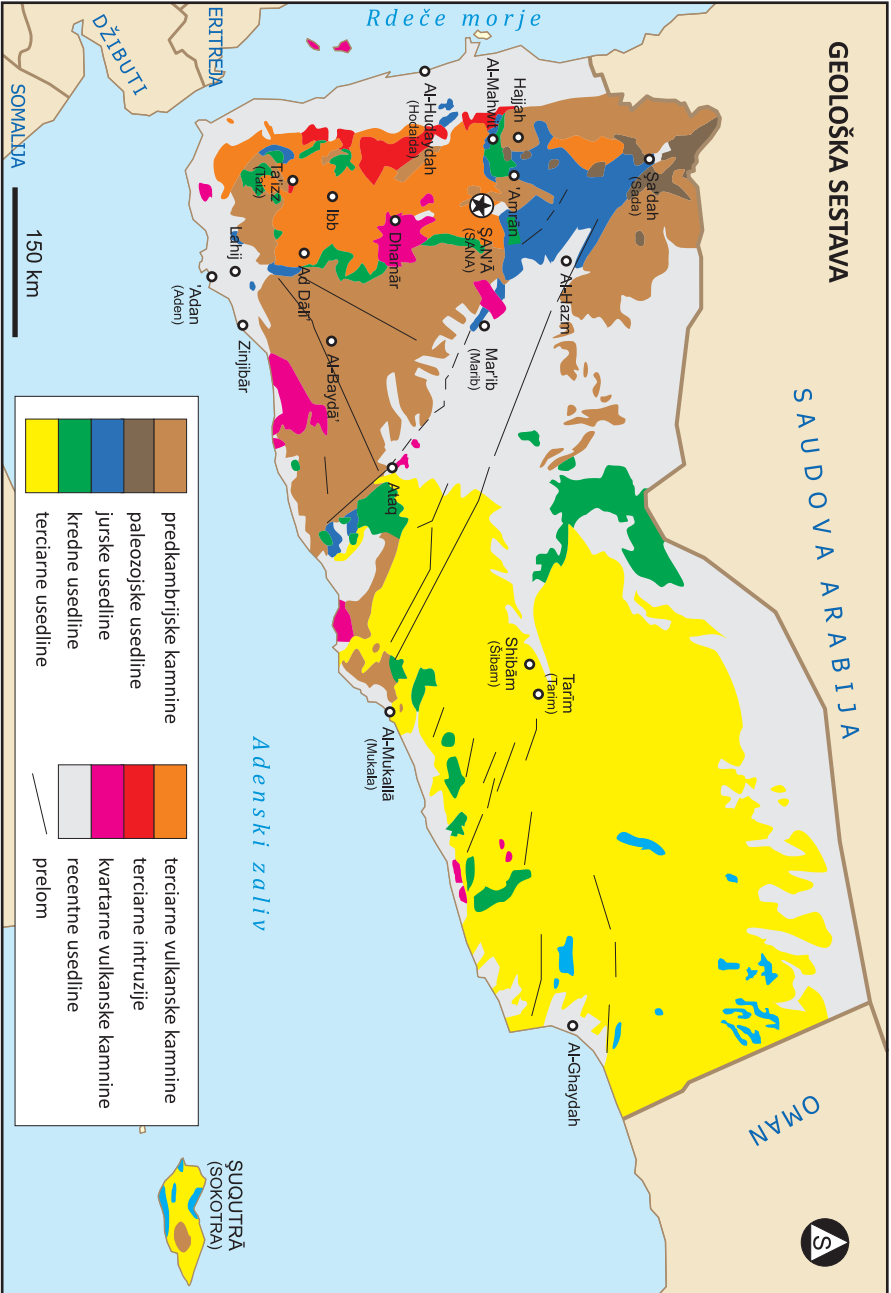
Čeprav človek med popotovanjem marsikdaj pomisli, da je "Jemen naredil človek", kot pravi reklo, so vendarle naravnogeografske razmere tiste, po katerih ta najjužnejša država na sicer sušnem in puščavskem Arabskem polotoku izstopa v vseh pogledih. Ključna dejavnika, da se je Jemna oprijel vzdevek Zelena streha Arabije, sta razgibano površje in izdatnejša količina padavin, ki ponekod omogoča intenzivnejše kmetijstvo.

Prek ozemlja nekdanjega Severnega Jemna poteka v smeri od severa proti jugu gorovje, ki je glavni razlog, da se ta del dežele deli na tri zelo različne podnebne pasove. Gorovje, zelena pokrajina z vrhovi, ki se vzpenjajo več kot 3000 m visoko, je široko okrog 200 km. Obe strani "arabske strehe" obrobujata vroči in sušni pokrajini, ki pa se zelo razlikujeta.

Površje in geološka zgradba

Jemen je na enem od tektonsko najaktivnejših stikov litosferskih plošč, na trojnem stičišču, kjer se srečujejo in prepletajo Adenski jarek pod Adenskim zalivom, Rdečemosrski jarek pod Rdečim morjem in Vzhodnoafriški tektonski jarek. Slednji postopoma razdvaja Afriško litosfersko ploščo na večji zahodni del in manjši vzhodni del, ki ga sestavlja Somalijski polotok. Celoten Arabski polotok je del Arabske litosferske plošče, Jemen je na njenem tektonsko zelo živahnem južnem robu. Razpadanje Afriške litosferske plošče, katere del je bila nekoč tudi Arabska plošča, je desetine milijonov let trajajoč proces, ki še vedno poteka in je odločilno zaznamoval geološki in geomorfološki razvoj dežele.

Geološko podlago Jemna predstavljajo veliki izdanki od 450 do 950 milijonov let starih predkambrijskih metamorfni kamnin, na primer skrilavcev in amfibolitov, ki so del Arabskega ščita (Minissale s sodelavci 2007). Največje sklenjeno območje teh kamnin na površju je v trikotniku med Sano, Adnom in Bir Alijem (Bir' Ali). Njegovo najdaljšo stranico predstavlja rob jarka Al-Jawf. Krajši stranici merita približno 300 km, iz česar sklepamo, da meri površina razgaljenega Arabskega ščita dobrih 40.000 km². Drugo večje območje najstarejših kamnin je v skrajnem severnem delu višavja, vendar ne v njegovem osredju, pač pa ob vzhodnem in zahodnem robu. Drugje je Arabski ščit prekrit z mlajšimi kamninami (Petroleum Exploration and Production Authority). V ordoviciju so se na rahlo nagnjeni podlagi Arabskega ščita odložile kremenčeve fluvialne usedline, v juri peščenjak, nanj pa karbonatna plošča in akumulacija s školjkami bogatih organskih plasti v znamenitem, z nafto bogatem jarku Al-Jawf, ki je nastal ob razpadu praeline Gondvane. Na več mestih

Dokaz nekdanje živahne vulkanske dejavnosti so tudi bazaltni stebri pri kraji Kawkaban severno od Sane. Foto: Bojan Erhartič.

Na območju najpomembnejšega jemenskega zdravilišča Hammam Damt so številni majhni kraterji s toplimi vrelyci. Foto: Bojan Erhartič.

so ohranjene tudi karbonatne usedline iz krede – apnenci in peščenjaki – in terciarja. Tudi v paleocenu so se odložile karbonatne usedline. V poznem eocenu se je pojavilo živahno prelamljanje, dviganje in gubanje. Tektonika je dosegla vrhunec z ločitvijo Arabskega polotoka od Afrike v miocenu; Adenski zaliv je nastal pred 10 milijoni leti, južni del Rdečega morja pa šele pred 5 milijoni leti. Morsko dno se še vedno razširja (Encyclopedia Britannica 1; US Geological Survey).

V notranjosti Jemna se je vulkanska dejavnost začela že v eocenu, vulkanizem pa je bil najbolj intenziven v oligocenu in zgodnjem miocenu, pred 31 do 15 milijoni leti. Najživahnejši je bil v južnem delu višavja. Bazalt, nastal med miocenom in holocenom, sestavlja približno 50.000 km² ozemlja v zahodnem delu države. Ob prelamljanju Afriške litosferske plošče so se namreč pred 30 do 25 milijoni leti v zaledju pojavljali močni vulkanski izbruhi. Nastali so obsežni platoji, kakršna sta na območju Sade (Ša'dah) in na okrog 20.000 km² velikem območju južno od Sane (Minissale s sodelavci 2007). Vulkanska dejavnost se je nato vse bolj pomikala v srednji in južni Jemen. Proces z manjšimi prekinitvami še vedno traja.

Sodobna vulkanska dejavnost se pojavlja na več območjih (Minissale s sodelavci 2007):

- vzdolž tektonsko dejavnega Adenskega zaliva,
- v osrednjem višavju na območju, ki se začne severno od Sane in konča južno od Taiza,
- v okolici Mariba (Mar'ib),
- na otokih v južnem delu Rdečega morja.

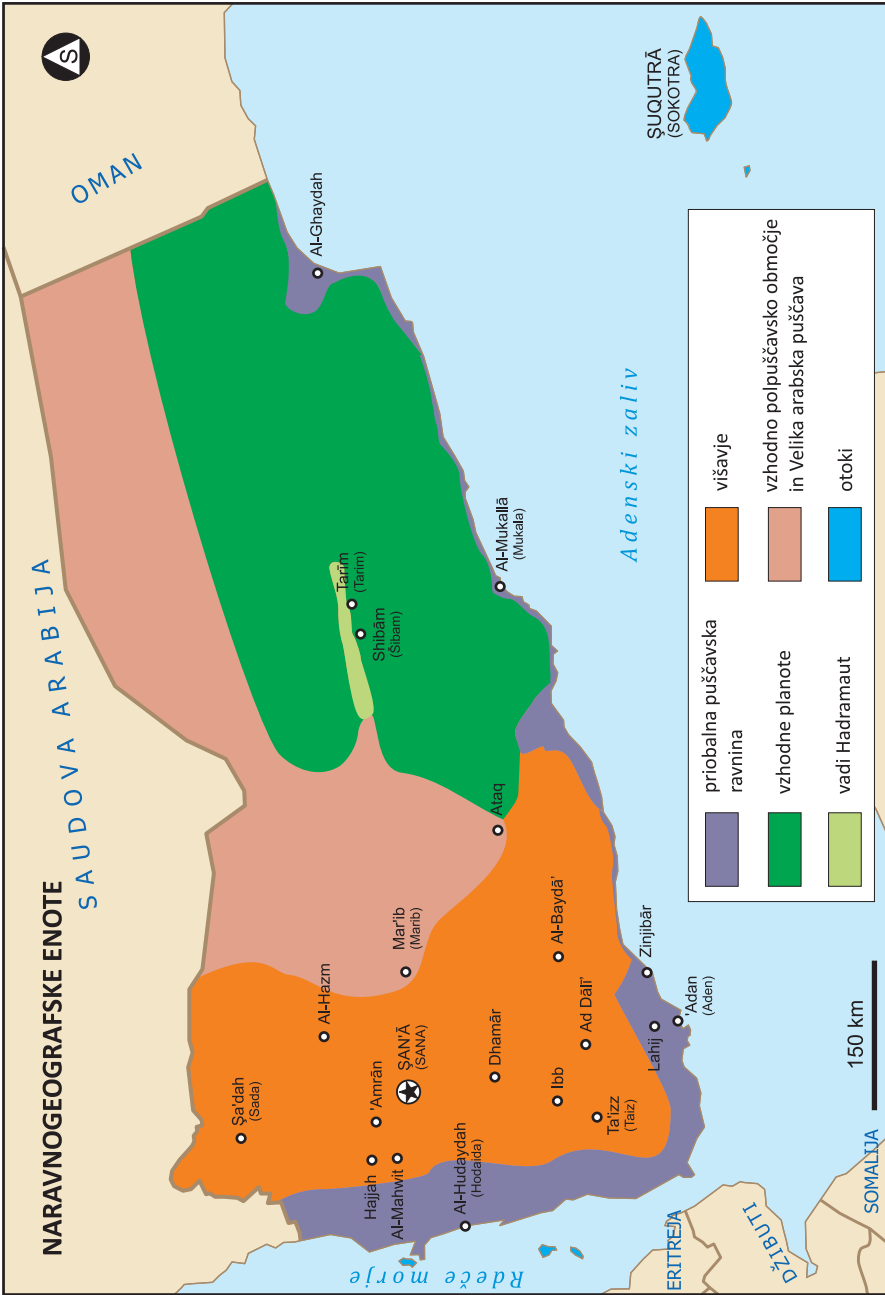
V zgodovinski dobi je vulkanska dejavnost slabo dokumentirana, čeprav se je zagotovo pojavljala. V vzhodnem Hadramautu skopi viri omenjajo vulkan, ki je izbruhnil v 10. stoletju, iz njega se je kadilo še na začetku 19. stoletja. Zadnji izbruh ognjenika na Arabskem polotoku je bil zabeležen leta 1937 pri kraju Dhamār.

Jemen je tudi seizmično zelo dejavno območje. Zgodovinski viri pričajo o močnih potresih leta 1387 v Adnu, leta 1394 v Moki (Al-Mukhā) in leta 1666 v Sani. V novejšem času so se tla tresla v letih 1873 in 1874 zahodno od Sane, v letih 1896 in 1897 v Moki ter leta 1909 med Sano in Sado. Najbolj uničujoč potres, ki je leta 1982 prizadel mesto Dhamār, je terjal več kot 3000 žrtev (Minissale s sodelavci 2007).

Naravnogeografske enote

Naravnogeografsko delimo Jemen na naslednje enote (prirejeno po Gabrovcu 1991 in Aldervishu 2001):

- priobalno puščavsko ravnino,
- Jemensko višavje,
- vzhodno polpuščavsko območje in Veliko arabsko puščavo,
- vzhodne planote,
- vadi Hadramaut in
- otoke.

Priobalna puščavska ravnina je sestavljena iz dveh delov. Na zahodu se ob Rdečem morju razprostira do 60 km široka Tihama. Na jugu je ob Indijskem oceanu priobalna ravnina zahodno od Adna široka le nekaj kilometrov, vzhodno od njega pa se nekoliko razširi. Tihamo glede na naravnogeografske razmere delimo na obalni in predgorski del. Obalna Tihama je prava peščena puščava, kjer uspeva le slanoljubno rastlinstvo, povprečna letna višina padavin je okrog 50 mm. Povprečna letna temperatura je okrog 30° C, zaradi velike relativne zračne vlažnosti je podnebje neprijetno, nevajenemu popotniku skoraj nevzdržno. Občasni vodotoki praviloma ne dosežejo obale. V tem delu je nekaj večjih pristaniških mest, sicer pa prevladujejo ribiška naselja. Ugodnejše razmere za kmetijstvo so v tako imenovani predgorski Tihami na zahodnem robu Jemenskega višavja. Tu pade že okrog 250 mm dežja, ob vadijih je možno namakalno poljedelstvo. Tihama ni tipična jemenska pokrajina, saj ima prebivalstvo precej negroidnih potez. Po tipu naselij Tihama spominja na Etiopijo ali sudansko Afriko na nasprotni strani Rdečega morja. Aden, najpomembnejše mesto na obali, je zgrajen na robu ugaslih ognjenikov, tako da veliki kraterji tik ob obali oblikujejo idealno naravno pristanišče.

Jemensko višavje je razpotegnjeno v smeri sever–jug, od meje s Saudovo Arabijo do Adna. Dvigne se do 3760 m visoko. Dolgo je okrog 500 km, široko pa povprečno 150 km. Glede na naravnogeografske značilnosti ga lahko razdelimo na več podenot. Od zahoda proti vzhodu si sledijo: zahodno hribovje, osrednje višavje, niz velikih kotlin in planot ter vzhodno hribovje. Jemensko višavje pod vplivom jugozahodnega monsuna prejme 400 do 1000 mm padavin. Količina padavin pojema od jugozahoda proti severovzhodu. Za kmetijstvo je najugodnejše območje v okolici Ibba in Taiza, ki se ga je oprijel vzdevek "zeleni Jemen". Kmetijske kulture se prilagajajo nadmorski višini. Tropsko sadje (banane, papaje) uspeva do nadmorske višine 1500 m, kava in agrumi do 2200 m, krompir, kat in nekatere vrste sadja pa začnejo gojiti šele na okrog 1500 m. Ne glede na nadmorsko višino se povsod pojavlja proso, ki zaseda kar 60 % poljedelskih zemljišč nekdanjega Severnega Jemna. Zahodno hribovje je na gosto prepredeno s kmetijskimi terasami, ki so med najbolj prepoznavnimi značilnostmi Jemna. Mnoga pobočja so terasirana do vrha slemen in to kljub strmini, pri kateri je višina podpornega zidu večja od širine obdelovalne ploskve. Ker bi se na naravnih pobočjih nad terasami voda ob nalivih združila v erozijskih jarkih in uničevala terase, pogosto ni bilo druge rešitve kot terasiranje prav do vrha pobočja.

Iz Tihame se globoko v notranjost gorovja zajedajo široke doline. Geomorfološko so sestavni del višavja, glede na rabo tal in način življenja pa se od njega bistveno razlikujejo. To je tako imenovana predgorska Tihama. Zaradi ugodnih vodnih razmer in možnosti namakanja so te doline kmetijsko najugodnejša območja Jemna.

Osrednje višavje se razteza od meje s Saudovo Arabijo do Adna. Zahodno od Sade je visoko do 2800 m. Proti jugu se zniža na 2000 m, nakar se znova vzpne vse do 3760 m, kolikor meri najvišji vrh Jemna in tudi Arabskega polotoka Jabal an Nabī Shu'ayb. Južneje pas osrednjega višavja močno zožijo številni vadiji, ki se spuščajo proti zahodu, vendar osrednji greben še vedno sega več kot 3000 m visoko. Najjužnejši tritisočak je gora Jabal

Šabir (3006 m) južno od Taiza. Osrednji del višavja se hitro spusti proti obalni ravnini ob Adenskem zalivu, ki praviloma ni širša od 40 km.

Na zahodu osrednje višavje meji na terciarne intruzije granita, ki so povezane z dvigom roba afro-arabske plošče, tanjšanjem litosfere in nastankom do 4000 m debelih miocensko-pliocenskih plasti odkladnin v Tihami.

Na severu so se odložile obsežne plasti jurskih apnencev, ki so pogoste zlasti ob robovih jarkov. Na mestih, kjer so prekrte z neprepustnimi kamninami, imajo lahko v sebi veliko vode, kar je za sušni Jemen še kako pomembno.

Vzhodno od osrednjega nižavja se z nekaj večjimi prekinitvami vleče pas velikih kotlin, kjer je več pomembnih mest, vključno s prestolnico Sano. Kotline, ki se vrstijo od severa proti jugu, so na nadmorski višini med 1800 in 2400 m. Na severu je največja Sada, v osrednjem delu Sana, na jugu pa Dhamār, Ibb in Taiz.

Vzhodno od velikih kotlin se površje postopoma spušča, čeprav v zaledju Sane in Dhamārja mnoge vzpetine še presegajo 3000 m. V južnem delu se vzhodno hribovje močno razširi in je široko do 150 km, kar je mnogo več, kot znaša širina osrednjega dela višavja. To območje sestavljajo kamnine predkambrijske starosti, zlasti gnajsi in graniti, ki so del arabsko-afriškega ščita. Na površju se vzdolž Adenskega zaliva proti vzhodu mestoma pojavljajo vse do Mukale, zastopane pa so tudi v provinci Sada severno od Sane. V tem delu je obalna ravnina ob Adenskem zalivu najožja, saj ponekod ne presega širine 3 km.

Vzhodno polpuščavsko območje in Velika arabska puščava je prostrana pokrajina v padavinski senci Jemenskega višavja. Z odkritjem nafte je to območje znova pritegnilo pozornost, kakršno je doživljalo v obdobju antičnih kraljestev. Zahodni del pokrajinske enote sestavlja obsežen jarek Marib–Jawf–Sab’atayn, pomembna tektonska struktura, oblikovana v juri, ko so jo zapolnile debele plasti mezozojskih evaporitov, apnenca in peščenjaka. Na severu in vzhodu se formacije nadaljujejo do saudske oziroma omanske meje. Mestoma so prekrte s pliocensko-kvartarnimi sipinami, puhlico in ostalimi vetrnimi usedlinami, aluvialnimi usedlinami in kameno soljo.

Vzhodno od Mariba se razprostira najjužnejši odrastek Velike arabske puščave, imenovan Ramlat as-Sab’atayn, kar lahko prevedemo kot ‘Peski dveh sedmic’. Zahodni in južni rob te puščave je na 1300 m nadmorske višine, severni in vzhodni na 600 m. Na severovzhodu prehaja v Veliko arabsko puščavo ali Rub al Kali (arabsko Ar-Rub’ al-Khālī v pomenu ‘Prazna četrt’), največje sklenjeno peščeno območje na Zemlji. Velika arabska puščava s površino 650.000 km² se razprostira v Jemnu, Saudovi Arabiji, Omanu in Združenih arabskih emiratih. Od severa proti jugu je dolga več kot 1000 km, široka je približno 500 km. Razprostira se med 16,5° in 23° severne zemljepisne širine ter med 44,5° in 56,5° vzhodne zemljepisne dolžine.

Njen nastanek je tesno povezan s subtropskim pasom visokega zračnega tlaka severno od ekvatorja, za katerega so značilne izjemno skromne padavine. Površje je zato suho in golo, velike temperaturne razlike med dnevom in nočjo pa pospešujejo mehansko prepevanje. Pomemben preoblikovalec površja je veter, ki večje delce kotali, drobno gradivo pa odpahuje in pogosto na veliki razdalji odlaga. Ponekod veter delce trga in jih odpahuje,

Priobalna ravnina Tihama ob Rdečem morju. Foto: Krištof Kranjc.

Jemensko višavje na severu države presega nadmorsko višino 3000 m. Foto: Bojan Erhartič.

Ramlat as-Sab'atayn je del Velike arabske puščave, največje peščene puščave na svetu. Foto: Robert Brglez.

V vadijih je podtalnica blizu površja, zato so tamkajšnje oaze gosto poseljene. Foto: Bojan Erhartič.

drugje jih odlaga. Velika arabska puščava, še bolj pa njen del Ramlat as-Sab'atayn, leži v globoki kotanji, obdani v visokimi gorami, od koder veter odnaša delce in jih kopiči v puščavi. K nastanku značilnih sipin dodatno pripomorejo močni vetrovi – pasati.

Vzhodne planote so slabih 100.000 km² prostrana uravnava v nekdanjem Južnem Jemnu. Matična podlaga je podobna kot v puščavi, vendar so tu debele plasti mezozojskih evaporitov, apnenca in peščenjaka prekrite s peskom, na površju so le na vzhodu dežele. Ko je bil v eocenu in miocenu zahodni del Jemna pod vplivom tektonike in močnega vulkanizma, je bilo za njegov vzhodni del značilno odlaganje plitkih morskih usedlin, iz katerih so nastali apnenec, peščenjak in konglomerat. Planota je na južnem in zahodnem robu visoka do 1500 m, mestoma celo do 2000 m, proti severovzhodu se blago znižuje. Ko se zniža na 600 m, jo prekrije pesek Velike arabske puščave.

V pleistocenu in tudi v starejšem delu holocena, ko je bilo podnebje precej bolj namočeno, so vodotoki v mehak terciarni apnenec in peščenjak vrezali gosto rečno mrežo.

Vadi Hadramaut je največja suha dolina na Arabskem polotoku. Znamenit vadi je dolg kar 450 km. Glavni vadi je vrezan okrog 300 m globoko v peščenjak in apnenec. Na najširšem delu je širok 12 km, na najožjem le 700 m. Povprečno je širok 2 km, njegovo dno je na 700 m nadmorske višine.

V preteklosti se je po njem odvajala voda iz kotline, kjer je danes puščava Ramlat as-Sab'atayn. "Dolvodno" se vadi združi s suhim, negostoljubnim vadijem Masila (Wādī al-Masīlah), ki dolinski sistem povezuje z morjem. Glavna vadija imate veliko stranskih "pritokov", prav tako suhih dolin; najbolj znan med njimi je vadi Doan.

Vadi Hadramaut izdvajamo kot samostojno enoto zaradi velikosti, izrazitosti in primernosti za poselitev. Talna voda je namreč blizu površja, kar omogoča preživetje približno 200.000 prebivalcem.

Posebna pokrajinska enota so **otoki**. K Jemnu spada okrog 130 otokov. Največ, 112, jih je v Rdečem morju. Skoraj vsi so iz bazalta, torej vulkanskega nastanka, nekaj je tudi peščenih. So razmeroma mladi, saj je tudi morje, ki jih obdaja, staro največ 5 milijonov let. Najpomembnejši otoki v Rdečem morju so:

- Kamarān, ki meri 110 km² in je največji jemenski otok v Rdečem morju. V 19. stoletju so na njem uredili karanteno za romarje iz Afrike in Indije v Meko, v času imamata pa je bilo na njem britansko pomorsko oporišče (Kamaram Island; Wikipedia 1).
- Perim (Barim) ima izjemno strateško lego v ožini Bab el Mandeb (Bāb al-Mandab). Po odprtju Sueškega prekopa leta 1869 so Britanci na njem imeli oskrbovalno postajo s premogom. Otoček meri 13 km² in je visok do 65 metrov (Wikipedia 2).
- Hanīsh in Zuuqar sta otočji, znani kot najboljše izhodišče za potapljanje v Jemnu, a ker je na njih tudi jemensko vojaško oporišče, sta zaprti za turiste. Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja je za otočji izbruhnil ozemeljski spor med Jemnom in Eritrejo; Eritrejci so zajeli in zaprli 200 Jemencev. Sprti državi sta se odločili, da spor reši mednarodno sodišče, ki je razsodilo v korist Jemna (Wikipedia 3).

V Adenskem zalivu je otokov mnogo manj; nekaj manjših je tik ob obali. 380 km jugovzhodno od jemenske obale, že zunaj Adenskega zaliva, je v Indijskem oceanu otočje Sokotra.

Zaradi izolacije se reliefno razgibana Sokotra odlikuje po svojstvenem rastlinstvu in živalstvu. Foto: Robert Brglez.

Sestavljajo ga štirje otoki: Sokotra (Suqutrā), Samhah, Darsah in 'Abd al Kūrī. Samhah in Darsah imata skupno ime Al-Ikhwān, kar pomeni 'Brata'. Daleč največji in najpomembnejši otok v otočju je Sokotra, ki meri 3625 km². Zaradi geografske lege je že v davnini predstavljal povezavo med Indijo, Afriko in Arabskim polotokom (Wikipedia 4; World Heritage). Sokotra se je od afriške obale ločila v srednjem pliocenu, pred 6 milijoni leti. Vse do pred kratkim je ostala fizično izolirana, zato sta se na njej razvila svojstvena rastlinstvo in živalstvo.

Podnebne značilnosti

Čeprav se zahodni in južni deli države razprostirajo vzdolž Rdečega morja in Adenskega zaliva, skrajnega zahodnega odrastka Arabskega morja, velja Jemen v svetovnem merilu za precej suho deželo. Puščava zavzema okrog 60 % ozemlja države (Natek K. in Natek M. 2000). Glede na njegovo zemljepisno širino bi lahko sklepali, da ima podobne podnebne lastnosti kot afriške države v sahelskem pasu. Podnebje v Jemnu poleg geografske lege odločilno zaznamujejo še topografske značilnosti dežele in svojstvena cirkulacija zraka z bližnjega Indijskega oceana.

Opređeljujemo ga kot tropsko polsušno ali sušno podnebje. Zaradi značilne reliefne pestrosti, oddaljenosti od morja in lege velikega dela države v padavinski senci Jemenskega višavja so se izoblikovala območja z značilnim podnebjem (The Encyclopedia of Earth; FAO 1):

- **Obalna ravnina** ob Rdečem morju (Tihama) in Adenskem zalivu je ravno ali rahlo nagnjeno površje, ki sega do nadmorske višine nekaj 100 m. Ima vroče podnebje z zelo skromnimi padavinami, manj kot 50 mm na leto. Kljub suši velja za pomembno kmetijsko območje, saj podtalnica, delno tudi voda v vadijih, ki priteče z višavja, vsaj del leta omogočata namakanje.
- **Jemensko višavje** je močno razgibano gorovje, ki se pne od nekaj sto do 3760 m visoko. Zato je podnebje zelo raznoliko, od vročega v nižjih legah do zmernega v višjih. Največ, od 300 do 500 mm padavin, ponekod celo okrog 1000 mm padavin letno dobijo južna in zahodna, tudi najbolj strma pobočja gorovja. Vzhodna pobočja so praviloma položnejša, manj razčlenjena in bistveno manj namočena.
- **Vzhodne planote** ob tektonskih jarkih se od nadmorske višine od 1200 do 1800 m znižajo na 600 m, kjer se začneja peščena puščava Ramlat as-Sab'atayn, jugozahodni del Velike arabske puščave. Planote se proti morju spuščajo bistveno bolj strmo kot proti notranjosti. Na splošno je podnebje vroče in sušno, povprečna višina padavin je pod 100 mm, razen v nekaterih višjih predelih, bolj izpostavljenih munsunskim vetrovom. Občasnim padavinam pogosto sledijo uničujoče poplave.
- Peščena **puščava** Ramlat as Sab'atayn leži med Jemenskim višavjem in vzhodnimi planotami. Padavin in rastlinstva skorajda ni, razen vzdolž vadijev, kamor se steka voda z okoliških planot. Na severu je prostrana Velika arabska puščava ali Rub al Kali, ki obsega tudi

Jesenske poplave leta 2008

Jemen zagotovo ni dežela, kjer bi pričakovali tropska neurja, vendar se je 24. in 25. oktobra leta 2008 zgodilo prav to. Neurje, zelo podobno tropskemu ciklonu, je prizadelo vzhodni del države, zlasti območje Hadramauta. Na območju, kjer je povprečna letna višina padavin manj kot 100 mm, je v samo 30 urah padlo med 100 in 300 mm dežja. Zaradi hudourniških voda, ki so napolnile gosto poseljene vadije v Hadramautu, je življenje izgubilo vsaj 60 ljudi (po nekaterih virih okrog 200), kar 10.000 jih je moralo v času poplav zapustiti domove in se umakniti na varno. Mnogi med njimi so ostali brez strehe na glavo. Uničenih je bilo najmanj 340 hiš, največ v zgodovinskih mestih Šibam in Tarim. Poškodovanih je bilo precej cest, električna napeljava in drugih komunikacij.

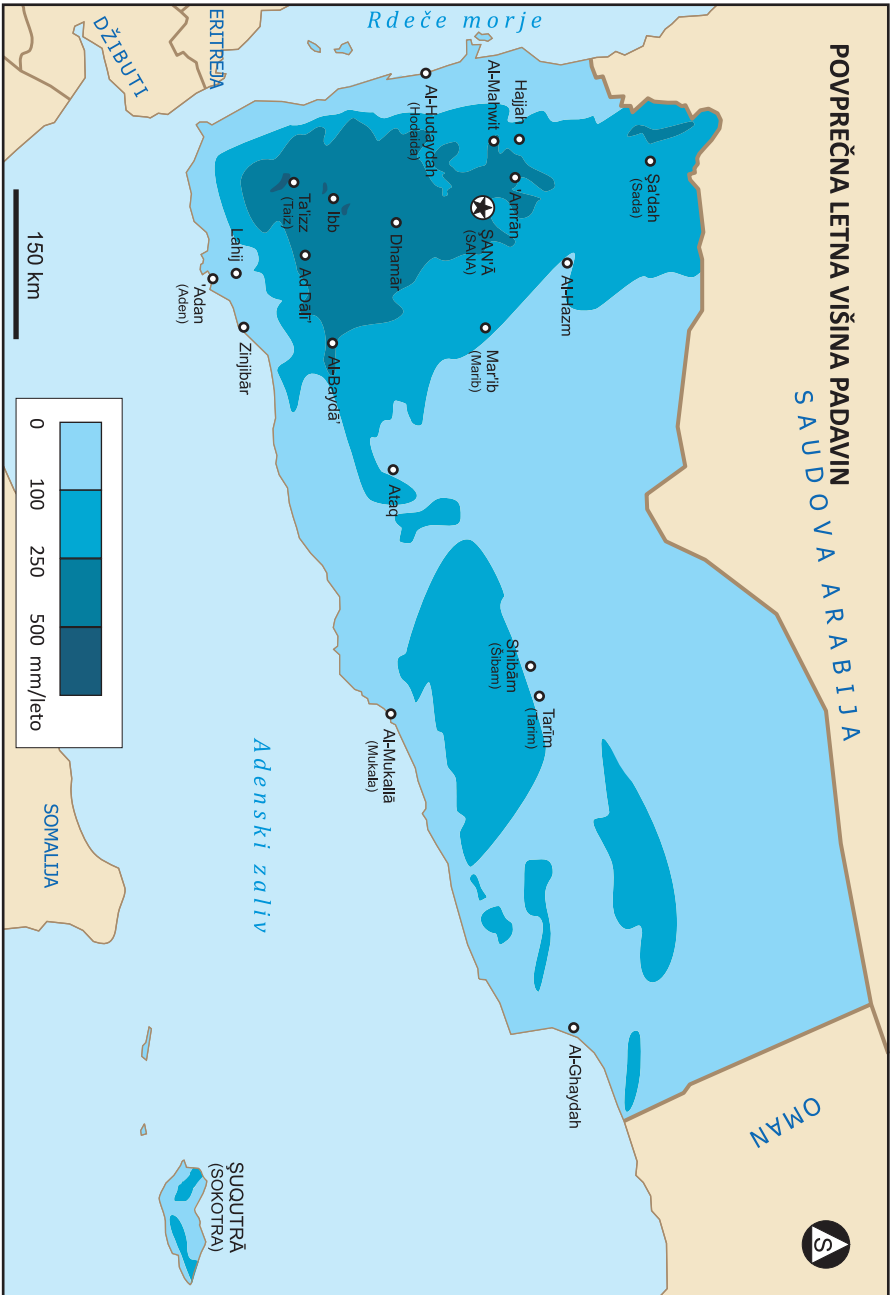
Tropska nevihta se je razvila v Indijskem oceanu, jugozahodno od otoka Sokotre. Potovala je proti severozahodu. Oplazila je Sokotro in del Afriškega roga, vendar tam ni povzročila večje škode. Nad jemensko kopno je prišla v Mukali, glavnem mestu province Hadramaut, od koder se je pomikala proti notranjosti. Glavnina padavin se je izcedila v hribovju med obalo in sistemom vadijev. Močno deževje je bilo usodno za številne stavbe, zgrajene z blata. Po nekaterih podatkih, naj bi se v Šibamu podrlo nekaj deset starodavnih nebotičnikov, ki so bili del svetovne dediščine pod okriljem Unesca (Emirates Meteo Blog; NASA; Andrews 2008; Geology.com).

V poplavah jo je najbolj skupilo mesto nebotičnikov Šibam. Hudourniška voda je pridrla po strugi v ospredju fotografije. Foto: Krištof Kranjc.

velik del Saudove Arabije. Kakor pove že njeno ime Prazna četrt, gre za enega od najmanj gostoljubnih delov sveta.

- Rdečemorski **otoki** so bistveno sušnejši kot otoki v Arabskem morju. Na Sokotri so najbolj izrazite monsunske padavine. Zaradi tega sta tam bujna rastlinstvo in živalstvo; na otoku so našli več vrst kot v katerikoli drugi jemenski pokrajinski enoti.

Subtropsko in tropsko sušno podnebje je posledica nekoliko južnejše lege od severnega povratnika, ki Arabski polotok prečka približno po sredini, torej lege v območju visokega zračnega tlaka. Padavin skorajda ni oziroma padejo zelo poredko, lahko le na vsakih nekaj let, običajno v obliki nalivov. Večji del Velike arabske puščave prejme manj kot 20 mm padavin letno, v ostalih predelih vzhodno od gorovja njihova višina večinoma ne preseže 100 mm. Ob padavinah se pogosto zgodi, da zaradi močnega izhlapevanja – potencialna evaporacija ob ekstremnih temperaturah in zaradi vetrovnosti znaša od 5000 do 6000 mm letno, v srednji Evropi pa je vrednost celotne letne evapotranspiracije le približno desetina te vrednosti (Napokoj 2008) – dežne kaplje sploh ne dosežejo zemeljskega površja, temveč izhlapijo že v ozračju.

Najbolj namočeni so gorati južni in zahodni deli države. Deževna doba nastopi spomladi in traja še večji del poletja. Na padavine vplivata dva velika podnebna sistema, to sta intertropsko in rdečemorsko konvergenčno območje. Rdečemorsko, ki je manj izrazito in intenzivno, prinaša padavine od marca do maja. Izrazitejše in pomembnejše je intertropsko konvergenčno območje, ki vpliva na nastanek monsunskih padavin med julijem in septembrom (FAO 1).

Vpliv monsuna je sicer najbolj znan na Indijski podcelini in v jugovzhodni Aziji, a vendar monsunski vetrovi oplazijo tudi jug Arabskega polotoka in vplivajo na jemensko podnebje. Pravzaprav je ravno monsun tisti dejavnik, ki naredi iz Jemna "zeleno streho Arabije" in omogoča preživetje milijonom ljudi na skrajnem jugu Arabskega polotoka. Arabskega izvora je tudi beseda monsun (*mawsim* oziroma *mausim*), ki izvirno pomeni letni čas.

Monsunski vetrovi so del planetarnega kroženja zraka. Nanje vpliva zlasti različno segrevanje morja in kopnega. Monsunske vetrove povzročata poleti zelo segreto kopno (nad Arabskim polotokom, Iranom, Indijo), nad katerim nastane nizek zračni tlak. V njegovo smer se zato iz okolice, po navadi iznad morja, gibljejo vlažne zračne gmote. Za razumevanje nastanka monsuna je bistveno poznavanje lege intertropskega konvergenčnega območja, območja stekanja pasatnih vetrov v pasu ekvatorialnega nizkega zračnega tlaka, ki se poleti skladno z zenitnim pomikanjem Sonca pomakne daleč nad sever Indijske podceline in Arabskega polotoka, pozimi pa nazaj proti jugu, tudi južno od ekvatorja (Kladnik s sodelavci 2005).

Poleti pihajo monsunski vetrovi čez Indijski ocean, Arabsko morje in Adenski zaliv, ki prinašajo nad azijsko celino težko pričakovano deževje. V Indiji monsunsko deževje z enomesečnim zamikom prodre daleč na sever države (Kunaver s sodelavci 1998), v Jemnu pa večino padavin prestreže višavje na jugozahodu dežele, tako da je večji del države v padavinski senci. Razen tega je učinek monsunskih padavin mnogo manjši kot v Indiji in jugovzhodni Aziji. Monsunske padavine niso zenitne kot v savanskem podnebjju, ampak običajno nastopijo z zamikom, v Jemnu na primer šele julija, čeprav sonce deželo prvič "prečka" že konec aprila in na začetku maja.

Vsako poletje torej pihajo monsunski vetrovi z morja proti kopnemu. Nad morjem se navlažijo, gorovje pa nato prisili zračne gmote k dvigovanju. Ob tem se ohlajajo in vodna para kondenzira v vodne kapljice. Nastanejo oblaki in sčasoma tudi – za Arabski polo-

Odvodni kanal v Sani je večji del leta najpomembnejša mestna vpadnica. Foto: Robert Brglez.

Isti kanal nekajkrat letno opravlja svojo primarno funkcijo, to je odvajanje odvečne vode po dežju. Foto: Vojislav Likar.

tok – obilne padavine. Precejšnje, čeprav nepredvidljive sezonske padavine omogočajo intenzivno kmetijstvo, vezano večinoma na strme kulturne terase, urejene po pobočjih gorovja, pa tudi na dnu vadijev. Povprečna letna višina padavin v višavju se giblje med 300 in 760 mm, ob obali in na vzhodu države pa ne doseže 200 mm (Encarta).

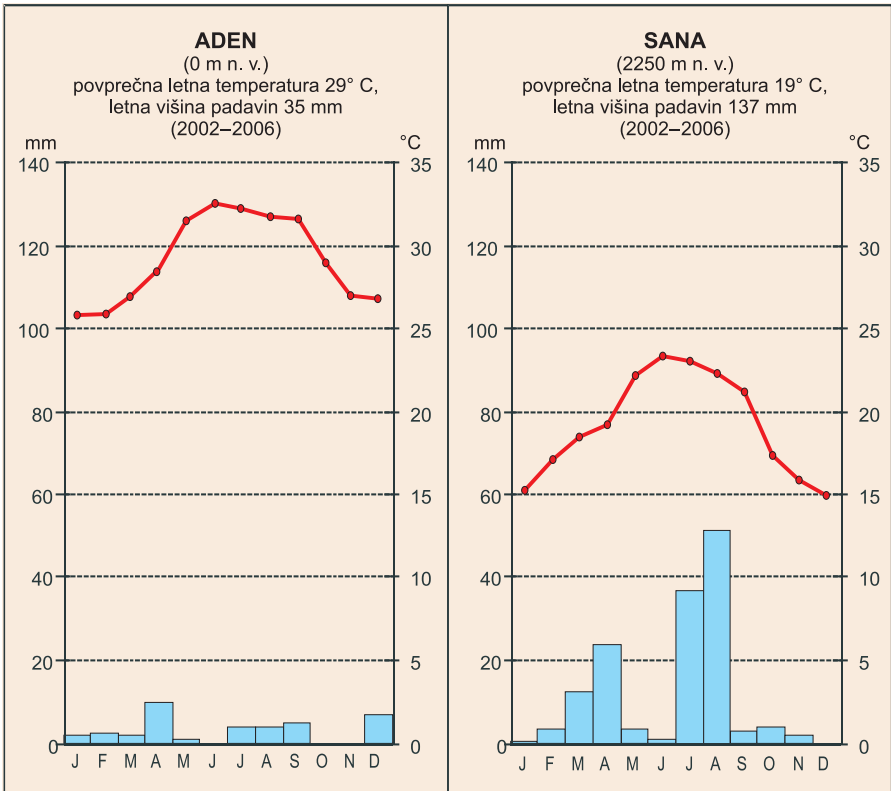
Pozimi je položaj obrnjen. Vetrovi pihajo s kopnega proti morju, zato so praviloma suhi in ne prinašajo padavin.

Ko vlažni jugozahodni monsun oslabi in ga zamenja severovzhodni monsun, se obrnejo tudi vetrovi v Adenskem zalivu in južnem delu Rdečega morja. V južnem delu Rdečega morja nastane razmeroma izrazito konvergenčno območje, ki vpliva na podnebje zahodnega dela Jemna. S krepitevijo monsunskih vetrov se to konvergenčno območje pomika proti severu in se ustali na okrog 25° severne zemljepisne širine. Območje se torej pomika skladno z letnimi časi, deloma tudi s sinoptičnimi spremembami. Pogosto ga zaznamuje pas oblačnega vremena v osrednjem delu Rdečega morja. Vlažne zračne gmote se na zahodnih pobočjih Jemenskega višavja začnejo prisilno dvigati, pri čemer se v spomladanskih mesecih iz njih izloči nekaj vlage. Obalna ravnina Tihama prejme padavine le izjemoma, vendar rdečemorsko konvergenčno območje ob obali poveča zračno vlažnost in tako dodatno otežuje življenjske razmere. Značilna je velika soparnost s temperaturami tudi nad 50° C, zato je vreme zadušljivo in neprijetno. Prva, spomladanska deževna doba je manj izrazita kot poletna (monsunska) in pogosto tudi neredna. Rdečemorsko konvergenčno območje vztraja do pozne spomladi, ko nad Rdečim morjem znova prevladajo južni vetrovi (Naval Research Laboratory).

Jemensko višavje torej zaradi delovanja obeh podnebnih sistemov prejme za "arabske razmere" precejšnjo količino padavin. Kljub temu tamkajšnje podnebje označujemo kot polsušno ali semiaridno, glede na temperaturne razmere pa kot zmerno. Najbolj namočen in zato najbolj zeleni del Jemna je Ibb, provinca z istoimenskim glavnim mestom med Sano in Taizom. Poletja v Jemenskem višavju so deževna in vroča s povprečno temperaturo okrog 22° C, zime pa suhe in hladne s temperaturami do 4° C. Srednja januarska temperatura v Sani je 13,9°, julijska pa 21,7° C (Natek K. in Natek M. 2000). Naj spomnimo, da leži Sana v kotlini na 2300 m nadmorske višine! V višjih nadmorskih višinah se lahko v hladnejši polovici leta ponoči pojavi tudi zmrzal (Sieghart 2008).

Popolno nasprotje so obalne ravnine s sušnim tropskim podnebjem. Vse leto je zelo vroče, visoka, 60 do 80 odstotna je tudi zračna vlažnost. Tako poletni kot zimski vetrovi povzročajo hude peščene viharje. Povprečna januarska temperatura v Adnu je 25°, julijska pa 32° C. Povprečne maksimalne dnevne temperature poleti običajno presegajo 38° C. Če k temu dodamo še visoko zračno vlažnost in zelo majhno količino padavin, lahko razumemo, zakaj je obala, z izjemo nekaterih večjih mest ob vadijih, redko poseljena. Še bolj vroče je v Tihami; v Hodaidi, največjem jemenskem mestu ob Rdečem morju, je na primer povprečna januarska temperatura 26°, julijska pa kar 37° C (Natek K. in Natek M. 2000; Sieghart 2008).

Zaradi gorovja na zahodu Jemna je vzhodni del države odrezan od monsunskega podnebnega vzorca, zato je v večjem delu dežele podnebje puščavsko. Po Köppnovi pod-

nebni klasifikaciji spada večina Jemna skupaj z Veliko arabsko puščavo v puščavsko podnebje s povprečno letno temperaturo nad 18° C (BWh); vzhodna Jemenska višavja in apnenčaste planote na vzhodu države pa imajo stepsko podnebje (BSh) in spadajo v isti temperaturni razred kot puščave. Podnebje vzhodnega Jemna je vroče in suho, povprečna višina padavin je pod 100 mm, razen v nekaterih vzpetih delih, bolj izpostavljenih munsunskim vetrovom. Onstran gorskih pregrad se zračne gmote spuščajo in segrevajo, oblaki pa izginejo, zato vetrovi puščavski notranjosti prinašajo malo padavin, pogosti so peščeni viharji. Rastlinstvo se pojavlja le v vadijih, kamor se steka voda z okoliških planot. Januarja so povprečne temperature v puščavi okrog 20°, poleti pa okrog 30° C. Zaradi nizke zračne vlažnosti in odsotnosti rastlinske odeje so večja kot letna temperaturna kolebanja med dnevom in nočjo. Čez dan se kopno zelo segreje, ponoči močno ohladi. Močno segrevanje pogojuje več dejavnikov. Osončenost ali insolacija je odvisna zlasti od vpadnega kota Sončevih žarkov, ekspozicije in vlage v zraku. V povprečju prodre do zemeljskega površja okrog 48 % Sončevih žarkov, v Evropi tudi zaradi onesnaženosti ozračja še manj, le okrog 30 %. Ostanek zadrži Zemljino ozračje. V Veliki arabski puščavi, ki jo po geografski

legi lahko primerjamo s Saharo, nad katero v ozračju skorajda ni vlage (relativna vlažnost je manjša od 20 %, poleti pa le od 2 do 3 %) in tudi ne onesnaženosti, je osončenost izredno velika. Površje doseže celo do 95 % Sončevih žarkov, zato poletne temperature, ko je Sonce v nadglavišču, dosegajo ekstremne vrednosti. V peščenih puščavah se temperatura na površini peska povzpne tudi na 70° C, v globini 30 cm je 30° C in v globini 1 m, kjer je že dokaj konstantna, 20° C (Napokoj 2008). Visoke temperature, velika osončenost in nizka zračna vlažnost uspešno zavirajo razvoj mikrobov, kar ugodno vpliva na higienske razmere. Suh zrak pri ljudeh povzroča hitro izhlapevanje znoja s kože, s čimer se telo ščiti pred pregrevanjem. Domačini izgubo vode omilijo z ohlapnimi oblačili. Široka ohlapna obleka namreč omogoča kroženje zraka okrog telesa in s tem njegovo ohlajanje. Čeprav je padavin v Veliki arabski puščavi zelo malo – v povprečju dežuje le na vsakih nekaj let – je statistično puščavski del Jemna celo bolj namočen kot jemenske obalne ravnine. Medtem ko prejme obala manj kot 50 mm dežja letno, pade v puščavi do 100 mm padavin. Kadar dežuje, so padavine lahko silovite. Suha tla niso sposobna sprejeti vse vlage, zato se voda nabira na dnu vadijev. Ti se hitro napolnijo z vodo, ki nato z veliko hitrostjo in močjo potuje proti nižjim delom puščave in ruši vse pred sabo. Nič nenavadnega ni, če v puščavi ljudje umrejo zaradi utopitve! (glej zapis v okvirčku na strani 19).

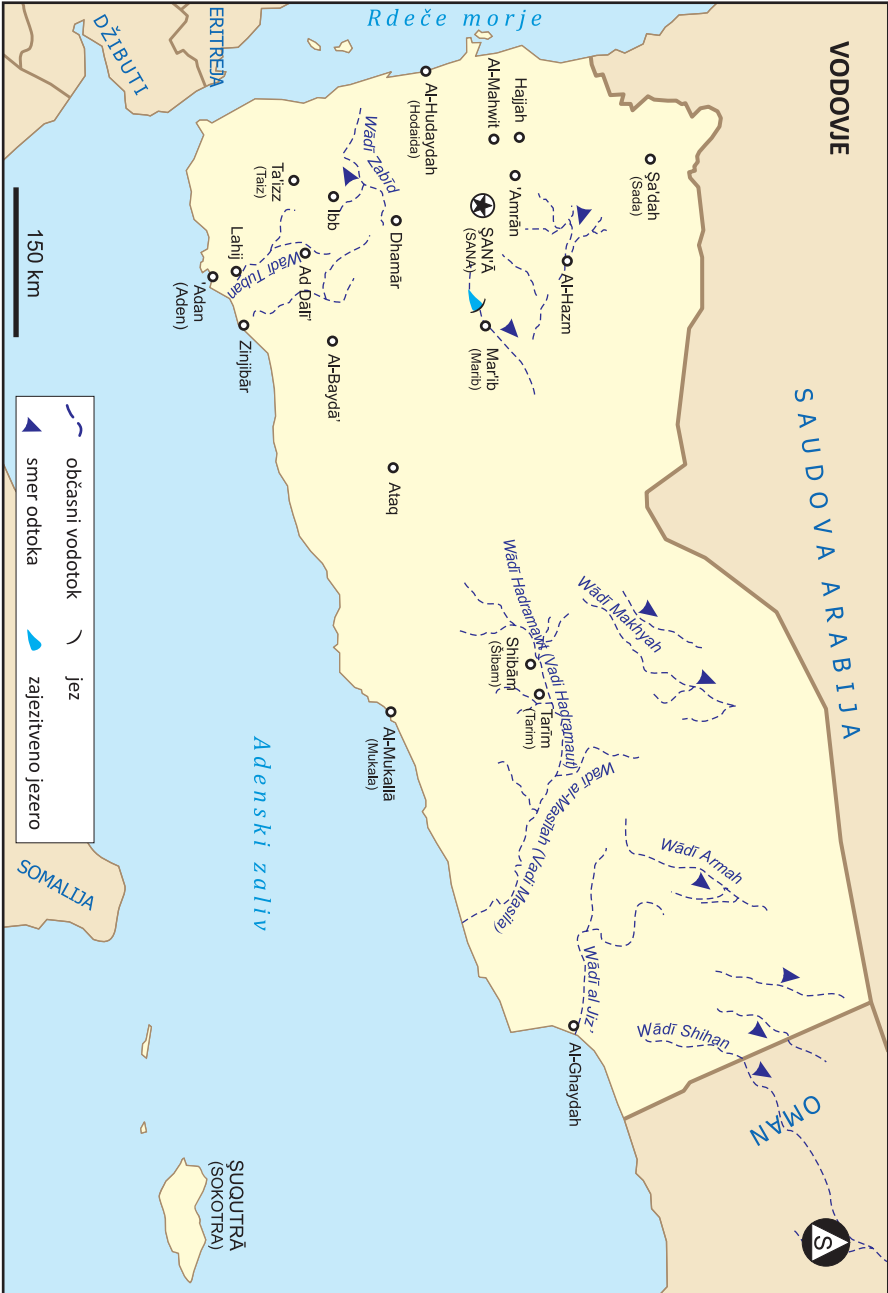
Vroč in sušno podnebje je značilno tudi za vadi Hadramaut. Vlažnost zraka se giblje med 35 % junija in 65 % januarja (Library of Congress). Vadi se le redko napolni z vodo, a je podtalnica blizu površja, zato je na dnu doline veliko oaz.

Vodovje in vodna oskrba

Tekočih voda je v Jemnu zelo malo. Manjše stalne vodotoke najdemo samo ponekod v višavju, pa tudi ti pogosto presahnejo. Prav tako v državi ni stalnih naravnih jezer. Z zajezitvijo nekaterih dolin so nastala akumulacijska jezera; največje je pri Maribu. Po obilnejših padavinah je mogoče opaziti nekaj manjših in kakšno večjo obdobjno reko ali jezero, ki se kmalu posuši.

Vodne razmere v Jemnu niso odvisne le od sodobnih padavin, ampak nanje v veliki meri vplivajo padavinske razmere v preteklosti. Podobno kot Sahara (Napokoj 2008) je tudi Velika arabska puščava skozi celotno obdobje kvartarja doživljala podnebne spremembe, vendar so tu mnogo slabše raziskane kot v Sahari.

V vlažnih obdobjih geološke preteklosti so nastala obsežna povodja, na katera spominjajo izsušene rečne struge vadiji, drobne jezerske usedline v puščavi in nahajališča soli. Vadi (arabsko wādi) v arabščini pomeni reko (Napokoj, 2008). Ker so v sodobnosti stalni vodotoki redki, ta izraz označuje zlasti izsušene rečne struge. Vadiji so torej del sedanjega in nekdanjega, v bolj namočenih obdobjih z vodo bolj zapolnjenega rečnega omrežja. Čeprav so v sodobnosti večji del leta brez vode, lahko izsušenim rečnim koritom v sušni notranjosti sledimo tudi več sto kilometrov daleč. Vadiji se napolnijo z vodo le občasno, običajno po večjih nalivih. Gre za tako imenovane hudourniške struge. Večino leta so

vadiji suhi ali pa po njih površinsko teče le manjši potok, tu in tam, kjer zaradi živoskalne podlage ali zbite usedline voda ne ponikne, nastane celo kakšen tolmun (The Encyclopedia of Earth).

Z združevanjem vadijev lahko Jemen razčlenimo na tri "povodja":

- rdečemorsko povodje,
- povodje Adenskega zaliva in Arabskega morja,
- endoreično (brez odtoka v morje) in areično (brez kakršnegakoli odtoka) območje Velike arabske puščave.

Z izjemo morij se praktično vse vodno bogastvo Jemna skriva pod površjem. Količino podzemne vode ocenjujejo na 10 km³, od tega okrog 1 km³ pod puščavo, 2,5 km³ pod Tihamo, ostale zaloge podzemne vode pa so v Jemenskem višavju (FAO 1).

Veliko (vodno) ekološko katastrofo, ki bi se pojavila s pretiranim izkoriščanjem zalog fosilne vode, nekoliko upočasnjujejo za Arabski polotok razmeroma obilne padavine. Meteorna voda v Jemenskem višavju se vpija v tla in napaja številne vodonosnike v gorskih kotlinah (Sana, Dhamār). Domnevno se tudi vodonosniki na obalni ravnini Tihami in ravnini vzhodno od Adna napajajo iz padavin v osrednjem višavju, saj je ob obali premalo dežja za njihovo obnavljanje. Vododržne plasti so namreč nagnjene proti zahodu in jugu, zato voda prek strmih vadijev priteče na ravnino, ponikne v usedlino in bogati podtalnico.

Nedavno so večje zaloge vode odkrili na vzhodu države. Strokovnjaki tamkajšnji vodonosnik še vedno raziskujejo, zato še ni znano, ali se voda obnavlja ali gre za fosilno oziroma ujeto vodo (The Encyclopedia of Earth).

Površinski odtok do morja, izmerjen v nekaterih večjih vadijih, je ocenjen na 0,27 km³ letno, podzemno pretakanje podtalnice proti morju pa na 0,28 km³. Obstaja možnost, da del talne vode odteka v Saudovo Arabijo, vendar območje še ni bilo dovolj natančno raziskano. To predpostavko potrjuje dejstvo, da so suhe struge na severu Jemna usmerjene proti severu, v Saudovo Arabijo (The Encyclopedia of Earth).

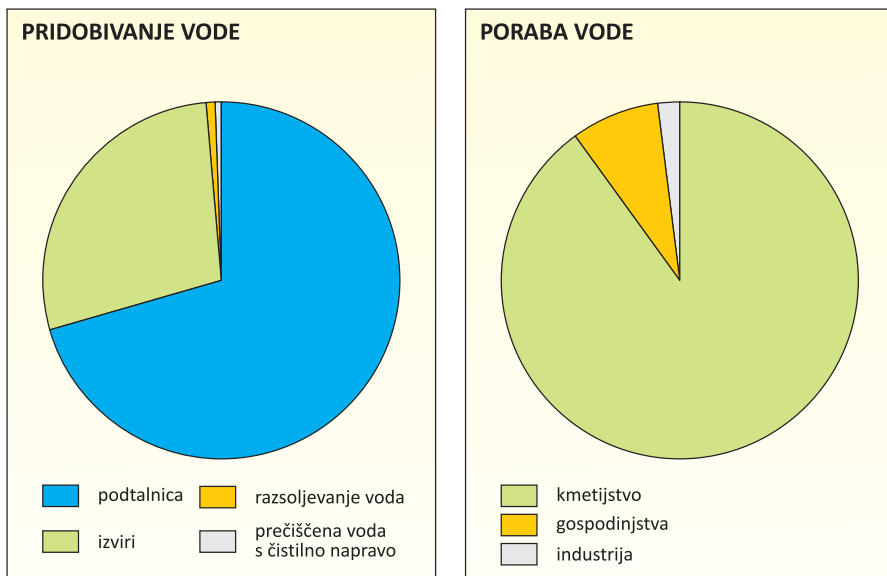
Letna količina padavin na območju Jemna je ocenjena na 6,7 km³, skupni odtok v vadijih pa na 3,5 km³. Z deževnico se namaka 47 % obdelovalne zemlje, z občasnim preplavljanjem še dodatnih 11 %. Zaradi namakanja in izhlapevanja le majhen del padavinske vode pronica v vodonosnik in obnavlja podtalnico. Količina obnovljivih vodnih virov na prebivalca v Jemnu znaša pičlih 137 m³ (Poverty Reduction Strategy Paper 2003–2005; FAO 2), kar je v primerjavi s svetovnim povprečjem (7500 m³) in celo z zalogami na Bližnjem vzhodu (1250 m³) izjemno malo. Delež vodnih zalog na prebivalca Jemna je torej zgolj 2 % od svetovnega povprečja in le 11 % od povprečja Bližnjega vzhoda ali Severne Afrike. Številke na eni strani postavljajo Jemen na samo dno lestvice vodnih zalog po državah, na drugi pa na vrh lestvice držav z deležem prebivalstva pod pragom revščine. Na prebivalca Jemna pride povprečno le 90 m³ razpoložljive (dostopne) vode, kar po mednarodnih standardih (meja je 100 m³) ne zadostuje za normalno življenje (FAO 2). Če bi povprečni Jemenec porabil dnevno toliko vode kot povprečni Slovenec (146 litrov), bi vode v Jemnu zmanjkalo v nekaj letih!

Ker je voda najpomembnejši naravni vir, so na osrednjih mestnih trgih pogosto vodni zbiralniki. Foto: Robert Brglez.

Novi Maribski jez je nastal približno na mestu antičnega jezua in omogoča preživetje prebivalcev z roba puščave. Foto: Krištof Kranjc.

Študije jasno kažejo, da je razkorak med obnavljanjem vodnih virov in njihovo porabo ogromen. Ocenjujejo, da se v Jemnu obnavlja okrog 2,5 milijarde m³ vodnih zalog, od tega je 1,5 milijarde m³ površinske in 1 milijarda m³ podzemne vode. Poraba vode narašča izredno hitro: leta 1990 so je porabili 2,9 milijarde m³ in leta 2000 že kar 3,4 milijarde m³. Država je torej s količino načrpane vode za več kot 30 % presešla zmoglosti njenega obnavljanja. Daleč največ vode je bilo porabljenega za namakanje v kmetijstvu (90 % ali 3,1 milijarde m³), 8 % ali 238 milijonov m³ za gospodinjstva in le 2 % za industrijo (FAO 2; The Encyclopedia of Earth).

Razmerje med razpoložljivo vodo in njeno porabo kaže na velik primanjkljaj, ki je s 400 milijonov m³ leta 1990 narasel na 900 milijonov m³ leta 2000. Zanimiv je podatek, da gospodinjstva v Sanski kotlini porabijo 22,8 milijona m³ vode letno, za namakanje kata pa je v isti kotlini porabijo kar 59 milijonov m³. Poraba vode je ponekod tako velika, da tudi do štirikrat preseže zmoglosti njenega obnavljanja. V nekaterih kotlinah je položaj kritičen in zahteva čim prejšnje ukrepanje vlade. Razen v Sanski kotlini so razmere zaskrbiljujoče v Taizu, Sadi, kotlini Abyan–Tiban in drugod. Posledice čezmernega črpanja se že kažejo v pomanjkanju pitne vode, saj nekatera naselja dobijo pitno vodo le nekaj dni na mesec. V Taizu se je raven podtalnice v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja znižala za več kot 100 metrov. Takšna količina izginate vode se ne obnovi prej kot v 400 letih! Zniževanje gladine podtalnice spremlja naglo slabšanje kakovosti pitne vode, povečuje se njena slanost. Voda ni več pitna, kjer je slanost še bolj izrazita, ni primerna niti za namakanje (Poverty Reduction Strategy Paper 2003–2005).

Svetovna banka navaja, da nikjer na svetu raven podtalnice ne upada tako hitro kot v Jemnu in da je Sana edino glavno mesto na svetu, kjer bo vode v desetih letih dejansko

zmanjkalo (FAO 2), saj za zdaj načrpajo štirikrat toliko vode (433 %), kot je zmožnost nje-nega obnavljanja. Če se bo tako izdatno črpanje nadaljevalo, bodo v Jemnu v petdesetih letih suhi prav vsi vodonosniki. V Amrānu blizu glavnega mesta se je gladina podtalnice v dveh desetletjih znižala za 60 m!

Ob tem je v Sani in javni vodovod priključenih le 36 % gospodinjstev. Kar dve tretjini se jih oskrbuje iz plitkih vodnjakov in vrtin sumljive kakovosti. FAO poroča, da je voda, s katero se oskrbujejo nekatera druga velika mesta, na primer Aden in Hodaída, po vseh standardih neustrezna za pitje (FAO 2).

Začetki vodne krize segajo 30 let v preteklost, ko je vlada skušala modernizirati državo in je vzpodbujala razvoj mnogih dejavnosti, zlasti kmetijstva. Država se je že v devetdesetih letih zavedla napake, zato je z razvojnimi načrti skušala usmerjati in omejevati porabo vode. Poskus učinkovitega upravljanja z vodnimi viri je le deloma uspešen (FAO 2).

Leta 2006 so z razsoljevanjem ali desalinizacijo pridobili 25,1 milijona m³ pitne vode, kar je glede na 10 milijonov m³ v letu 1989 povečanje za 150 %. Instalirana bruto zmogljivost razsoljevanja je 28 milijonov m³ na leto oziroma 77.000 m³ na dan. Z razsoljeno vodo se oskrbuje zlasti Aden (The Encyclopedia of Earth; FAO 1).

Namakanja iz izvirov je vedno manj, saj jih je večina zaradi zniževanja gladine podtalnice presahnila (The Encyclopedia of Earth). V preteklosti so kmetje zajemali vodo iz naravnih izvirov ali so ročno črpali podtalnico iz vodnjakov. Raba vode tako ni bistveno presežala hitrosti obnavljanja vodonosnika. S pojavom in masovnim razširjenjem bencinskih in dizelskih črpalk se je količina načrpane vode močno povečala, izkopali so številne nove vodnjake. V Jemnu naj bi bilo med 52.000 in 55.000 aktivnih vodnjakov in vrtin, njihova "naravna zmogljivost" je ocenjena na 5 do 50 l/s. Ocenjuje se, da iz njih letno načrpajo okrog 1,5 km³ vode. Čeprav vlada z zakonodajo omejuje izkop novih vodnjakov in vrtanje novih vrtin, veliko posameznikov in podjetij tovrstne storitve izvaja na črno. Pred nekaj leti je ministrstvo za upravljanje z vodami začelo izvajati projekt registriranja in podeljevanja licenc za podjetja, ki lahko kopljejo oziroma vrtajo naprave za pridobivanje vode. Registriralo se je le 70 podjetij, čeprav predvidevajo, da jih je skupaj kar okrog 800. V okviru projekta so popisali le okrog 1000 od več kot 50.000 vodnjakov ali vsega 2 % (FAO 1).

Natančnih podatkov, koliko vode je na razpolago za namakanje, ni na voljo. Leta 2004 so namakali 679.650 ha zemljišč, kar je 41 % več kot leta 1994 (FAO 1). Porast vsaj delno pripisujejo naraščajočemu številu prebivalcev in povečanemu povpraševanju po najdo-nosnejši kmetijski kulturi katu. Širjenje nasadov kata namreč neposredno vpliva tudi na porabo vode. Študije so pokazale, da potrebuje hektar velik nasad kata, odvisno od nje-gove lege in podnebnih značilnosti, letno med 600 in 12.000 m³ vode. Za namakanje kata zaradi slabega upravljanja z vodo in zastarele namakalne infrastrukture porabijo mnogo več vode, kot je rastlina potrebuje (Poverty Reduction Strategy Paper 2003–2005).

Jemen ima dolgo zgodovino gradnje jezov za zajetje vode za namakanje kmetijskih zemljišč. Uničenje Maribskega jezua je pomenilo konec antične zgodovine dežele. Novi jez, zgrajen leta 1986, so financirali Združeni arabski emirati, kapaciteta vodne akumulacije je okrog 60 milijonov m³. Preostali jezovi v Jemnu imajo kapaciteto 62,5 milijonov m³ (FAO 1).

Kat

Koran strogo prepoveduje uživanje vsakršnih opojnih substanc, vendar je v Jemnu prevladala presoja nekaterih poznavalcev korana, da kat uma ne zamegli, ampak nasprotno, um zbistri in poveča sposobnost razumevanja sur v koranu. V vseh drugih muslimanskih državah in v zahodnem svetu je uživanje kata strogo prepovedano, v Jemnu pa so ga legalizirali.

Kat so na Arabski polotok pred približno tisočletjem prinesli iz Etiopije. Uživanje kata v jemenski družbi ima vsaj sedemstoletno tradicijo. Žvečili so ga že precej pred uporabo kave in tobaka. Sprva so liste kata uporabljali le kmetje in pastirji za pripravo čaja.

Od 14. stoletja dalje je uporaba rastline prestižnega pomena med islamskimi svetniki, ki ga uporabljajo kot stimulator pri molitvi in si z njim pomagajo na poti do ekstaze in duhovne razsvetljenosti. V zadnjih tridesetih letih se je z izgradnjo cest ter uporabo motornih vozil in celo letal uživanje kata razbohotilo po vsej državi in Jemnu je za nekatere v tem donosnem poslu spet postal Arabia felix oziroma Srečna Arabija (Bobič 2008).

Rastlina kat (*Catha edulis*) je grm ali do šest metrov visoko zimzeleno drevo, ki v vzhodni Afriki in na jugu Arabskega polotoka raste na nadmorski višini od 1500 do 2500 m. Mlade mehke poganjke in mlade liste na koncu vejic trgajo (obirajo) vse leto, vendar imajo listi zelo kratek rok uporabnosti, saj so za žvečenje primerni le do 24 ur po nabiranju (Erhartič 2008).

Vršiček rastline najprej frcnejo s prstom, da odstranijo prah, ga s prsti malo obrišejo in na drobno zgrizejo. Ob tem se sprošča rahlo grenka tekočina. Uživalci kata zgrizeno rastlino z jezikom vešče porinejo med zgornje zobe in lice ter se lotijo novega zalogaja, nove vejice. Najbolj vešči imajo čez pol ure žvečenja pod licem ogromno bulo prežvečenih listov; glede na velikost bule se ocenjuje večina uživalca kata.

Po nekaterih ocenah jemensko narodno drogo dnevno uživa okrog 80 % odraslih moških, 40 % odraslih žensk in 30 % otrok, mlajših od 15 let (Bobič 2008). Skupaj je to skoraj polovica oziroma 11 milijonov prebivalcev. Ti na leto za kat pripravijo 20 milijard USD, kar je mnogo več od državnega proračuna oziroma več kot tretjina državnega bruto domačega proizvoda. V mnogih družinah gre praktično ves denar za kat, saj dnevni odmerek solidne kakovosti stane okrog 1000 jemenskih rialov oziroma 3,5 evra, medtem ko je povprečni dnevni zaslužek Jemencev manj kot 100 evrov na me-

Kat je zimzeleni grm ali do šest metrov visoko drevo. Foto: Bojan Erhartič.

Učinek kakšno uro po začetku žvečenja. Foto: Bojan Erhartič.

sec. Moški se raje odrečejo hrani kot katu, otroci so podhranjeni, družina pa trpi. Kmetje s pridelavo kata zaslužijo mnogo več kot z drugimi pridelki, zato je najbolj priljubljena kmetijska kultura. S tem se močno zmanjšuje samooskrbnost države, saj se kat širi na račun drugih kultur, na primer žita, kave, sadnega drevja. Rastlina je za gojenje nezahtevna, a potrebuje veliko vode, kar dodatno zmanjšuje zaloge podzemne vode.

Uživanje kata ima poleg socialnih in gospodarskih tudi neugodne ekološke posledice. Dnevne odmerke kata prodajalci prodajajo v plastičnih vrečkah, ki prazne le redko najdejo pot v smetnjak. Tako se dnevno v okolju znajde nekaj milijonov plastičnih vrečk! Nič čudnega, da velja Jemen za eno od najbolj umazanih držav na svetu (Erhartič 2008)!

Jemen se s katom in njegovimi negativnimi učinki spopada že stoletja, a doslej povsem neuspešno. Ukinitev pridelave in uživanja kata je pretrd oreh za kateregakoli voditelja, saj bi moral pomiriti več kot 10 milijonov užiivalcev in poskrbeti za dobro petino prebivalcev, ki se ukvarjajo z njegovo pridelavo, razvažanjem in prodajo.

Razen tega je žvečenje kata v Jemnu

družabni dogodek, ki se začne vsak dan takoj po zgodnjem kosilu, ko se življenje v državi praktično ustavi. Še pred nekaj desetletji je bilo žvečenje kata domena bogatih ob koncu tedna. Dandanes ga žvečijo najširše množice, tudi vojaki in šoferji med delom (Kačičnik 2001).

Okrog poldneva se mlado in staro zgrinja k tržnici s katom, ki jo premore vsaka vas. Tam se začno nakupi in glasna pogajanja o ceni dnevnega odmerka. Potem se skoraj vsi zavlečejo v posebne prostore, namenjene žvečenju, kjer ostanejo do večera. Sok, ki se cedi iz listov, začne delovati že po četrto ure. Užiivalci kar naenkrat postanejo živahni in polni energije. Pogovor steče kot namazan, po glavi rojijo premnoge ideje, sklepajo se posli ... Po dveh urah intenzivnega "kodranja sivih celic" uživalci zdrsnejo v drugo fazo žvečenja kata. Pogovor zamre, prostor napolnita depresija in melanholija.

Poglobljenih raziskav o vplivu rednega uživanja kata na človeški organizem ni, saj v državi, ki praktično živi iz ene "zabave" s katom v drugo, za takšno raziskovanje niti ni zaznati zanimanja. Pa vendar se vse več zdravstvenih težav Jemencev pripisuje prav rednemu uživanju kata. Več je obolenj zobovja, vnetij želodčne sluznice, boleznih dvanajstnika in čirov na želodcu, medtem ko cirozo jeter povzroča zlasti uporaba

pesticidov in sredstev za pospeševanje rasti. Pridelovalci namreč razpošljejo kat na trg še preden se pršila povsem razgradijo, zato sočni listi poleg stimulansa vsebujejo tudi ostanke pesticidov. Nekatere raziskave so pokazale, da uživanje kata zviša krvni tlak in pospeši utrip srca, povzroči boleznj srca. Še zlasti hude so posledice njegovega uživanja med nosečnostjo, kar se odraža v manjši teži, višji stopnji podhranjenosti in večji smrtnosti novorojenčkov. Sledi kata so odkrili tudi v materinem mleku (Med. over.net).

Glavna psihoaktivna sestavina kata je katinon, ki je strukturno in kemijsko podoben amfetaminu, ki povzroča trajno psihično odvisnost. Na zahodu je kat prepovedan in zaradi vsebnosti katinona uvrščen na najstrožji seznam prepovedanih substanc, na katerem so tudi trde droge kokain, heroin in LSD. Kljub dokazani škodljivosti je kat v jemenski družbi tako zakoreninjen, da je opuščanje njegovega žvečenja praktično nerešljiv problem. Problem je najbolje označil znani jemenski pisatelj Abdul Karim Al-Razihi, ko je zapisal (Kačičnik 2001): "Kat je opij našega ljudstva. Je zeleni imam, ki vlada državi. Je ključ vsega in središče vseh naših družabnih dogodkov. Je nerazločljivost, ki pojasni vse."

Pomembno je tudi dejstvo, da jezovi niso zgrajeni le za namakanje zemljišč in gospodinjstva, ampak tudi za bogatenje podtalnice. Veliko jih je namenjenih tudi preprečevanju hudourniških poplav; primarno namreč niso zgrajeni za kopičenje vode, ampak za usmerjanje vodnih viškov stran od naselij in rodovitnih zemljišč (The Encyclopedia of Earth).

Upravljanje z vodami, bolje rečeno rabo vode v kmetijske namene, lahko v Jemnu razčlenimo na štiri tipe (FAO 1):

- Delno **nadzorovano namakanje** se nanaša na okrog 454.000 ha zemljišč (leta 2004), ki se jih namaka v glavnem s podtalnico. 420.000 ha zemljišč se namaka z vodo vodnjakov, 34.000 ha pa z vodo iz izvirov in zajetij. V zadnjih letih so zgradili približno 350 jezov s kapaciteto več kot 50.000 m³, največ za namakanje kmetijskih zemljišč in oskrbo gospodinjstev, pa tudi z namenom prenikanja in bogatenja podtalnice. Nadzorovano namakanje izvaja vlada z velikimi projekti, s katerimi na priobalnih ravninah v zaledju velikih mest (Aden, Hodaida) ureja zelene površine, utrjuje peščene sipine in se bori proti širjenju puščav.

- **Sistemi za usmerjanje viškov vode ob poplavah** omogočajo namakanje s preplavljanjem. Površina na ta način namakanih zemljišč se spreminja iz leta v leto in je odvisna od razpoložljive vode. Ob močnih nalivih, ko se akumulacije hitro napolnijo, usmerijo odvečno vodo na zemljišča, ki jih sicer ne uporabljajo za poljedelstvo. Po oceni je na ta način v kmetijsko pridelavo občasno vključenih okrog 218.000 ha zemljišč. Površina je enaka namakanemu območju v času poplav leta 2001, medtem ko so leta 2002 namakali le 125.000 ha zemljišč, leta 2004 pa samo 89.000 ha. Vlada gradi sisteme za usmerjanje viškov vode ob poplavah zlasti v velikih vadijih (Zabid, Tuban, Abyan, Mowr, Seham, Bayhan). V ta namen so zagnali projekt izboljševanja namakanja, s katerim so oblikovali združenja uporabnikov vode, ki upravljajo sisteme za odvajanje in porazdelitev poplavne vode.

- V zadnjih letih je bilo zgrajenih na tisoče manjših jezov, ki so del **majhnih namakalnih sistemov**. Največ jih je v višjih legah in so namenjeni zajemu deževnice za namakanje polj

Polja pri Maribu "čakajo" na deževno dobo in vodne viške za namakanje. Foto: Robert Brglez.

v dolinah v notranjosti države. Narejenih je bilo tudi veliko manjših vodohranov v naseljih ali njihovi bližini. Glavni namen teh zacetij je zagotovitev dodatne vode za namakanje. Z majhnimi sistemi so še leta 2004 namakali okrog 7800 ha zemljišč, leta 2005 je zaradi izgradnje novih jezov njihova površina narasla na 8500 ha.

• **Nenadzorovano namakanje** je najbolj razširjeno v Jemenskem višavju in vadijih, izvajajo ga zlasti tisti kmetje, ki nesmotno izbirajo kmetijske kulture. Konkretnjših podatkov ni na razpolago.

Ne glede na način upravljanja z vodami je učinkovitost namakanja praviloma skromna, med 35 in 45 %, odvisno od pokrajine in tipa namakalnega sistema. Ker voda skoraj povsod teče po kanalih iz zbite prsti, prihaja do velikih izgub z izhlapevanjem in s prenikanjem. Nevarnost erozije je velika, zato je potrebno kanale nenehno obnavljati. Zaradi dragih sodobnih in učinkovitih namakalnih sistemov z do 80 % učinkovitostjo je z njimi opremljenih le nekaj 100 ha zemljišč (FAO 1).

Dodaten problem so odpadne vode. V celotnem Jemnu deluje le 13 čistilnih naprav (FAO 1), večinoma lociranih v glavnih mestih provinc. Poleg tega, da je čistilnih naprav premalo, je problematična njihova premajhna zmogljivost, saj prebivalstvo v velikih mestih narašča mnogo hitreje, kot so predvidevali. Centralna čistilna naprava v Sani je na primer projektirana za čiščenje 25.000 m³ vode na dan, zdaj pa je vanjo usmerjenih že okrog 50.000 m³ vode dnevno. Zaradi neučinkovitega čiščenja odpadna voda ni primerna niti za namaka-

nje polj v okolici mest. Leta 2000 so količino vse odpadne vode ocenili na 74 milijonov m³, od česar je na Sano odpadla skoraj četrtina oziroma 18 milijonov m³. Ustrezno očiščene je bilo le 46 milijonov m³ vode ali 62 %. Za namakanje se letno uporabi 6 milijonov m³ očiščene vode. Ti podatki se nanašajo le na večja mesta, saj na podeželju marsikje ni niti ustrezne kanalizacije, kaj šele čistilnih sistemov (FAO 1).

Jemen ima 1906 km obale, k državi pa moramo prišteti še 12 morskih milj (22,2 km) teritorialnega morja in 200 milj (370,4 km) široko ekskluzivno ekonomsko cono.

Cunami 26. decembra 2004

Decembrski cunami leta 2004 je ob obalah Indijskega oceana terjal okrog 300.000 žrtev, največ v Indoneziji, Šrilanki, Indiji in na Tajskem. Jemna se v tej tragediji ni omenjalo, čeprav je poplavni val močno prizadel tudi nekatera obalna območja ob Adenskem zalivu. Najprej je dosegel Sokotro in provinco Mara na vzhodu, nato obalo Hadramauta. Valovi so dosegli višino 6 m in mestoma prodrli 400 m, ob najnižjih delih obale kar 2 km daleč v notranjost dežele. Števila smrtnih žrtev niso nikoli ugotovili. Znano je le, da je izginilo nekaj ribičev. Prizadetih ali poškodovanih je bilo več kmetij in njihovih obdelovalnih zemljišč, vodnjakov, čolnov in ribiške opreme. Samo škoda na ribiški opremi (mreže, privezi ...) je bila ocenjena na 1,1 milijona USD, skupna škoda pa na več kot 2 milijona USD. Precejšnjo škodo je utrpela sama obala, poškodovani so bili koralni grebeni, povečana je bila erozija, v obalne vodonosnike je vdrla slana voda (Planet Earth Newsletter; UNEP).

Prsti, rastlinstvo in živalstvo, varstvo narave

V državi, katere dve tretjini se razprostirata v puščavi, bi pričakovali zelo skromno rastlinstvo, vendar je v Jemnu prav nasprotno, saj velja za vročo točko biodiverzitete.

Jemen je na stičišču treh biogeografskih regij: etiopske, orientalske in paleoarktične, ki obsega celotno Evropo, Azijo severno od Himalaje, del Arabskega polotoka in severne Afrike. Regije so določene na podlagi zgodovinskih in evolucijskih vzorcev razporeditve rastlinstva in živalstva na planetu. Na njihovem stiku se pojavlja velika pestrost naravnih habitatov, rastlinskih in živalskih vrst ter genskega materiala, kar vključuje mnogo endemičnih vrst. Območje Jemna lahko razdelimo na osem velikih biogeografskih območij ali ekoloških con.

Najpomembnejša naravna dejavnika za življenje sta voda (količina padavin) in toplota (temperature), ki sta na jugu Arabskega polotoka odvisna zlasti od razgibanosti površja in lege (Convention on Migratory Species).

Navkljub monsunskim padavinam velja Jemen v svetovnem merilu za sušno deželo. Obdelovalna zemljišča zavzemajo le 3 % ozemlja. Slabo tretjino ga zavzemajo pašniki, kar dve tretjini pa puščave z zelo omejeno rabo in skromnimi možnostmi za preživetje. Gozdovi in grmovno rastlinstvo poraščajo le odstotek površja.

Prevladujejo puščavske prsti. Rastlinja je malo, zato nastaja malo humusa. Zgornji horizont je slabo razvit. V prsti se kopičijo razne soli, saj je premalo padavin, ki bi jih raztopile in odnesle. Zaradi pomanjkanja padavin in rastlinstva puščavske prsti prevladujejo tudi na priobalnih ravninah. Prsti so zaradi pretiranega namakanja izpostavljene zaslanjevanju tako ob obali kot v notranjosti dežele, kar dodatno zmanjšuje njihovo primernost za gojenje kulturnih rastlin. Ob obali prihaja do dodatnega zaslanjevanja prsti zaradi čezmernega črpanja podtalnice, zato vanjo vdira morska voda.

Tako kot črpanje podtalnice v obalnem pasu, tudi izdatno črpanje fosilne podzemne vode v sušni notranjosti povzroča številne probleme, ki se ponekod že odražajo v pokrajini. Zaradi oskrbe prebivalstva, potreb kmetijstva na območjih oaz in potreb po vodi na nafnih črpališčih se je raven podzemne vode precej znižala, kar vpliva zlasti na rastlinstvo. Ob obali in v oazah zaradi zniževanja gladine podzemne vode in zaslanjevanja vodnih slojev blizu površja odmirajo nasadi datljevih palm, ki niso namakani. Obenem se intenzivno razrašča slanoljubno rastlinje, kot je tamariša. Kjer (še) ni težav z zaslanjevanjem, še zlasti pa na območju oaz in vadijev, ob namakanju uspevajo datljeve palme, tropsko sadje, bombaž in tobak.

V višavju najdemo temnejše (črne) prsti subtropskih območij, ki nastajajo v savanah oziroma savani podobnih okoljih. Temnejše barve so zaradi temne barve matične podlage, običajno bazalta. Če se osušijo, otrdijo in razpokajo. Ko so vlažne, nabreknejo in postanejo lepljive (Kunaver s sodelavci 1998). Za kmetijstvo so dokaj primerne, na njih dobro uspevata kava in kat.

Gozd porašča manj kot odstotek površja Jemna. Omejen je izključno na Jemensko višavje in Sokotro.

V polpuščavskih predelih je rastlinstvo skromno. Prevladujejo razne vrste trav in grmovnic, od drevesnih vrst je pomembnejša le akacija. Številne vrste čakajo na skromne padavine, da vzcvetijo. Tovrstno rastlinje potrebuje le od 20 do 30 mm padavin, da se puščava "spremeni" v cvetlično preprogo (Napokoj 2008). Rastlinam takšno "potrpežljivost" omogočajo posebej prilagojena semena, ki so sposobna preživeti ekstremno dolga sušna in vroča obdobja, pa tudi prilagojen koreninski sistem. Trave, ki zrastejo do pol metra visoko, imajo običajno korenine razporejene v polmeru do treh metrov, s čimer lažje vsrkavajo skromno razpoložljivo vlago.

Pokrajinska pestrost se odraža v velikem številu različnih habitatnih tipov, od obalnih mangrov, grmičevja, zaplat gozdov, gorskih habitatov, do peščenih sipin in kamnite puščave. Prebivalci Jemna so tisočletja trajnostno gospodarili z naravnimi viri, v zadnjih desetletjih pa je prišlo do njihove čezmerne rabe.

Velika arabska puščava predstavlja mejo oziroma stik velikih ekoregij. Puščava je tudi največja ekoregija znotraj bioma **puščav in suholjubnega grmovnega rastlinja** na Arabskem polotoku. S površino pol milijona kvadratnih kilometrov predstavlja največje sklenjeno peščeno območje na svetu. K peščeni puščavi je treba dodati še skoraj milijon kvadratnih kilometrov kamnite puščave. Območje notranje puščave je zelo suho in vroče,

Kamele

Zgodba o kamelah pripoveduje, da je Alah ustvaril puščavo zato, da bi se lahko v njej v miru sprehajal. V pusti in prazni puščavi pa se je počutil osamljenega. Zato je ustvaril še kamelo. V pomoč ljudem ji je na noge privezal usmiljenost, na hrbet ji je natovoril vreče in ob boke bogastvo.

Kamele ali velblodi so enoprsti kopitarji iz rodu kameloidov, v katerega spadajo tudi južnoameriški predstavniki kameloidnega rodu lama, alpaka, vikunja in gvanako. Poznamo dve vrsti kamel, enogrbo kamelo, imenovano dromedar oziroma arabska kamela, ki je značilna za severno Afriko in Arabski polotok, ter dvogrbo baktrijsko kamelo, ki živi zlasti v osrednji Aziji. Njihovo naravno okolje so polpuščavska območja severne Afrike in Azije, naselili so jih tudi v Avstralijo.

Kamele živijo povprečno od 30 do 50 let. Enogrbe kamele le še redkokje živijo v naravnem okolju, brez lastnikov. Večji del od približno 13 milijonov živali je udomačenih. Kamele so znane kot vzdržljive tovarne in jezdne živali, zato se jih je oprijel vzdevek "puščavske ladje". Kot jezdne živali uporabljajo predvsem samce "belih" kamel, ki se odlikujejo s hitrostjo in vztrajnostjo. Mladiče kastrirajo in jih nato dresirajo za tovarno ali jezdno žival. Za razmnoževanje kamel je dovolj le en samec na 40 do 50 samic.

Živali ob dobri krmi tovorijo več kot 35 kg blaga, če so obremenitve kratkotrajne, lahko prenašajo celo dvojno težo. Kamele so izredno dobro prilagojene na sušno življenjsko okolje. Običajno se napajajo le na vsake tri do štiri dni. Na dobrih sočnih pašnikih jim zadošča voda, ki jo zaužijejo iz rastlin, tako da brez vode zdržijo tudi več tednov. Odrasla žival lahko med napajanjem popije do 120 litrov vode, s katero nadomesti izgubljeno

tekočino. Voda se pri tem razporedi v tkiva telesa in v kri, od koder se pozneje znova troši. Kamela vode ne skladišči v grbi, kot pogosto zmotno razlagajo. Grba je namreč zaloga med pašo pridobljene maščobe, ki pa se z metabolizmom dejansko pretvarja v energijo in vodo. Velja izračun, da lahko žival iz enega kilograma maščobe prejme približno en kilogram vode! To kamelam dovoljuje, da brez vode zdržijo do dva tedna, brez hrane celo do mesec dni.

Pri kameli je uporabno tako rekoč vse, poleg krzna, kože, mleka ter mesa tudi urin in iztrebki. Slednji se izločijo tako suhi, da jih ljudje uporabljajo za kurivo. Kamele postajajo pomemben člen v prehrani ljudi. So vir kakovostnega mleka, ki je bolj hranljivi-

Kamela je še vedno pomembna delovna žival in prevozno sredstvo.
Foto: Robert Brglez.

vo od kravjega. Samice dajo dnevno do okrog pet litrov mleka, vendar le vsaki dve leti po tri do sedem mesecev, kar je odvisno od paše. Beduini verjamejo, da ima kamelje mleko zdravilne učinke, v Etiopiji celo trdijo, da deluje kot afrodiziak. Odrasla žival, ki tehta od okrog 300 do 400 kg, je tudi dragocen vir mesa, še najbolj cenjeno je meso iz kamelje grbe (Napokoj 2008).

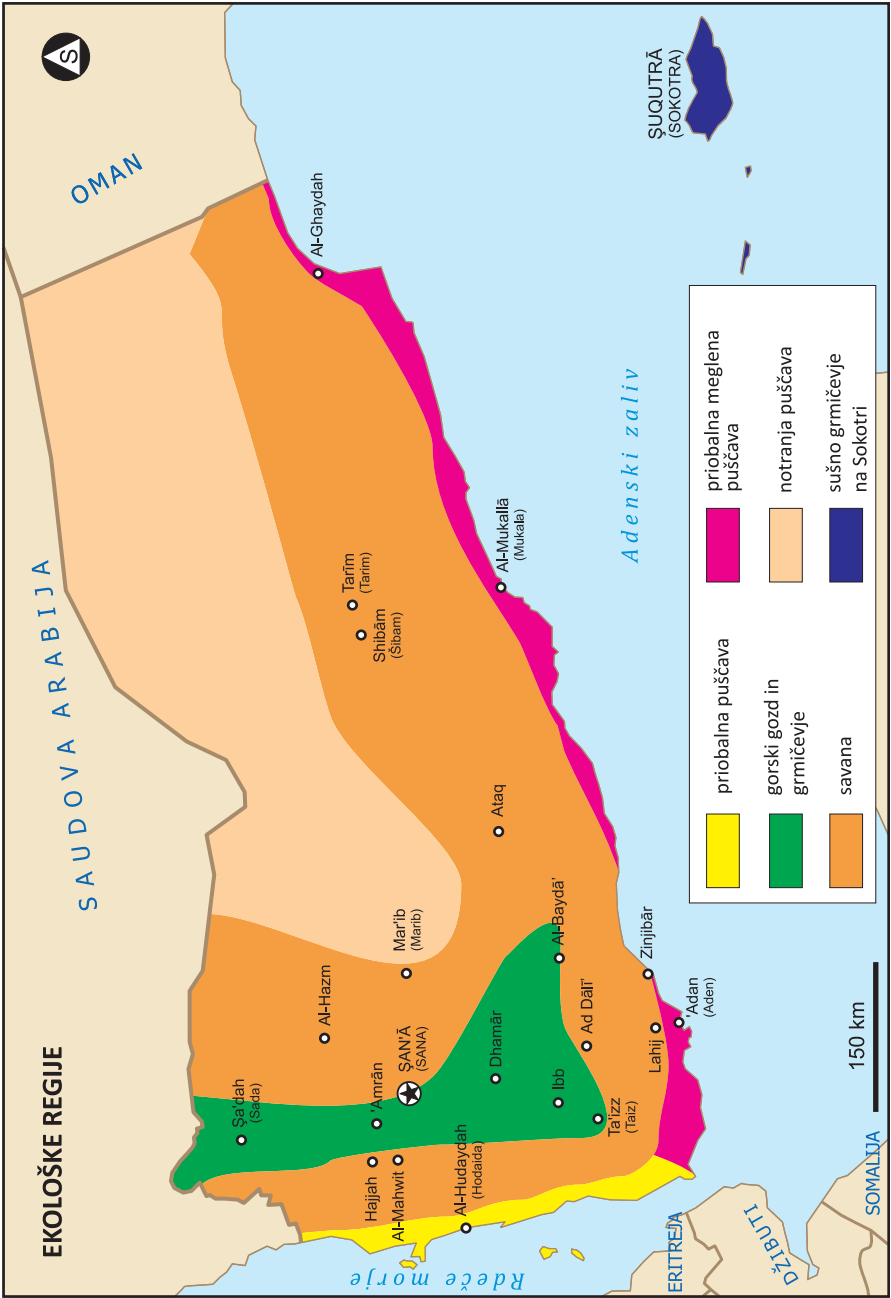
a kljub vsemu razmeroma bogato z rastlinstvom in živalstvom, med katerim ne manjka niti velikih sesalcev, kot so antilope, divje koze, hijene in lisice (National Geographic 1).

Na obrobju Velike arabske puščave se površje postopno dviga, na zahodu proti Jemenskemu višavju, na jugu pa v tako imenovane vzhodne planote, kjer je največja ekoregija v Jemnu, zelo podobna afriški savani. Imenuje se **savana jugozahodnega dela Arabskega polotoka**. Območje je veliko okrog četrta milijona km² in se razteza tako v Oman kot v Saudovo Arabijo. Gre za malo raziskan svet, v katerem morda še živijo arabski leopard ter drugi redki in ogroženi sesalci. Rastlinstvo je večinoma grmovno, najbolj značilna vrsta je akacija. Ime savana je morda nekoliko zavajajoče, saj gre dejansko za polpuščavsko, mestoma celo za puščavsko območje.

Nad "podgorsko" savano se na zahodu dviga Jemensko višavje, kjer je ekoregija, poimenovana **gorski gozd jugozahodnega dela Arabskega polotoka** (National Geographic 1). 87.000 km² velika regija obsega zahodni del Jemna in se proti severu nadaljuje v Saudovo Arabijo. Pokrajino že dve tisočletji zaznamujejo kmetijske terase, med katerimi se pone-

Ponekod v Jemenskem višavju so še preostanki gorskih gozdov Arabskega polotoka. Foto: Bojan Erhartič.

Najmanjša ekoregija je Sokotra z velikim številom endemitov. V ozadju je zmajavec, spredaj sokotranska aloja. Foto: Bojan Erhartič.

kod, zlasti na najbolj namočenih južnih in zahodnih pobočjih, še vidijo zaplate starih zimzelenih gorskih gozdov. Gorsko okolje, ki se spogleduje z Rdečim morjem, je dom številnih redkih živalskih vrst, med njimi arabskega leoparda, grivastega pavijana (*Papio hamadryas*) in drugih. Za ekoregijo je značilna izjemna pestrost habitatov; v njih najdemo več kot 2000 rastlinskih vrst, med katerimi je okrog 170 endemičnih (National Geographic 1).

Tihamo obdaja **rdečemorska priobalna puščava**, ekoregija, ki se razprostira na obeh straneh Rdečega morja, od Egipta do Eritreje oziroma Jemna. Največ rastlinstva je v vadijih in v obalnih močvirjih, kjer prevladujejo slanoljubne vrste. Tudi v Jemnu se na nekaj mestih ob Rdečem morju, ob Arabškem morju pa le na skrajnem vzhodu države, pojavljajo mangrove, ki po različnih ocenah poraščajo med 80 in 200 km² priobalnega pasu. Ob Arabškem morju je še ozek pas ekoregije, imenovane **meglina priobalna puščava Arabskega polotoka**. Večji del te regije se razprostira v Omanu in Saudovi Arabiji. Tudi poimenovanje te ekoregije je nekoliko zavajajoče, saj je obalne megle zaradi razmeroma stalnih monsunskega vetra in pasatov malo.

Najmanjša jemenska ekoregija se imenuje **suholjubno grmovno rastlinje Sokotre** (Nati-

Egiptovski jastreb (*Neophron percnopterus*) je mrhovinar, ki rad spremlja popotnike, saj se hrani tudi z ostanki njihove malice. Foto: Robert Brglez.

onal Geographic 2). Zaradi bogastva vrst si je otočje zaslužilo vzdevka Galapaški otoki Indijskega oceana in Arabski raj. Na štirih tamkajšnjih otokih živi vsaj 250 vrst endemičnih rastlin, 21 vrst endemičnih plazilcev in 6 vrst ptičev. Sokotransko rastlinstvo je precej raznoliko, na kar vpliva zlasti zelo spremenljiva višina padavin (med 150 in 1000 mm letno). Zgodovinski zapisi nakazujejo, da so na otokih nekoč živeli krokodili, orjaški kuščarji in kopenske želve.

Jemenski habitati dajejo zatočišče mnogim rastlinskim in živalskim vrstam. Med več kot 3000 vrstami rastlin je okrog 10 % endemitov. Zaradi hitre rasti prebivalstva je prišlo do uničevanja naravnega okolja in kulturne pokrajine, kar vodi v izumiranje vrst in upad biodiverzitete (Convention on Migratory Species). V Jemnu živi 71 kopenskih sesalcev iz osmih redov, med njimi arabska gorska gazela ali idmi (*Gazella gazelle*), navadna gazela (*Gazella dorcas*), nubijski kozorog (*Capra ibex nubiana*), arabska rdeča lisica (*Vulpes vulpes arabicus*), blanfordova lisica (*Vulpes cana*), arabski volk (*Canis lupus arabs*), arabski leopard (*Panthera pardus nimr*) in verjetno tudi gepard (*Acinonyx jubatus*) ter dve vrsti netopirjev. Večino velikih sesalcev so z lovom iztrebili.

V morjih okrog Jemna živijo številni morski sesalci, med drugim redek in ogrožen sorodnik morske krave dugong (*Dugong dugon*), zlasti v Rdečem morju tudi nekaj vrst kitov in delfinov.

Arabski polotok je pomembna postojanka na poti ptic selivk med Evropo, Afriko in Azijo. Njegovo ozemlje letno preleti okrog tri milijarde ptic. Pot čez Jemen uberejo tudi "slovenske" štoklje; manjše število jih tukaj prezimi, večina pa jih leti naprej na območje vzhodne ali južne Afrike. Jemen je pomembna vmesna postaja za več vrst čapelj (*Egretta gularis*, *Butorides striatus*), abdimovo štokljo (*Ciconia abdimii*), pelikane (*Pelicanus rufescens*) in male plamence (*Phoenicopterus minor*; Convention on Migratory Species). Poleg ptic selivk v Jemnu stalno živi več kot 363 vrst ptičev iz 18 redov, 61 družin in 177 rodov. Med njimi je več endemičnih.

Populacija ujed je zaenkrat še zdrava. V Jemnu jih stalno živi 17 vrst, nadaljnjih 15 se jih tu zaustavi na poti proti jugu ali pa tu prezimijo. Dostopni podatki nakazujejo, da je Jemen pomembna postojanka selilnih vrst orlov, med njimi roparskega orla (*Aquila rapax*), kanje (*Botu spp.*) in črnega škarnika (*Milvus migrans*), na poti s paleoarktičnega območja proti prezimovališčem v vzhodni Afriki (Convention on Migratory Species).

Po ocenah strokovnjakov je v Jemnu vsaj 57 območij, ki so življenjsko pomembna za preživetje domačih vrst ptic. Skupaj obsegajo 7300 km² ali 1,4 % površja države, njihovo ohranjanje pa bi omogočilo preživetje vseh endemičnih vrst ptičev. Žal ni še nobeno od njih uvrščeno na ramsarski seznam svetovno pomembnih mokrišč.

V Jemnu so našli 103 vrste plazilcev in 8 vrst dvoživk. Med plazilci je največ kuščarjev (71 vrst), sledijo kače (28 vrst) in želve. Med slednjimi je ena kopenska (*Geochelone sulcata*) in celo ena sladkovodna (*Pelomadora subrufa*), ostale so morske: orjaška črepaha (*Chelonia mydas*), orjaška usnjača (*Dermochelys coriacea*), prava kareta (*Eretmochelys imbricata*), glavata kareta (*Caretta caretta*), zelenkasta želva (*Lepidochelys olivacea*) (Convention on Migratory Species).

Jemski obalni in morski ekosistem je raznolik, saj obsega skalno in peščeno obalo, lagune ter slana močvirja, mangrove, koralne grebene in podmorske "travnike". Našli so čez 400 vrst rib, od tega jih je slaba polovica v vodah otočja Sokotre. S hranili bogate plitve vode nad obsežno celinsko polico so bogata ribolovna območja.

Zaradi številnih okoljskih problemov se pojavlja vse večja potreba po ohranjanju pomembnih življenjskih okolij. Najglasnejša so opozorila nekaterih mednarodnih nevladnih organizacij, ki jim je prisluhnila tudi vlada. Zavarovanih območij (narodnih in krajinskih parkov, rezervatov) v Jemnu razen redkih poizkusov zaenkrat še ni, je pa državi ob pomoči tujih strokovnjakov in ustanov uspelo opredeliti 15 območij, ki jih nameravajo zavarovati. Med njimi je tudi Sokotra, otočje z izjemnim, v veliki meri endemičnim rastlinstvom in živalstvom, kjer so pred kratkim določili več stopenj varovanja in rabe. Izjemen pomen Sokotre je potrdila tudi Organizacija združenih narodov, ko je julija 2008 celotno otočje uvrstila na Unescov seznam svetovne dediščine (Socotra Archipelago). Med ostalimi predlogi za zavarovanje so obalna območja, mokrišča kot pomembni ekosistemi za številne vrste ptic in nekatere plaže, na katerih morske želve odlagajo jajca.

Jabal Bura'a

Okrog 4100 ha veliko gozdno območje Jabal Bura'a leži v globoko vrezani gorski dolini nad Tihamo, nedaleč od Hodaide. Območje je prvi jemenski naravni rezervat, ki varuje bogat rastlinski svet. V njem so našeli 124 rastlinskih vrst iz 58 družin; nekaj med njimi je endemičnih. Območje predstavlja edinstveno kombinacijo naravne pokrajine z bogato biodiverzitetjo, ki je posledica obilnih padavin na zahodnih pobočjih višavja, in kulturne pokrajine, ki je plod stoletnega trajnostnega gospodarjenja lokalnega prebivalstva z naravnimi viri. Problematična lahko postane želja po hitrem napredku domačinov, saj območje obdajajo številna naselja, tako v nižinski Tihami kot tudi v goratem zaledju. Zato je za njegov nadaljnji obstoj ključno ozaveščanje domačinov, saj bo le tako mogoče ohraniti njegovo izjemno biodiverzitetjo (Al-Ghabiri 2004).

ZGODOVINA

Jemen se ponaša z izjemno bogato zgodovino. V antičnem svetu je bil zagotovo bolj slaven in cenjen kot je v sodobnosti, ko se je znašel med najrevnejšimi državami na svetu. Po legendi je Sano ustanovil Noetov sin Sem kmalu po vesoljnem potopu, zato glavno mesto Jemna pogosto označujejo kot eno najstarejših naseljenih območij na svetu. Verodostojnost legende naj presodi bralec sam, vsekakor pa kamnito orodje iz paleolitika, ki so ga našli na obeh straneh morske ožine Bab el Mandeb, dokazuje, da so prve selitve ljudi iz vzhodne Afrike Jemen dosegle že pred vsaj 40.000 leti.

Najzgodnejše civilizacije so obstajale v Jemnu že več tisočletij pred našim štetjem. Njihovi ostanki so v mnogih delih države, tudi na puščavskih priobalnih ravninah in v Veliki arabski puščavi. Zgodnje oblike kmetovanja segajo vsaj 9000 let v preteklost (McCorrison 1999). Strokovnjaki domnevajo, da so bile monsunske padavine v prvi polovici holocena mnogo izdatnejše kot v sodobnosti. Obilne monsunske padavine so se iz osrednjega dela Jemna dokončno umaknile proti jugu pred približno 5000 leti (Sander s sodelavci 2005).

Tehnika izdelave najdenega kamnitega orodja močno spominja na tisto iz vzhodnega Sredozemlja. Ali je že takrat obstajala povezava med Sredozemljem in ljudstvi na pragu Indijskega oceana, ostaja skrivnost (McCorrison 1999).

Bab el Mandeb

*Rdeče morje je del Velikega tektonskega jarka, ki se razprostira od Mozambika do Sirije. Morje, ki je dobilo ime po algi *Trichodesmium erythraeum*, ki, ko odmre, obarva vodo rdečkasto, je dolgo dobrih 2200 km in široko do 355 km. Na jugu ga zapira ožina Bab el Mandeb (Bāb al-Māndab), kar pomeni 'Vrata solza' oziroma 'Vrata žalovanja'. 25 km široko ožino razpolavlja otok Perim. Ime je dobila zaradi nevarne navigacije med številnimi koralnimi grebeni, ki jo običajno spremljajo močni vetrovi. K poimenovanju je pripomogla arabska legenda, ki pravi, da so se številni utopili, ko sta se med potresom celini ločili in so nastala vrata (Wikipedia 5).*

Ta "vrata" je morda pred okrog 85.000 leti izkoristil človek in poselil svet. Morda ga je iz zibelke v vzhodni Afriki zvalil "zeleni" Jemen. Zaradi globalne poledenitve (z vrtnami na Grenlandiji so ugotovili, da je bilo najbolj mrzlo pred 100.000 do 65.000 leti) je bila gladina svetovnih morij mnogo nižja (do 80 m) kot dandanes, kar je našim prednikom olajšalo migracije. Potemtakem lahko s kančkom pretiravanja predvidevamo, da se tudi v nas pretaka nekaj jemenske krvi (Oppenheimer).

Ožina je še vedno izjemno pomembna, saj predstavlja del ene najbolj prometnih svetovnih pomorskih poti. Samo v letu 2006 je šlo skozi jo povprečno med 3,3 in 4,5

milijonov sodčkov nafte na dan (sodček je 160 litrov)! Več nafte se dnevno prepelje samo še skozi Hormuško ožino in Melaški preliv (Energy Information Administration 1). Pomen ožine Bab el Mandeb se je povečal zlasti po izgradnji Sueškega prekopa leta 1869, ki je blagu iz Azije in nafli z območja Perzijskega zaliva skrajšal pot v evropska pristanišča za okrog 20.000 km.

Ožina Bab el Mandeb se je znašla v časopisih februarja 2008, ko je Tarek bin Laden (Osamov polbrat) oznanil, da namerava njegovo podjetje zgraditi most, ki bi povezal Afriko (Džibuti) z Azijo (Jemnom). 28,5 km dolg most bi bil eden najdaljših na svetu in s 70 milijardami USD predvidenih stroškov tudi eden najdražjih. Glavni razlog za njegovo izgradnjo naj bi bilo olajšano romanje afriških muslimanov v Meko. Zaradi bojzani pred poplavo beguncev s črne celine in dejstva, da je ožina na tektonsko (potresno in vulkansko) dejavnem območju, za katero je značilno razmikanje litosferskih plošč, je malo verjetno, da se bodo načrti uresničili (BBC News).

Naselbine, obsežna grobišča in jezerske usedline v sušni notranjosti nakazujejo, da so stare civilizacije naseljevale obale nekdanjih endoreičnih jezer, ki so se izsušila pred okrog 6000 leti, ko se je začela zmanjševati količina monsunskih padavin. Sočasno z njimi so se umaknile tudi zgodnje civilizacije.

Zadnja tri tisočletja zgodovine, o kateri obstajajo pisni viri, v grobem delimo na štiri obdobja: predislamsko obdobje, klasično islamsko obdobje, ko je bil Jemen ena od provinc veli-

Obsežno grobišče v puščavi je pričra živahne bronastodobne civilizacije, ki je cvetela na robu nekdanjega jezera. Foto: Robert Brglez.

kega islamskega imperija, obdobje kolonializma in 20. stoletje, ko sta se po umiku tujih kolonialnih sil najprej izoblikovali neodvisni državi Severni in Južni Jemen, ki sta se leta 1990 združili v enotno državo Republiko Jemen. Kjer ni navedeno drugače, se opiramo na podatke, navedene v knjižici Oskarjev Jemen (2007).

Predislamsko obdobje

Obdobje med letom 1000 pred našim štetjem in 7. stoletjem našega štetja so zaznamovala velika kraljestva, ki so se razvijala vzdolž rodovitnih dolin in oaz, skozi katere je potekala znamenita trgovska pot, imenovana *Pot kadil in dišav*. V rodovitnih dolinah je bilo temelj preživetja kmetijstvo, glavni vir bogastva pa je bila trgovina, ki je tem kraljestvom zagotavljala prednost pred sosednjimi območji.

Mira in kadilo

*Najdonosnejši dobrini sta bili smoli dreves rodov **komifora** ali **mira** (na primer vrsta *Commiphora myrrha*) in **bosvelija** ali **kadilo** (na primer vrsta *Boswellia sacra*), ki rasteta le na južnih obalah Arabskega polotoka in severnih obalah Afriškega roga. Obe smoli sta se posušeni uporabljali zlasti kot kadilo za najrazličnejše namene. Zaradi prijetnega vonja in ritualne vrednosti so bila kadila zelo cenjena pri mnogih kulturah. Egipčanski viri omenjajo uporabo kadila že vsaj v 15. stoletju pred našim štetjem. Olje mire so uporabljali za odisavljenje kraljevih mumij. Dragocene dobrine so prihajale od daleč; za tovorjenje so uporabljali osle in mule, od 11. stoletja pred našim štetjem tudi kamele, ki so bile učinkovitejše, saj so lahko brez počitka prehodile daljše razdalje in porabile manj vode. Kadilo so razen v Egiptu uporabljali tudi v Mezopotamiji in Perziji, pozneje so ga žgali še v templjih antične Grčije in Rima. O izjemnem pomenu kadila in mire lahko beremo v Svetem pismu. Ni naključje, da so sveti trije kralji, "modreci z vzhoda", prinesli novorojenemu Jezusu zlata, kadila in mire. Kot zanimivost naj dodamo, da naj bi bil po legendi eden od treh kraljev z območja današnjega Jemna!*

Zaradi velikega pomena teh dobrin se je med proizvajalci ter največjimi odjemalci Grki in Rimljani vzpostavila živahna trgovina. Z zatonom Rimskega cesarstva je upadlo tudi povpraševanje po teh dobrinah, kar je (poleg čedalje sušnejšega podnebja) vodilo v zaton puščavskih kraljestev na jugu Arabskega polotoka.

V antičnih časih se je uporabljalo veliko vrst

Listje in steblo drevesa bosvelije, iz katerega pridobivajo dragoceno kadilo. Foto: Bojan Erhartič.

dreves, vsako z nekoliko drugačno smolo in svojstveno aromo. Vonj in kakovost kadila ni odvisna le od drevesne vrste, temveč tudi od prsti in podnebnih razmer, v katerih posamezno drevo uspeva. Smolo so pridobivali tako, da so dvakrat do štirikrat letno zarezali v lubje dreves in pobirali kapljice napol strjene lepljive tekočine. Na kakovost pridelka je dodatno vplival čas "žetve". Najbolj cenjeno kadilo so pridobivali poleti, v času največje vročine. Kakovostnejša smola je bila praviloma v višjih legah v notranjosti, kamor ne seže vpliv monsuna, medtem ko je bila smola z obale manj cenjena. Drevesa začnejo dajati smolo, ko so stara vsaj 8 do 10 let. Običajno zrastejo okrog tri, izjemoma tudi pet metrov visoko. Krošnja je na gosto prepredena z vejami, listi so majhni. V antiki so uporabljali vse dele drevesa: sredico kot barvilo za bombažno tkanino, listje za krmo, mlade poganjke, cvetove in plodove pa kot tonik za čiščenje prebavil in odišavljenje ustne votline.

Kadilo in miro še vedno izkoriščajo, največ za izdelavo parfumov in v manjši meri v farmacevtski industriji. Kakovostne smole so med poznavalci izjemno cenjene in dosejajo visoko ceno. Kljub vsemu pridelava smole v Jemnu na splošno gospodarsko ni posebno pomembna, je pa vir preživetja posameznikom in manjšim plemenom na vzvodu države.

Novije študije kažejo, da se populacija vrst, iz katerih pridobivajo kadilo in miro, zaradi pretiranega izkoriščanja močno zmanjšuje. Ugotovljeno je bilo, da vzkali le 16 % semen močno izkoriščanih dreves, medtem ko je pri neizkoriščanih drevesih delež kar 80 % (Omani Sites on the World Heritage List).

Med kraljestvi ob trgovski poti je bilo najpomembnejše kraljestvo Saba, ki se je obdržalo vsaj 14 stoletij, od približno leta 1000 pred našim štetjem do leta 275 našega štetja, s prekinitvami vse do 6. stoletja. Cvetočje kraljestvo je omenjeno v Stari zavezi, ko je kraljica iz Sabe (Sveto pismo njenega imena ne navaja) v 10. stoletju pred našim štetjem obiskala kralja Salomona. Prvotno središče kraljevine je bilo v Sirwahu, nato so prestolnico preselili v Marib. Kmetijstvo v Sabi je temeljilo na vodi, zbrani za znamenitim Maribskim jezom, ki so ga zgradili v 8. stoletju pred našim štetjem in je bil v uporabi več kot tisoč let.

Kraljica iz Sabe

Najbolj cvetočje kraljestvo v Jemnu v prvem tisočletju pred našim štetjem je prvič omenjeno v Stari zavezi, kjer je opisano srečanje kraljice iz Sabe s kraljem Salomonom. Vzpostavila sta prijateljski odnos med silama, ki sta obvladovali severni in južni del Poti kadil in dišav. Nekateri raziskovalci menijo, da ni šlo zgolj za prijateljski odnos, ampak za pravo ljubezen. Ta naj bi bila izpričana v Visoki pesmi, ki jo nekateri interpretirajo kot dialog med kraljem Salomonom in kraljico iz Sabe.

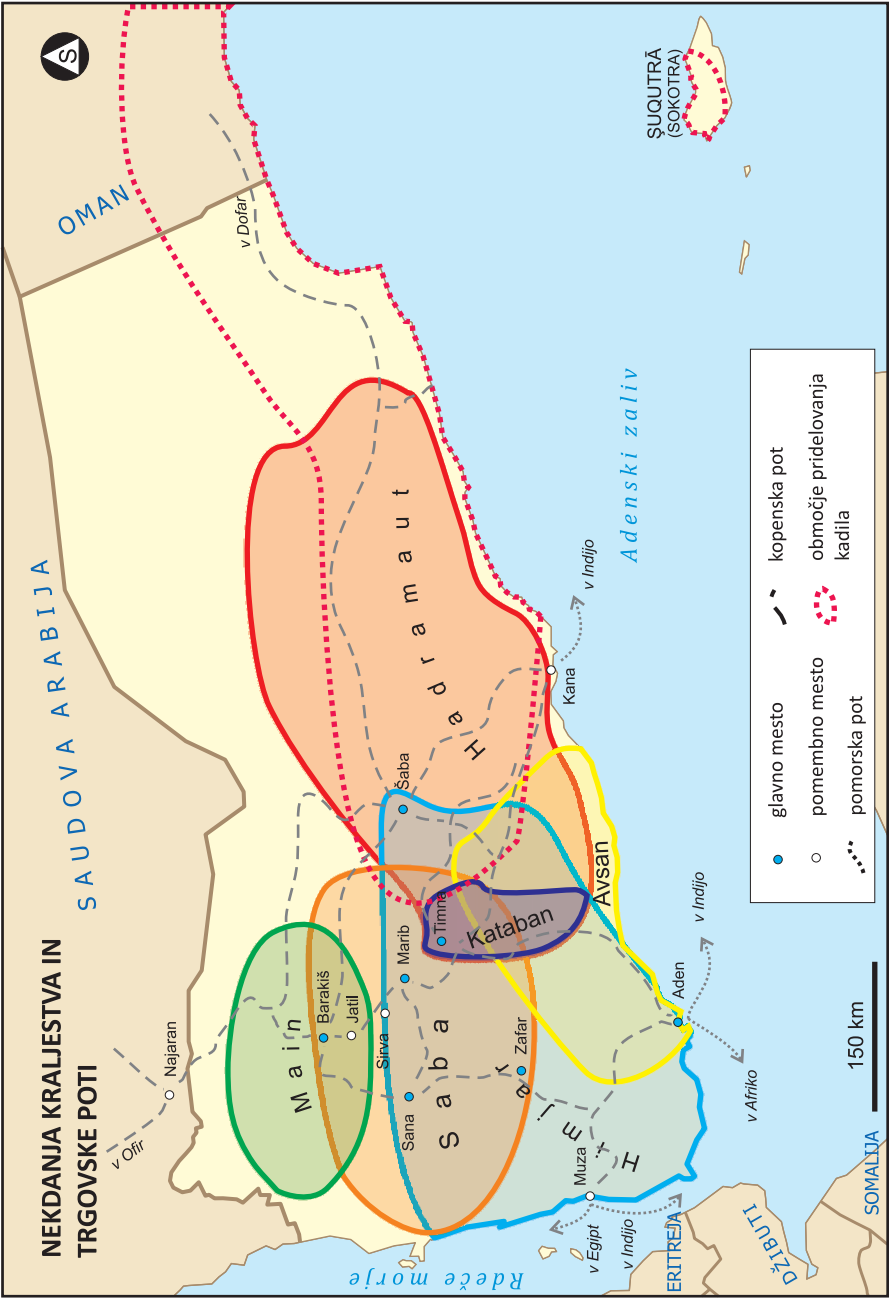
Obisk kraljice iz Sabe (Prva knjiga kraljev, Druga kroniška knjiga): *"Ko je kraljica iz Sabe slišala o Salomonovem slovesu zaradi Gospodovega imena, ga je prišla preizkušat z ugankami. Prišla je v Jeruzalem z zelo velikim spremstvom; kamele so nosile dišave, zelo veliko zlata in dragih kamnov. Ko je prišla k Salomonu, se je z njim pogovarjala o vsem, kar ji je ležalo na srcu. Salomon ji je pojasnil vse, kar ga je vprašala. Ni je bilo reči, ki bi bila kralju zakrita in katere bi ji ne bil pojasnil. Ko je kraljica iz Sabe videla vso Salomonovo modrost in hišo, ki jo je sezidal, pa jedi na njegovi mizi, kako sedijo*

Domnevni tempelj kraljice iz Sabe; čeprav je bil Marib najverjetneje res dom legendarne kraljice, je tempelj okrog sto let mlajši.
Foto: Robert Brglez.

njegovi dostojanstveniki in strežejo njegovi služabniki, pa njihova oblačila, točaje in žgalno daritev, ki jo je daroval v Gospodovi hiši, je strmela. Rekla je kralju: "Kako res je, kar sem slišala o tvojih dosežkih in tvoji modrosti v svoji deželi! Nisem verjela, kar so pravili, dokler nisem prišla in videla na svoje oči. A glej, še pol mi niso povedali! Tvoja modrost in blaginja presagata sloves, o katerem sem slišala. Blagor tvojim možem, blagor tem tvojim služabnikom, ki venomer stojijo pred teboj in poslušajo tvojo modrost. Slavljen Gospod, tvoj Bog, ki je imel veselje nad teboj in te je postavil za kralja, da bi uveljavljal pravico in pravičnost." Potem je dala kralju sto dvajset talentov zlata ter veliko dišav in dragih kamnov. Nikdar več ni prišlo toliko dišav, kakor jih je kraljica iz Sabe podarila kralju Salomonu. Tudi Hiramove ladje, ki so dovažale zlato iz Ofirja, so od tam pripeljale silno veliko sandalovega lesa in dragih kamnov. Kralj je dal iz sandalovine napraviti ograje za Gospodovo hišo in za kraljevo hišo ter citre in harfe za pevce. Toliko sandalovine ni več prišlo in je ni bilo videti do tega dne. Kralj Salomon pa je kraljici iz Sabe dal vse, česar si je zaželela in za kar je prosila, poleg tistega, kar ji je podaril v svoji kraljevski darežljivosti. Potem se je odpravila in se s služabniki vrnila v svojo deželo." Upoštevajoč zapis in stare mere lahko ocenimo, da naj bi kraljica iz Sabe prinesla Salomonu 4,5 tone zlata! Tudi zato morda darila, ki jih je prinesla, nekateri primerjajo s svetimi tremi kralji (Izaija 60:6): "Množica velblodov te bo zagrnila, dromedarji iz Midjana in Efe, prišli bodo vsi iz Sabe. Zlata in kadila bodo prinesli, Gospodovo hvalo bodo oznanjali."

O srečanju kraljice iz Sabe s kraljem Salomonom poročajo tudi drugi viri, Koran in etiopska ortodoksna Kebrā Nagast (tudi Knjiga slave kraljem). Zanimivo, da je Biblija ne omenja po imenu, prav tako ne Koran. Po islamski tradiciji jo imenujejo Bilkis, po etiopski pa Makeda. V etiopski sveti knjigi je zgodba o kraljici in Salomonu podrobneje opisana. Plod ljubezenske zveze naj bi bil Menelik, poznejši vladar kraljestva Aksum (zdajšnja Etiopija). Vsi etiopski vladarji, vključno z zadnjim cesarjem Hailejem Selassijem, ki je vladal od leta 1930 do leta 1974, so Menelikovemu izvoru sledili skozi 237 generacij, torej naj bi bili potomci Salomona in Makede, oziroma kraljice iz Sabe. Čeprav gre bolj za domneve kot preverjena dejstva, noben Jemencec ne doimi o domovini kraljice iz Sabe in njeni prestolnici v Maribu. Na jugu Arabskega polotoka je še vedno ikona; po slavni kraljici še vedno radi dajejo deklamacije ime Bilkis.

Rivalska kraljestva ob trgovski poti so bila Najran, Avsan in Kataban. V 2. stoletju pred našim štetjem se je zunaj glavne trgovske poti, bližje ožini Bab el Mandeb pojavilo še kraljestvo Himjar. Vzpon Himjaritov nad Sabejci je omogočil napredek v pomorstvu, ki je vplival na zmanjšanje pomena in opuščanje kopenskih trgovskih poti.

Območje Jemna so večkrat poskušali zavzeti drugi tekmeči in tako prevzeti nadzor nad trgovino. Rimljani so bili z osvajalskim pohodom med letoma 25 in 24 pred našim štetjem neuspešni. V 2. stoletju našega štetja so del zdajšnjega Jemna za nekaj desetletij zasedli Etiopijci, ki so tja zanesli novo kulturo in nove vrednote. Takrat so Sabejce že zamenjali Himjariti, ki so okrog leta 190 Etiopijce pregnali. Ti so ponovno vpadli dobrih tristo let pozneje, ko sta leta 525 z misijonarskimi pohodi v Jemen prodrla krščanstvo in judovstvo. Ko so vladajoči sloji sprejeli eno od monoteističnih ver, so stari bogovi Sabe počasi utonili v pozabo. Etiopijci, ki so bili kristjani, so med 4. in 6. stoletjem na območju Jemna zgradili mnogo cerkva. Najmogočnejša je bila Kalis v Sani.

Za konec sabejskega kraljestva, ki je bilo v zatonu že od vpada Himjaritov, štejemo leto 570, ko se je porušil znameniti Maribski jez, preostanek prebivalstva pa se je razselil po celotnem južnem delu Arabskega polotoka. Potomci Sabejcev naj bi poselili tudi vadi Hadramaut in v mestu Šibam začeli graditi nebotičnike iz blata.

Islamski Jemen

V boju proti Etiopijcem so Himjaritom priskočili na pomoč Perzijci, ki so Jemnu zavladali za nekaj desetletij. Leta 628 je perzijski guverner Jemna sprejel muslimansko vero. Islam se je zaradi velike moči lokalnih veljakov ali šejkov širil zelo hitro, saj so njihovem zgledu sledila celotna plemena. Prvi mošeji v Sani in Zabīdu sta bili zgrajeni še za življenja preroka Mohameda. Ko se je prestolnica islama preselila v Damask in pozneje v Bagdad, je Jemen začel izgubljati pomen in postal le ena od provinc velikega islamskega imperija. V tem času je bilo v Jemnu veliko na pol neodvisnih kraljestev, ki so jim vladale pomembne dinastije islamskih veljakov.

Najpomembnejše med njimi so bile:

- **Zijadidi** (od leta 818 do leta 1018): Območje južne Tihame je po letu 820 približno za dve stoletji pripadalo dinastiji Zijadidov. Središče je bilo v Zabīdu, mestu učenosti, ki je slovelo po univerzi, kjer so poleg sunizma poučevali tudi vsa znanja takratnega sveta, na primer algebro in retoriko.
- **Zajdi** (od leta 897 do leta 1962): Na začetku 10. stoletja je na severu Jemna prišla na oblast dinastija Zajdov, ki je najbolj zaznamovala jemensko zgodovino. Organizirali in vzpostavili so stabilno državo, ki je – s številnimi prekinitvami – obvladovala območje današnjega severnega Jemna, tudi Sano. Obstajala je vse do revolucije leta 1962, ko so ubili zadnjega zajdskega poglavarja, imama Ahmada.
- **Nadžahidi** (od leta 1012 do leta 1138) in **Sulajhidi** (od leta 1046 do leta 1138): Po zatonu dinastije Zijadidov je oblast nad Tihamo prevzel osvobojeni suženj Nadžah, začetnik dina-

Jemen velja za enega od stebrov islama. Prve mošeje so bile zgrajene že v času preroka Mohameda. Foto: Robert Brglez.

stije Nadžahidov, ki je prav tako vladal v Zabīdu. Skoraj istočasno je v Jemenskem višavju zavladala ismailska dinastija Sulajhidov. Najbolj jo je zaznamovala vladavina kraljice Arve, ki je vladala iz Jible.

- **Ajubidi** (od leta 1173 do leta 1228): Po zatonu Nadžahidov in Sulajhidov je sledilo kratko obdobje zmede in brezvladja. Potem je za približno pol stoletja v južnem delu zdajšnjega Jemna zavladala egiptovska dinastija Ajubidov, medtem ko je severni del ostal v rokah Zajdov.

- **Rašulidi** (od leta 1228 do leta 1454): Sredi 13. stoletja se je povzpela zelo napredna dinastija Rašulidov s središčem v Taizu. Obvladovala je večino Jemna in celo velik del zdajšnje Saudove Arabije, od Hadramauta do Meke. To je bilo obdobje napredka in razcveta, zlasti na področjih arhitekture, znanosti, poljedelstva in trgovine.

- **Tahiridi in Katiridi** (od leta 1454 do leta 1517): V 15. stoletju sta Rašulide na vzhodu Jemna zamenjali rivalski dinastiji Tahiridov in Katiridov, ki sta tekmovali za obvladovanje mest ob bivši karavanski poti kadir in dišav. Država Katiridov je obstajala do revolucije v Južnem Jemnu leta 1967 in bila skupaj z Zajdi sedež pomembne dinastije, ki se je na oblasti obdržala vse do srede 20. stoletja.

Čas kolonializma

Vdor tujih sil se je začel kmalu zatem, ko je ob koncu 15. stoletja Portugalec Vasco da Gama obplul Afriko in odprl pomorsko pot do Indije. Vzhodnoafriška obala je bila takrat sestavni del trgovske mreže na Indijskem oceanu, ki so jo nadzirali Arabci. Po da Gamovem potovanju je postalo jasno, da je vzhodna Afrika ključ do portugalskih kolonialističnih uspehov, saj so njena pristanišča zagotavljala pitno vodo, preskrbo za živežem, možnost popravila ladij in seveda zavetja, v katerih so ladje lahko počakale na ugodnejše vreme za plovbo. Prvi pomembnejši rezultat takšne politike je bila kolonizacija Mozambika leta 1500, kaj kmalu – leta 1507 – je sledilo tudi zavzetje Sokotre.

Krepitev portugalske navzočnosti v Indijskem oceanu je egiptovske vladarje Mameluke vzpodbudila k zaščiti svojih interesnih območij v južni Arabiji. Na pomoč so jim prihiteli Osmani, ki so jih oborožili s sodobnim strelnim orožjem. Turška dvojna igra se je končala leta 1517, ko so tudi Mameluki prišli pod njihovo nadvlado.

Prva osmanska okupacija je trajala dobro stoletje (od leta 1517 do leta 1636) in je zajela večino velikih mest, tudi Sano, Taiz in Aden. Za Jemen so bili to težki časi, vendar gospodarsko napredni, saj se je takrat razvila živahna trgovina s kavo. Osmanska zasedba se je končala leta 1636, ko so deželo osvobodili zajdski imami in približno dvesto let vladali velikemu območju od Hadramauta na vzhodu do Asirja na severu. Obdobje je zaznamovala izjemno pomembna trgovina s kavo, ki pa je upadla, ko so sadike kavovca okrog leta 1640 pretihotapili iz dežele in jih začeli gojiti tudi drugod. Zajdi so se spopadali z zunanjimi in notranjimi sovražniki. Na jugu se je sultan iz Lahija, pokrajine vzhodno od Adna, osvobodil izpod zajdske nadoblasti, kar je pomenilo začetek formiranja dveh neodvisnih jemenskih držav v 20. stoletju.

V 19. stoletju so svoj vpliv v regiji stopnjevali Britanci, ki so leta 1839 zavzeli Aden, pomembno pristanišče na glavni pomorski poti okrog Afrike. Aden, ki je bil sprva pomemben zlasti kot oskrbovalna postaja s premogom za ladje na poti v Indijo, je z odprtjem Sueškega prekopa leta 1869 postal eno od strateško najpomembnejših pristanišč na svetu. Mesto je postalo utrdba angleškega radže iz Indije. Britanci so postopoma sklepali pogodbe z lokalnimi šejki na jugu Jemna in si tako priključili okrog 20 držav, ki so sestavljale tako imenovani Južnoarabski protektorat Velike Britanije. Britanci so se Jemnu formalno odrekli šele leta 1967.

Sredi 19. stoletja so se v Jemen vrnili Turki in po odprtju Sueškega prekopa še okrepili svojo prisotnost v regiji. Govorimo o drugi osmanski okupaciji (od leta 1849 do leta 1919), čeprav Turki zaradi slabe organizacije in uporov lokalnih šejkov večine mestnih utrdb v Jemenskem višavju niso nikoli zavzeli. Podjarmili so si Sano, za katero je bilo to obdobje eno od najtemnejših v njeni večtisočletni zgodovini.

Leta 1905 se je izoblikovala tako imenovana vijolična črta, meja med območjem, ki so ga obvladovali Britanci, in območjem pod nadzorom Turkov. Ta meja je pozneje razmejevala Severni in Južni Jemen.

Leta 1904 so Zajdi organizirali upor in porazili skoraj vse turške vojaške enote. Turki se sicer

Kava moka

Kavovec (Coffea arabica) najverjetneje izvira iz etiopske pokrajine Kaffa (tudi Kefa), vendar so kavo v Jemnu pridelovali že na začetku prvega tisočletja pred našim štetjem. Po Arabskem polotoku, zlasti po Jemenskem višavju, se je v večjem obsegu razširil v 13. stoletju. Kmalu zatem je Jemen postal glavni svetovni pridelovalec kave. Trgovina s kavo je cvetela zlasti med 15. in 18. stoletjem. Na širjenje njenega uživanja je verjetno vplivala islamska prepoved pitja alkoholnih pijač. V 16. stoletju so Turki zasedli del Jemna in pitje kave se je razširilo do Carigrada, tudi na osmanski dvor. Turki so jo v Evropo prinesli konec 16. stoletja, ko so oblegali Dunaj. Ritual pitja kave se je po Evropi hitro razširil; prve kavarne so odprli v Parizu, Amsterdamu, Benetkah in drugih mestih.

Izjemno povpraševanje po kavi je vodilo v vrtoglavi vzpon majhne vasi Moke (Al-Mukhā) ob Rdečem morju. Kavo z Jemenskega višavja so namreč tovorili do zbirnih središč v Tihami; glavno središče trgovine s kavo in pristanišče je bila prav Moka. K njenemu pomenu so pripomogli Turki, saj je njihov zakon zahteval, da vse ladje, ki plujejo po Rdečem morju, v Moki plačajo davek. Popotnik Remedius Prutki v 18. stoletju omenja v Moki "hotel", imenovan Prerok Mohamed, v katerem je bilo več sto

Kavovec je omembe vredna kmetijska kultura le še v bolj odročnih delih Jemenskega višavja. Foto: Robert Brglez.

celic (sobic) za prenočevanje tujcev, ne glede na njihovo raso ali vero. Naštel je veliko trgovskih ladij, največ nizozemskih, danskih, portugalskih, francoskih in angleških. Luka je bila sinonim za zrnje kave; še več, zrnju je dala celo ime – kava moka.

Pridelava in predelava kavovih semen je bila skrbno varovana skrivnost do začetka 17. stoletja, zato rodovitnih zrn ni bilo mogoče najti zunaj Arabskega polotoka. Ko so zaradi velikega povpraševanja nizozemski trgovci pretihotapili sadike kavovca iz Jemna in začeli kavo pridelovati v Indiji, na Cejlonu in v Indoneziji, sta Jemen in Moka začela izgubljati monopol nad trgovino s kavo.

Okrog leta 1650 so kavo začeli uvažati v Anglijo, kjer so prve kavarne odprli v Oxfordu in Londonu. Kavovec so začeli vzgajati tudi v britanskih kolonijah, vendar so ga uničile bolezni, zato so konec 17. stoletja nasade zamenjali s čajevcem. Dancem je uspelo pridelovati kavo na Javi. Jemenski zlati časi, ko je bila dežela edina dobaviteljica dragocenega zrnja, so tako dokončno minili. Moka je ostala pomembna dobaviteljica kave še nekaj desetletij, dokler jemenske kmetije niso klonile pred tekmeci, pridelovalci kave iz evropskih kolonij.

Danes v Jemnu kave ni preprosto dobiti. Po jemensko se ji reče qahwa, poznajo pa dve vrsti. Prvi, podobni naši kavi, le da je precej manj močna, rečejo bonn. Druga, bolj razširjena vrsta se imenuje qishr in je bolj podobna zelenemu čaju kot kavi. Kuhajo jo iz kavnih luščin, ki jim dodajo malo ingverja. Žrnje kave moka, imenovano sanani (v pomenu 'iz Sane') ali moka sanani, je še vedno cenjeno zaradi močne arome in okusa po čokoladi (Wikipedia 6).

Od slavne vasi Moka je ostalo le še ime. Foto: Bojan Erhartič.

niso umaknili, so pa leta 1911 dali Zajdom pod vodstvom imama Jahje popolno avtonomijo v Jemenskem višavju. Dokončno so se Turki umaknili leta 1919, ko je po 1. svetovni vojni razpadlo veliko Osmansko cesarstvo. Država je ostala imamu Jahji, ki je postal kralj severnega dela Jemna s prestolom v Sani.

Jemenski imamat in nastanek dveh Jemnov

Na novonastalo Kraljevino Jemen so z vseh strani pritiskali sosedje. Saudijci so imeli interese v Tihami, po odhodu Turkov so apetite po severnem delu države izrazili še Britanci. Leta 1948 so imama Jahjo ubili notranji sovražniki. Nasledil ga je najstarejši sin Ahmad, ki si je za prestolnico izbral Taiz, kjer je več kot 800 let pred njim že vladala kraljica Arva. Ahmad je začel modernizirati državo in jo odpirati navzven. Uporabil je tujo (zahodno) pomoč, začel snovati razvojne programe, vzpostavil diplomatske odnose z Združenim kraljestvom, Združenimi državami Amerike in Egiptom.

Kljub odpiranju meja in pomoči z zahoda je bil Jemen v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja najbolj "srednjeveška" država na svetu, saj v njej ni bilo tlakovanih ali asfaltiranih cest, tovarn, domačih zdravnikov, šol (razen koranskih), niti ne zakonodaje, razen šeriatskega prava ...

Imam Ahmad je vladal do leta 1962, ko so nanj izvedli atentat. Skupina vojaških oficirjev je pod vplivom Naserjevega arabskega nacionalizma izvedla državni udar in ustanovila

Na adenski tržnici je še vedno mogoče občutiti stoletne izkušnje v trgovanju. Foto: Robert Brglez.

Arabsko republiko Jemen. Ker se Ahmadov sin Mohamed el Badr oblasti ni hotel odpovedati, je sledila krvava osemletna državljanska vojna med republikanci in rojalisti. Končala se je leta 1970 z izgonom imama, Arabsko republiko Jemen pa je priznala tudi največja sosedna Saudova Arabija.

Med vladanjem imamov Jahje in Ahmada je bil jug Jemna trdno v britanskih rokah, vendar se Britanci za deželo niso posebej zanimali. V šestdesetih letih je nacionalistični duh zajel tudi južni del dežele. Vzpodbudila ga je revolucija leta 1962 na severu. Začeli so se upori proti britanski nadvladi. Britanci so se začeli postopno umikati in 30. novembra 1967 je kolonija razglasila neodvisnost. Nastala je Ljudska demokratična republika Jemen.

Novonastala republika se je po odhodu Britancev znašla v težkem položaju, ki ga je še poslabšalo zaprtje Sueškega prekopa, kar je zmanjšalo pomembnost pristanišča v Adnu. Država je lahko preživela le ob tuji pomoči. Kot antipod Severnega Jemna se je Ljudska demokratična republika Jemen oprla na pomoč komunističnih držav, še zlasti Sovjetske zveze, Kitajske in Vzhodne Nemčije.

Severni in Južni Jemen

Obe neodvisni državi sta se znašli pred težavnimi izzivi izgradnje sodobne države, pri čemer sta bili skoraj povsem odvisni od tuje pomoči. Južni Jemen je dobival pomoč

izključno iz držav vzhodnega bloka, medtem ko so Severni Jemen podpirale Saudova Arabija in zahodne države.

Čeprav se je tudi na jugu Arabskega polotoka pojavila senca hladne vojne in je bilo med državama veliko nerazrešenih sporov in trenj, je bilo vse več teženj po vzpostavitvi skupne države, združenega Jemna.

Leta 1978 se je v Severnem Jemnu na oblast povzpel general Ali Abdulah Saleh, ki državi vlada še danes. Pod njegovim vodstvom se je država zlasti v osemdesetih letih precej razvila in modernizirala ter ob tem uživala precejšnjo stabilnost.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja se je svetovni politični zemljevid močno spremenil. Prišlo je do razpada Sovjetske zveze, propad sovjetske ekonomije pa je povzročil prekinitev ideološke in finančne pomoči nekdanjim zaveznicam, to je državam tretjega sveta. To bi bil hud udarec tudi za Ljudsko demokratično republiko Jemen, če se za pomoč ne bi obrnila na svojo "bratsko" severno sosedo Arabsko republiko Jemen.

Ob ekonomski krizi Južnega Jemna zaradi razpada Sovjetske zveze in globoki želji jemenskega ljudstva po enotni državi je piko na i pri združevanju obeh držav predstavljala nafta, ki so jo našli na puščavskem območju med državama, kjer meja ni bila natančno določena. Med dolgotrajnimi pogajanjmi in usklajevanjem načrtov o združevanju sta se voditelja obeh držav na hitro sporazumela in kljub trenjem med državama in nasprotovanju Severnega Jemna, kjer je verska elita v mošejah razširjala antipropagando proti posvetnemu južnemu delu, je prišlo do njune združitve.

Združeni Jemen

22. maja 1990 je bila razglašena enotna Republika Jemen z začasno ustavo. Sana je postala politična prestolnica, Aden pa gospodarska. Predsednik združenega Jemna je postal predsednik bivše Arabske republike Jemen Ali Abdulah Saleh, predsednik vlade pa predsednik bivše Ljudske demokratične republike Jemen Haidar Abu Bakar al-Attash.

Jemen je prva in edina republika na Arabskem polotoku in tudi prvi poskus demokratiizacije v regiji. Med zalivsko vojno v letih 1990 in 1991 se je Jemen nerodno postavil na stran Iraka, kar je imelo dolgotrajne posledice. Saudova Arabija je izgnala vse jemenske delavce. Šlo je kar za okrog milijon ljudi, kar je mlado republiko pahnilo v hudo krizo. Saudova Arabija je položaj še dodatno zaostriila z ukinitvijo gospodarske pomoči. Gospodarske težave so povzročile trenja med vladajočimi strankami. Moč je bila razdeljena med predsednikovo stranko (Ljudski splošni kongres – PGC) in Jemensko socialistično stranko (YSP), močno v južnem delu države. Na volitvah se je uveljavila še tretja stranka, Jemenska skupščina za preoblikovanje (Islah), ki je zastopala religiozna stališča in interese plemen. Konflikte sta poosebljala predsednik in podpredsednik države. Razmere so še dodatno zaostriili beduini, ki so ugrabljali džipe in za ugrabljene delavce na naftnih poljih od vlade zahtevali odkupnino. Zdi se, da je jemensko ljudstvo že sprejelo demokracijo, vendar vodi-

telji nanjo še niso bili pripravljeni. Ključno nerešeno vprašanje je predstavljala vojska, ki je bila še vedno razcepljena na dva tabora, prisotna v vsakem večjem mestu.

Leta 1994 je izbruhnila pričakovana 70-dnevna državljanska vojna, ki se je 7. julija končala z zmago severne vojske. Ta je vkorakala v Aden in zatrla upor na jugu. Predsednik Saleh je separatistom oprostil, prizanesel ni le 16 voditeljem.

Druge parlamentarne volitve so potekale gladko in mirno. Salehu, ki je na oblasti že tri desetletja, mandat poteče leta 2013. Razlike med nekdanjima državama ostajajo, čeprav so nekaj velikih nasprotij uspešno zgladili. Glavni problem predstavlja nezadovoljstvo zaradi neučinkovite vlade, korupcije in počasnega gospodarskega razvoja. Delno so rešili problem beduinov, medtem ko ostaja odprt problem neposlušnih plemen, zlasti v provincah Marib in Al-Jawf. Kljub temu je dandanes Jemen bolj stabilen kot kdajkoli prej.

Državna ureditev

Nekdanji državi Severni in Južni Jemen sta si bili v političnem smislu popolnoma nasprotni. Severni Jemen je bil urejen kot republika z ustavo iz leta 1970. Ustavo so leta 1974 ukinili in jo štiri leta pozneje obnovili. Čeprav sta se moč in oblast formalno delila med številne organe, je bila do konca osemdesetih let moč skoraj izključno v rokah vojske. Vojaška elita je tesno sodelovala z množico civilistov, ki je vključevala povzpetniške skupine tehokratov, plemenskih poglavarjev in drugih tradicionalno konzervativnih pomembnežev. Čeprav so bile politične stranke prepovedane, so nekatere vseeno obstajale in imele v predvolilnem času celo omembe vreden vpliv (Encyclopedia Britannica 2).

Tudi Južni Jemen je bil po ureditvi republika, a z marksističnim režimom. Edina legalna politična stranka so bili jemenski socialisti, ki so določali vladno politiko in izvajali nadzor nad državnim upravnim sistemom, zakonodajo in vojsko.

Zaradi velikih razlik med državama je bilo po njuni združitvi pričakovati nemalo trenj, ki so po štirih letih pripeljala v državljansko vojno. Največja politična sprememba je bila odločitev nove države za vzpostavitev večstrankarskega parlamentarnega sistema. Po ustavi, sprejeti 29. septembra 1994 in dopoljnjeni leta 2001, je združeni Jemen islamska predsedniška republika, ki temelji na islamu in šeriatskem pravu. Volilno pravico imajo vsi jemenski državljani, starejši od 18 let.

Predsednika republike izvolijo na splošnih volitvah za obdobje desetih let, ponovno je lahko izvoljen samo še enkrat. Predsednik imenuje predsednika vlade in na njegov predlog ministre, vendar mora imeti vlada večinsko podporo v parlamentu. Enodomni parlament ima 301 člana, ki jih za šest let izvolijo na splošnih volitvah (Natek K. in Natek M. 2006).

Združeni Jemen je imel velike težave z vzpostavitvijo regionalne in lokalne ravni, saj sta se upravna sistema obeh sestavnih delov precej razlikovala. Na severu so bile province strogo omejene, bolj ali manj zaključene topografske regije. Vsaka provinca je bila razdeljena na okrožja, ki so se običajno ujemala z ozemlji posameznih plemen. Na jugu so Bri-

tanci ta sistem postopoma odpravljali že pred dobrimi sto leti. Mesto Aden so upravljali prek kolonialne pisarne neposredno iz Londona, preostali del dežele pa je bil razdeljen na 20 enot, ki so nastale v glavnem na podlagi plemenske pripadnosti.

Da bi država preseгла staro plemensko delitev zemlje, je vlada združenega Jemna ukinila mnoge stare enote in jih preuredila v nove province oziroma guvernature. V državi je danes 19 provinc in mesto Sana, ki sestavlja samostojno upravno enoto. Province so razdeljene na stotine manjših enot. Guvernerje imenuje predsednik države, vsaka pokrajina ima svoj voljeni svet. Problematika pristojnosti guvernerjev in stopnje avtonomnosti provinc še ni povsem razrešena (Encyclopedia Britannica 2).

Državna meja

Meja med Jemnom in Saudovo Arabijo je že desetletja jedro spora med državama. Razlogi so trije: potek meje dolgo ni bil natančno določen in označen, saj gre večinoma za puščavsko območje. Drug razlog so številni jemenski ilegalni prebežniki, ki v Saudovi Arabiji iščejo možnosti za kakovostnejše življenje, tretji pa tihotapci, ki iz Jemna tihotapijo v Saudovi Arabiji prepovedani kat.

Dejstvo je, da je bila meja med država določena samo v razmeroma gosto poseljenem zahodnem delu. Na preostalih treh četrtinah mejnega ozemlja meja sploh ni obstajala, pač pa je šlo bolj za prepletanje ozemeljskih zahtev obeh držav. Interes za veliko puščavsko območje se je povečal po odkritju nafte v Jemnu.

Jemen je začel urejati zunanje meje kmalu po združitvi severnega in južnega dela države. Leta 1992 se je sporazumel o meji z Omanom, na saudski meji pa se je zataknilo z interpretacijo meje na podlagi sporazuma iz Taifa. Leta 1996 je Jemen izrazil zahtevo po ozemlju, čemur je sledila Saudova Arabija, ki je obnovila ozemeljske zahteve po območju, ki ga je nadzorovala po letu 1934 na podlagi sporazuma iz saudskega mesta Taifa (Aṭ Ṭa'if) z Jemenskim imamatom in britanskim Adenskim protektoratom (Schofield 2000). Ko je leta 1973 sporazum potekel, je bil obnovljen. Mnogi jemenski nacionalisti so ga imeli za predajo in izgubo etničnega ozemlja, zato ga jemenska vlada ni nikoli ratificirala. Jemenske zahteve so se nanašale na tradicionalno mejo med Osmanskim cesarstvom in Britanskim imperijem, ki je bila pravzaprav ostanek tako imenovanega Velikega Jemna, ki je segal globoko na ozemlje današnje Saudove Arabije. Meja je bila vzpostavljena na podlagi plemenskih ozemelj in ni bila nikoli označena.

Po več kot 65 letih konfliktov sta se državi leta 2000 s sporazumom v saudski Džidi (Jiddah) končno le sporazumeli o meji. Jemnu ni uspelo izpogajati gosto poseljenega hribovitega območja na severozahodu, a je nekoliko povečal svojo površino na račun ozemelj v Veliki arabski puščavi (Schofield 2000). Sporazum za Jemen pomeni konec sanj o "Velikem Jemnu" ter izgubo pokrajin Asir (Asir), Jizān in Najrān, ki so tradicionalno poseljene z jemenskimi plemeni.

Določitev mejne črte ni preprečila ilegalnega trgovanja in prestopanja meje, zato se je Saudova Arabija odločila, da del 1458 km dolge mejne črte med državama ogradi (CIA, The World Factbook). Povod za gradnjo ograje so bili teroristični napadi v Saudovi Arabiji na začetku devetdesetih let 20. stoletja, v katerih je bil uporabljen eksploziv, dostavljen iz Jemna. Saudijci so trdili, da je pregrada nujna za zaščito njihove kraljevine pred terorizmom ter nelegalno trgovino, tihotapljenjem orožja in

kata iz Jemna. Kat je namreč najpomembnejše neuradno, ilegalno izvozno blago, ki prinese jemenskim plemenom več kot 100 milijonov USD letnega zasluga.

Gradnja prvega, 75 km dolgega odseka ograje se je začela septembra 2003. Nemudoma je izbruhnil mednarodni spor, saj je Jemen trdil, da s tem dejanjem Saudova Arabija krši mejni sporazum, podpisan leta 2000.

Na pobudo egiptovskih in ameriških diplomatov je Saudova Arabija na začetku leta 2004 gradnjo ograje ustavila, potem ko je Jemen privolil, da bodo mejo nadzirale mešane saudsko-jemenske patrulje in da bosta obe državi skupaj zgradili stražne stolpe, ki naj bi preprečevali tihotapljenje in ilegalne prehode meje (Schofield 2000).

Jeseni leta 2006 so se razširile informacije, da Saudijci načrtujejo gradnjo ograje na meji z Irakom, saj so na tem področju že imeli nekaj izkušenj in uspehov. Podobna, vendar mnogo manjša pregrada je namreč močno zmanjšala število ilegalnih priseljencev iz Jemna. Na višku ilegalnih selitev naj bi letno kar 400.000 Jemencev prečkalo mejo in iskalo delo v mnogo bogatejši Saudovi Arabiji. Ograja na meji z Jemnom je močno poenostavila prizadevanja Saudijcev za preprečitev prihoda jemenskih revolucionarjev v notranjost države.

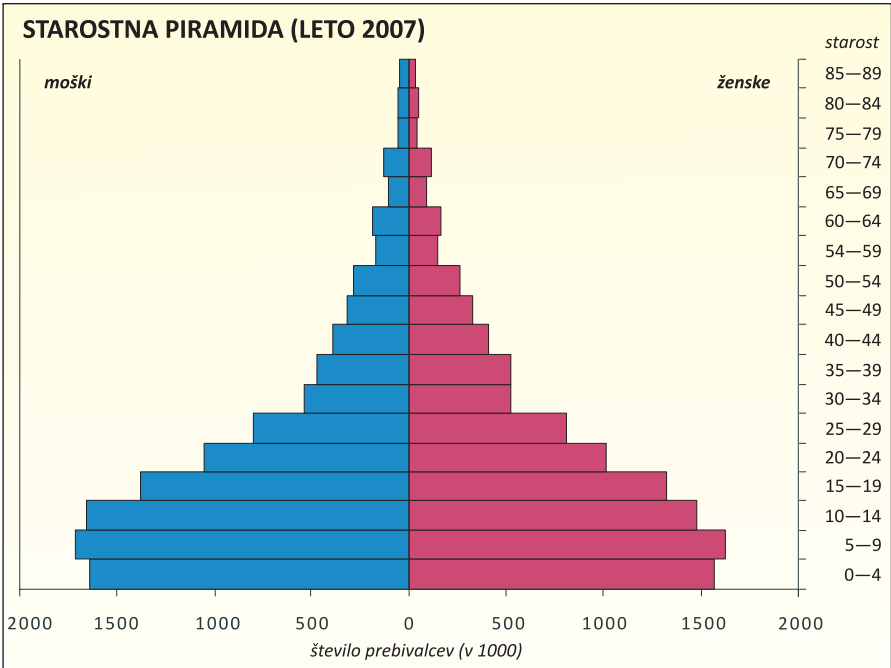
Februarja 2007 je Arab Times poročal, da Saudijci potihoma nadaljujejo 8,5 milijard USD vreden projekt, s katerim bi ogradili celotno državno mejo z Jemnom; končali naj bi ga v nekaj letih (Gwynne 2007).

PREBIVALSTVO

TEMELJNE PREBIVALSTVENE ZNAČILNOSTI:	
Število prebivalcev julija 2008 (ocena):	23.580.000
Prebivalstvo, mlajše od 15 let, leta 2008:	46,2 %
Prebivalstvo, starejše od 65 let, leta 2008:	2,6 %
Povprečna starost prebivalstva leta 2008:	16,7 leta
Povprečna starost moških leta 2008:	16,7 leta
Povprečna starost žensk leta 2008:	16,8 leta
Rodnost leta 2008:	42,42 ‰
Umrljivost leta 2008:	7,83 ‰
Naravni prirastek leta 2008:	34,59 ‰
Letna rast prebivalstva leta 2008:	3,5 %
Fertilnost leta 2008:	6,41 otroka na žensko
Umrljivost dojenčkov leta 2008:	56,27 ‰
Pričakovano trajanje življenja leta 2008:	62,9 leta
Pričakovano trajanje življenja moških leta 2008:	60,9 leta
Pričakovano trajanje življenja žensk leta 2008:	64,9 leta
Delež nepismenih leta 2003:	49,8 %
Delež nepismenih moških leta 2003:	29,5 %
Delež nepismenih žensk leta 2003:	70,0 %
Delež aktivnega prebivalstva leta 2003:	29,2 %
Delež mestnega prebivalstva leta 2007:	29,0 %

Jemen je ena od držav z najhitreje rastočim številom prebivalcev na svetu, saj prevladuje podeželsko prebivalstvo, ki v zadnjih desetletjih doživlja demografski prehod. Slednji se je začel šele konec sedemdesetih in v osemdesetih letih 20. stoletja, ko je začela upadati umrljivost. Naravni prirastek je že nekaj desetletij visok in bo, kot kaže, še dolgo takšen. Glavna razloga zanj sta tradicionalno velika jemenska družina ter izboljšane higienske in zdravstvene razmere. Za leto 2008 je število prebivalcev ocenjeno na 23.580.000. Projekcije kažejo, da se bo število ljudi podvojilo do leta 2025, do leta 2030 pa naj bi se glede na leto 1980 povečalo kar za šestkrat!

Po teorijah demografskega prehoda je dvig osebnega standarda tisti dejavnik, ki najbolj zmanjša rodnost. To se je najprej izkazalo v evropskih, pozneje pa tudi v hitro razvijajočih

se azijskih in latinskoameriških državah. Ni pa povsem jasno, koliko časa bodo najrevnejše države, med njimi Jemen, potrebovale, da se jim bo življenjski standard toliko popravil, da se bo to odrazilo tudi v rodnosti.

Poleg gospodarske (ne)razvitosti in deleža za rojevanje sposobnih mlajših žensk na rodnost vplivajo številni drugi kulturni, verski in psihološki dejavniki. Nenazadnje spodbuja rodnost tudi islam.

Rodnost v Jemnu se sicer počasi zmanjšuje, a je še zmeraj izredno visoka; leta 1994 je bila 45,1 %, leta 2003 pa 41,4 % (Natek K. in Natek M. 2000; Natek K. in Natek M. 2006). Boljše higienske in zdravstvene razmere vplivajo tudi na zmanjševanje umrljivosti; leta 1994 je bila 11,8 %, leta 2003 le še 8,8 %. Umrljivost računamo glede na celotno prebivalstvo. V Jemnu je umrljivost statistično zelo zmanjšal prav velik delež mladega prebivalstva, zato naravni prirastek ostaja skoraj nespremenjen (33,3 % leta 1994, 32,6 % leta 2003; Central Statistical Organisation 1).

Prebivalstvo Jemna je izredno mlado, kar nazorno prikazuje starostna piramida z mladim demografskim režimom. Otrok, mlajših od 15 let, je 45 %, kar Jemen uvršča med države z eno najmlajših populacij na svetu. Nad 60 let je starih le 5 % prebivalcev (v Sloveniji natančno 20 %)! Število rojenih otrok na žensko se sicer zmanjšuje, a je še vedno zelo veliko, več kot šest otrok na žensko (Central Statistical Organisation 1).

Glede na to, da je demografski prehod v Zahodni Evropi trajal od 100 do 150 let, je povsem

Po starostni sestavi je Jemen ena najmlajših držav na svetu. Foto: Robert Brglez.

verjetno, da se bo število prebivalcev v Jemnu močno povečevalo še celo 21. stoletje, kar bo državo in njene prebivalce najverjetneje pahnilo v še večjo revščino.

Na rast števila prebivalcev vplivata daljšanje pričakovane življenjske dobe in zmanjševanje smrtnosti dojenčkov. Pričakovana starost ob rojstvu se je v zadnjih 15 letih z 58 podaljšala na 63 let. Oba parametra kažeta na izboljšano zdravstveno oskrbo in večjo kakovost življenja. Kljub temu je porast mnogo manjši kakor v primerljivih državah, kot sta Libija in Oman, saj je zdravstvena oskrba marsikje še vedno nezadostna, dodatno škodo verjetno povzroča uporaba jemenske nacionalne droge kat. Manjše izboljšanje na področju zdravstvene oskrbe in higienskih razmer kažejo tudi drugi podatki. Tako na primer leta 1960 kar 38 % otrok ni dočakalo petega leta starosti (Hämäläinen 1991), medtem ko se je do leta 2008 ta delež več kot prepolovil.

Visok naravni prirastek do neke mere blaži močno odseljevanje v Saudovo Arabijo in nekatere druge arabske dežele. Po drugi strani Jemen sprejme precej beguncev iz bližnje Somalije, kjer izredna revščina in brezvladje silita prebivalce k begu v tujino. Iz najrevnejše

Migracije

Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja je na tujem delalo približno 1.170.000 jemenskih delavcev. Večinoma so se zaposlili v Saudovi Arabiji in drugih državah na območju Perzijskega zaliva. Ko je v prvi zalivski vojni leta 1990 Jemen podprl Irak, je Saudova Arabija izgnala od 800.000 do 1.000.000 jemenskih delavcev, ki so pred tem svojim družinam v Jemnu letno pošiljali okrog 3 milijarde USD. Največ teh delavcev je bilo z že tako revnih območij vzhodnega Jemna (Hadramaut, Mara), kar je tamkajšnje gospodarsko stanje še poslabšalo. Ne le, da je usahnil denarni vir, pojavil se je še milijon brezposelnih parov rok in lačnih ust. Iz vadija Hadramaut in Južnega Jemna nasploh so že prej skozi stoletja potekali selitveni tokovi z vzhodno Afriko, Indijo in Indonezijo.

Po revoluciji v južnem delu države in vzpostavitvi levičarskega režima je z juga na sever prebežalo vsaj 300.000 ljudi. Številka je najbrž še mnogo večja, po nekaterih ocenah kar za desetkrat. Notranjim migracijam so sledili številni plemenski spori, ki za zdaj ostajajo nerazrešeni.

Leta 1992 se je z Afriškega roga vrnilo več kot 60.000 Jemencev, ki so pribežali zaradi državljanske vojne v Somaliji. Z brezoladjem v tej državi je povezan masovni beg Somalijcev po letu 1998, ki v Jemnu iščejo politično zatočišče, čeprav gre zvečine za ekonomske begunce. Po uradnih podatkih naj bi leta 2004 v Jemnu prebivalo 66.000, leta 2007 pa dobrih 91.000 afriških beguncev. Neuradni podatki so vsaj desetkrat do petnajstkrat višji in govorijo o več kot milijonu afriških beguncev!

Neto migracija je bila leta 2005 približno na ničli, kar je precejšnja razlika glede na leto 1990, ko je bil selitveni saldo pozitiven in je znašal 9,8 % (Central Statistical Organisation 1; Encyclopedia.com).

države na svetu se podajo v obljubljeni deželni, v mnogo manj, a še zmeraj zelo revni Jemen.

Podatki o migracijah so skopi. Zaradi geografskega položaja Jemna so izselitveni tokovi povečini usmerjeni v veliko sosedo Saudovo Arabijo, ki velja za najpomembnejšo arabsko državo priseljevanja. S tem ima podobno vlogo kot v Evropi Nemčija. Po zelo skopih uradnih informacijah se letno odpravi v Saudovo Arabijo vsaj 100.000 Jemencev (Encyclopedia.com).

Uradno število priseljenih, zlasti tujih raziskovalcev in delavcev na naftnih poljih, je sorazmerno majhno, je pa toliko večji priliv nelegalnih priseljencev, ki prihajajo organizirano ali posamič s čolni čez Adenski zaliv. Uradni podatki za leto 2007 navajajo 91.587 somalijskih beguncev (Central Statistical Organisation 1), čeprav mnogi ocenjujejo, da jih je vsaj desetkrat toliko, torej okrog milijon. Za nekatere je Jemen le odsokočna deska na poti v bogatejši arabski državi Saudovo Arabijo in Združene arabske emirate, večina pa jih vendarle ostane v Jemnu.

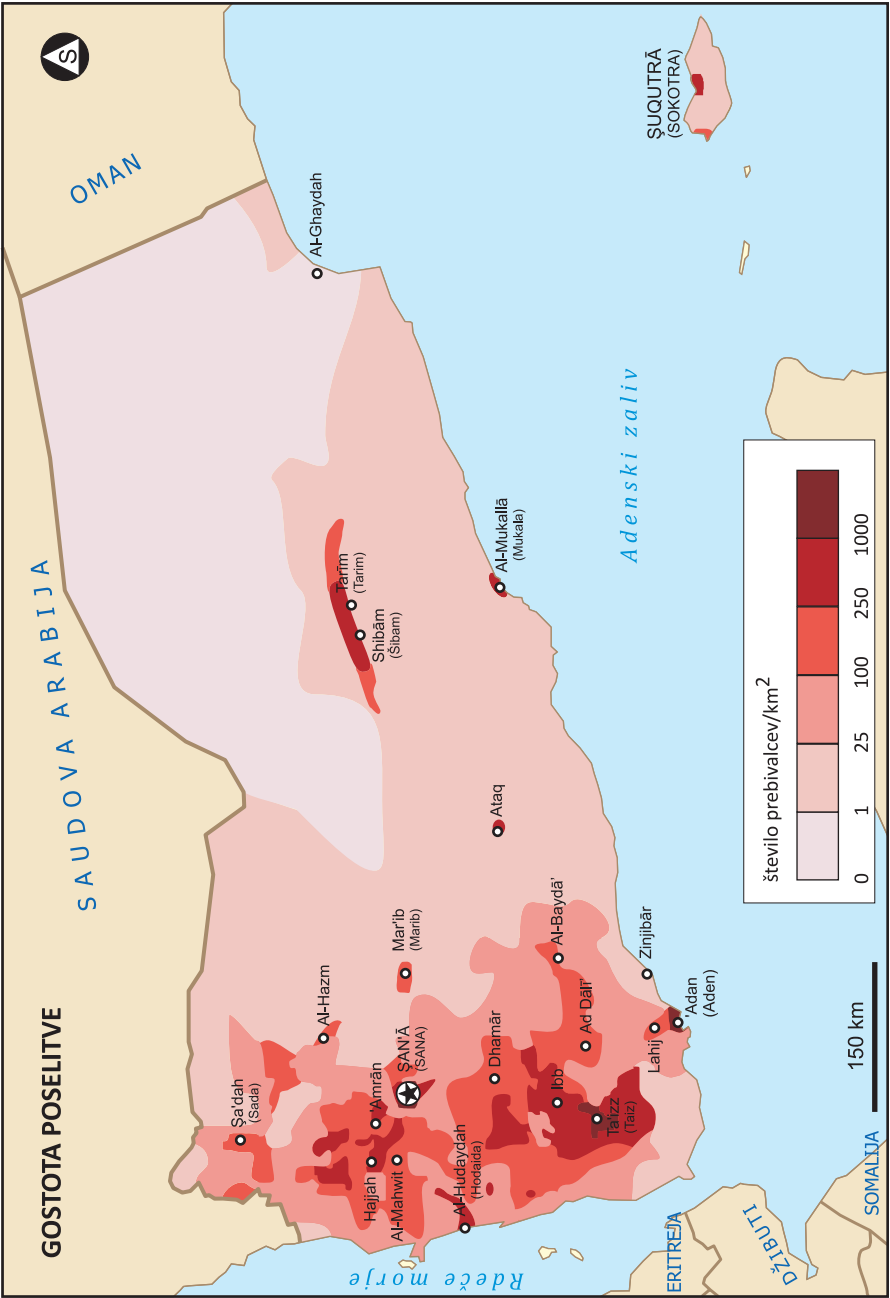
Povprečna gostota prebivalstva v Jemnu je 44 prebivalcev na kvadratni kilometer, kar je za Arabski polotok oziroma naravnogeografsko lego dežele veliko. Za primerjavo, v Saudovi Arabiji živi 12, v Omanu 8 in Somaliji 13 ljudi/km². Podatek je zavajajoč, saj ne prikaže velikih razlik znotraj Jemna. Medtem ko je prostran vzhodni del države redko naseljen ali skoraj neposeljen, živi v nekaterih kotlinah v Jemenskem višavju tudi nekaj tisoč ljudi na

Glavno mesto Sana je tudi največje mesto v Jemnu. Foto: Robert Brglez.

kvadratni kilometer. Po koncentraciji prebivalstva izstopajo glavno mesto Sana s približno dvema milijonoma prebivalcev in nekatera druga velika mesta v višavju (Taiz, Sada, Ibb). Poleg kotlin so zelo gosto poseljeni še zahodni in južni deli Jemenskega višavja, ki so najbolj namočeni deli države, kjer na podeželju v povprečju živi za Arabski polotok neverjetnih 200 do 500 ljudi na kvadratni kilometer. Medtem ko je višavje v celoti gosteje poseljeno, je prebivalstvo na obali zgoščeno le v večjih mestih (Aden, Mukala, Hodaida). Obala je redko poseljena, saj visoke temperature, velika zračna vlažnost in pomanjkanje sladke vode v znatni meri omejujejo možnosti za preživetje. V Jemnu je leta 2007 v mestih živel 6,7 milijonov ljudi ali 29 % prebivalstva države (Central Statistical Organisation 2). Čeprav je rast mest izjemna, se delež mestnega prebivalstva povečuje le počasi: leta 1980 je bilo mestnega prebivalstva 19 %, leta 1990 23 % in leta 2000 25 %.

Velika arabska puščava je zelo redko poseljena; v njej v povprečju ne živi niti en človek na kvadratni kilometer, čeprav beduini predstavljajo slabih 10 % prebivalstva (Natek K. in Natek M. 2006). Na vzhodu države je treba izpostaviti še rodovitno in gosto poseljeno dolino vadija Hadramaut, kjer živi okrog 200.000 ljudi oziroma več sto prebivalcev na kvadratni kilometer. V velikih oazah na dnu vadija je nekaj večjih mest, med njimi Sajun, Šibam in Tarim, ki so vsa turistično pomembna.

Jemen velja za eno najrevnejših držav na svetu. Delež prebivalstva pod pragom revščine, ki zasluži manj kot ameriški dolar na dan, je bil leta 2005 35 % in se glede na 42 % leta 1998 nekoliko zmanjšal. Kljub temu se je zaradi izjemno hitre rasti prebivalstva število ljudi, ki živijo pod pragom revščine, celo nekoliko povečalo. Po podatkih statističnega urada jih je bilo leta 2005 6.974.551, leta 1998 pa približno 6.900.000 (Central Statistical Organisation 3). Kljub precej nizki življenjski ravni je hude revščine mnogo manj, a so številke vseeno zaskrbljujoče. Pomanjkanje hrane čuti dva in pol milijona Jemencev oziroma 12,5 % prebivalstva, od tega jih kar devet desetih živi na podeželju.

Narodnostna sestava in družbeni ustroj

Večino prebivalstva sestavljajo arabsko govoreči Jemenci, ki so še vedno močno povezani v tradicionalni plemenski sistem. Na priobalni ravnini Tihami so Arabci zaradi stoletnih trgovskih stikov pomešani s črnci. V mestih ob Adenskem zalivu in Arabskem morju živijo tudi Indijci, Pakistanci in Indonezijci, potomci trgovcev iz južne in jugovzhodne Azije, ter somalijski begunci (Natek K. in Natek M. 2000).

Jemenski Arabci so razdeljeni v različne etnične in družbene skupine, ki nekoliko spominjajo na kastni sistem. Etnično ločimo obalne prebivalce, prebivalce višavja in beduine.

Na vrhu družbene lestvice so Zaiditi, ki živijo na severu države in so neposredni potomci preroka Mohameda. Od nekdanjih so zasedali najvišje položaje v skupnosti in še vedno uživajo velik ugled. Sledijo jim pripadniki plemen; teh je v Jemnu največ. Na dnu lestvice so hlapi in služabniki, ki opravljajo cestna in komunalna dela. Malenkost nad njimi so ljudje, ki opravljajo manj cenjene poklice, na primer brivci in mesarji. Še nekoliko višje na družbeni lestvici so potomci sužnje iz Afrike, ki živijo predvsem v Tihami. Kljub nizkemu statusu so jih mnogi Jemenci obravnavali kot družinske člane in z njimi tako tudi ravnali (Hämäläinen 1991; McLaughlin 2007).

V zadnjih desetletjih prihaja do čedalje močnejšega razpadanja tradicionalnega sistema, še zlasti v mestih. Tako kot drugod po svetu se tudi v Jemnu večji del dneva domačinov vrti okrog denarja, kar vpliva na rahljanje družinskih vezi. Tako družbeni položaj v vse manjši meri vpliva na gospodarski status. Mnogi pripadniki najnižjih slojev so na primer postali lastniki restavracij in so mnogo bolje situirani kot večina pripadnikov plemen. Družbeni razredi počasi izgublajo pomen, čeprav še vedno vplivajo na življenje večine. Najbolj se njihov vpliv čuti pri sklepanju zakonskih zvez, saj se ljudje le redko poročajo s partnerji zunaj svojega družbenega sloja.

Plemenska struktura je eden glavnih temeljev jemenske družbe. Vsakodnevno ravnanje ljudi je močno odvisno od statusa in moči plemena, ki mu pripadajo. V Jemnu je na stotine plemen. Mnogo jih pripada eni od treh velikih plemenskih zvez. Najmočnejša med njimi je Hašid, ki sicer ni največja skupina, a v njej živijo najvplivnejši ljudje v državi, vključno z dolgoletnim predsednikom Alijem Abdulahom Salehom in premierjem, šejkom Abdulahom ibn Huseinom al-Ahmarjem (McLaughlin 2007). Njen vpliv je tako močan, da brez

Čeprav je Jemen etnično precej čista država, je zlasti v Tihami veliko afriških priseljencev in njihovih potomcev. Foto: Robert Brglez.

njenih članov ne more obstajati noben vladni kabinet, odbor ali uprava. Druga velika plemenska zveza v Jemenskem višavju so Bakili, medtem ko v Tihami živijo pripadniki plemenske zveze Zaraniki; njena moč je zelo oslabela med saudsko-jemensko vojno leta 1934. Medtem ko je plemenska struktura v severnem delu Jemna izredno močna, se vloga plemen proti jugu države postopoma zmanjšuje. Na jugu so plemenske vezi šibke, zato pa je toliko večja mobilnost ljudi med posameznimi etničnimi in socialnimi skupinami. Vzrok tiči v socialističnem ustroju nekdanjega Južnega Jemna, kjer si je država prizadevala zmanjšati moč in vpliv plemen na sodobno jemensko družbo. K temu so precej pripomogle selitve Jemencev, saj so mnogi zapustili svoje domove in se v Adnu ali kje drugje zaposlili zlasti kot trgovci ali ribiči (Hämäläinen 1991).

V Sanski kotlini je ozemlje razdeljeno med sedem plemen. Pet med njimi (Arab, Bani Balul, Bani el Harit, Bani Hušajh in Bani Matar) jih pripada zvezi Bakilov, preostali dve (Hamdan in Sanan) pa zvezi Hašidov (Hämäläinen 1991; McLaughlin 2007).

Tradicija v Jemnu je še vedno izredno močna, zato se pripadnost posameznika plemenu prepozna po nožu džambiji, oblačilu in pokrivalu. Foto: Robert Brglez.

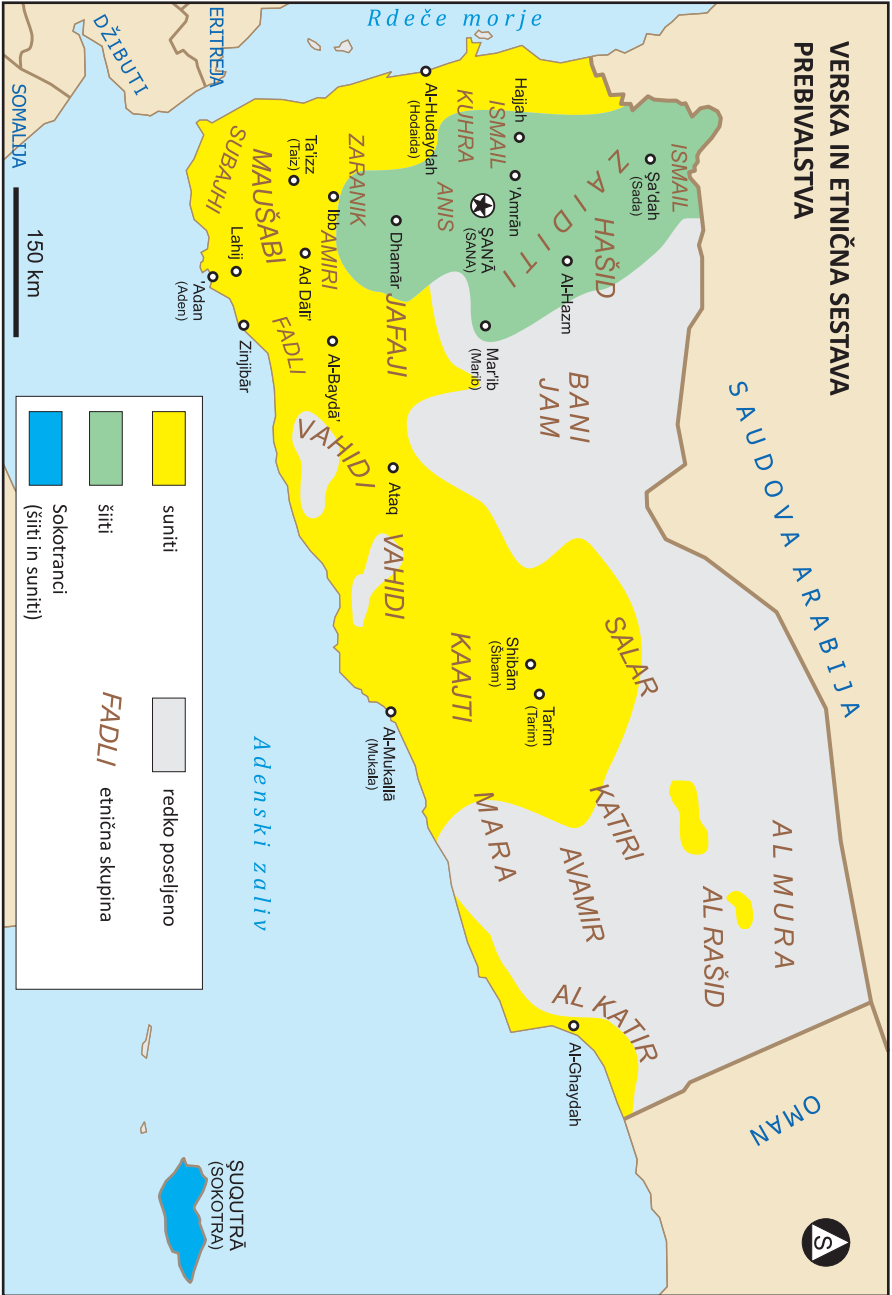
Temeljna celica jemenske družbe je ožja družina, imenovana *ajla*. Za zahodne standarde so družine še vedno precej velike, saj štejejo povprečno 8 članov. Koran moškemu dovoljuje štiri žene, a le, če jih je sposoben preživljati, zato je mnogoženstvo v jemenski družbi prej izjema kot pravilo. V nekdanjem Južnem Jemnu je poligamije še manj, saj jo je izkoreninila že socialistična vladavina.

Družina na podeželju, pa tudi v stari Sani nikoli ne živi sama, ampak v sklopu razširjene družine, ki se imenuje *bajt*, kar pomeni hiša. Besedo lahko jemljemo dobesedno, saj je v preteklosti v eni hiši živela ena velika družina. Tako lažje razumemo, zakaj so hiše v Jemnu običajno tako velike (nebotičniki v Sani, Hadramautu, v gorskih vaseh Jemenskega višavja). V hiši živi gospodar z ženo (ali ženami), svojimi sinovi in njihovimi ženami ter njihovimi otroki.

Razširjena družina skupaj s sorodniki sestavlja večjo družinsko celico, imenovano *fahd* ali *bajn*, njej sledi še večja celica, imenovana *kabila* oziroma plemo. Na zemljevidu Jemna lahko najdemo imena naselij, kot na primer Bani Matar ali Bani Husayn. Beseda bani

Otroci že zgodaj dobijo džambijo, nož, ki priča o njihovi plemenski pripadnosti. Foto: Robert Brglez.

pomeni 'sinovi od' (tega in tega), kar pomeni, da lahko prebivalci tega naselja sledijo svojim koreninam vse do skupnega prednika (Hämäläinen 1991).

Tovrstna naselbinska imena pričajo, da so v tradicionalni jemenski družbi plemena vedno naseljevala točno določena ozemlja. Edina izjema so beduini. Navezanost na zemljo, ki kaže na njihovo odvisnost od kmetijstva in močno plemensko strukturo, se še ni bistveno spremenila, saj se skoraj ves promet z zemljišči opravi znotraj posameznega plemena.

V stoletni zgodovini so se znotraj plemen razvili svojstveni rituali, značilni običaji in tipična oblačila, po katerih se pripadniki plemen med seboj še vedno zlahka ločijo. Pozorno oko brez težav prepozna pripadnost posameznika določenemu plemenu po obliki ročaja *džambije* (tradicionalnega ukrivljenega noža) in njene nožnice, po vzorcu in obliki *fute* (moškega krila) ali po načinu zavezovanja pokrivala oziroma šala.

Vsako pleme izvoli poglavarja ali *šejka*, spoštovanega in modrega človeka, ki skladno z islamskim pravom razrešuje spore znotraj plemena. V primeru spora z drugim plemenom, ki se ga ne da razrešiti po mirni poti, je šejk dolžan sestaviti vojsko in jo voditi v boj proti nasprotniku. Njegova oblast ni absolutna, saj ga, če ne izpolni pričakovanih skupnosti, pleme lahko odstavi (Hämäläinen 1991).

Arabska beseda *bedu* pomeni 'prebivalec puščave'. Beduini so torej nomadska puščavska plemena, ki vse svoje življenje preživijo v šotorih. Imajo nekaj kamel, ovc in koz, s katerimi se selijo po pokrajini glede na letne čase, razpoložljivo vodo in hrano ter druge potrebe svojih čred. Oblečeni so tradicionalno, v dolge halje in pokriti z rutami, imenovanimi šal. Deklice pod črnimi oblekami nosijo pisana oblačila in rute, odrasle ženske so zakrite in praviloma oblečene v črno. Beduini imajo radi svobodo, ki jim jo omogoča njihov način življenja. So verni, previdni, gostoljubni, velikodušni in sproščeni ljudje, ljubijo preprostost šotorov in življenje v neizprosni puščavi (Oskarjev Jemen 2007).

Tudi beduini se delijo na posamezna plemena. Nekatera so sčasoma vzpostavila zavezniške odnose, dostikrat pa jih pretresajo medsebojni spori in obračuni. Do osemdesetih let prejšnjega stoletja je bilo življenje beduinov izrazito tradicionalno in se skoraj ni razlikovalo od življenja pred več stoletji. V njihovo življenje je korenito poseglo odkritje nahajališč nafte. Na tujce, ki so "stikali" po njihovem ozemlju, so se beduini ostro odzvali. Od izkoriščanja njihovega naravnega okolja oziroma od prihodkov s prodajo črnega zlata poskušajo pridobiti delež zase, kar skušajo doseči tudi z orožjem, ugrabljanjem tujcev in uničevanjem naftovoda, speljanega od Mariba do Rdečega morja.

V njihova življenja je dodatno posegel turizem, saj puščavo obišče vedno več popotnikov. Turisti so za beduine postali donosen vir zaslužka. Tujcem namreč vstop v puščavo ni dovoljen brez spremstva domačinov – beduinov. Na splošno jemenski beduini neradi sprejemajo tujce na dom, če pa beduinski vodič meni, da se kakšno družino sme obiskati, se izkažejo za izjemno gostoljubne.

Kljub nafti in turizmu precej domačinov še vedno živi dokaj tradicionalno. Preživljajo se z živinorejo, imajo kamele, ovce in koze, ki so statusni simbol posameznika in celotnega plemena. Glavna razlika s preteklostjo je v prevoznem sredstvu, saj so kamele izpodrinila terenska vozila. Beduini, ki so se odpovedali nomadskemu načinu življenja, so se preselili

v Marib, največje naselje na robu puščave. Mnogi so se zaposlili kot turistični vodniki po puščavi ali kot vozniki tujcev, ki prihajajo delat na naftna polja.

Država vzpodbuja izobraževanje beduinov. Beduinska naselja imajo v enem od šotorov šolo, v kateri poučuje državni učitelj. Glavna ovira pri izobraževanju beduinskih otrok so še vedno razdalje, ki jih morajo učenci vsakodnevno premagovati na poti v šolo. Država skuša beduinom pomagati oziroma se jim odkupiti za uničevanje njihovega življenjskega okolja, ki ga povzroča s črpanjem nafte, z gradnjo zidanih bivališč v puščavi, vendar mnogi v njih nočejo živeti. Po srcu ostajajo nomadi, zanje pa svobodno življenje v naravi ostaja največja vrednota (Oskarjev Jemen 2007).

Jezik

Arabščina spada v semitsko jezikovno skupino. Govori jo okrog 300 milijonov ljudi, s čimer se po številu govorcev za mandarinsko kitajščino, angleščino, hindujščino in španščino uvršča na peto mesto na svetu. Sodobni arabski jezik se deli na pogovorno in klasično ali knjižno arabščino (fuša), med katerima je velika razlika. Klasična arabščina je za vse Arabce enaka. Je liturgični jezik islamske veroizpovedi in uradni učni jezik v šolah. Uporablja se v javnem življenju, v knjižni oziroma sodobni standardni arabščini so pisana knjižna dela in časopisi. Med 1500-letnim širjenjem Arabcev se knjižni jezik ni bistveno spremenil. Zanimivo je, da je arabščina, ki jo govorijo v Jemnu, zelo blizu sodobni standardni arabščini. Pogovorna arabščina se deli na vrsto narečij. Vzrok za njene precejšnje razlike je okoliščina, da so po velikem širjenju v 7. in 8. stoletju posamezne prebivalstvene skupine ostale geografsko odrezane druga od druge, hkrati pa so prevzemale jezikovne vplive podjarmljenih ljudstev, pozneje tudi kolonialnih zavojevalcev. Govorci posameznih narečij se zaradi precejšnjih jezikovnih razlik med seboj ne razumejo. Več narečij obstaja tudi med posameznimi pokrajinami znotraj iste države. Izjema je egiptovsko narečje, ki ga, zahvaljujoč vodilni vlogi Egipta na področju produkcije filmov, televizijskih nadaljevanj in glasbe, razumejo povsod po arabskem svetu (Napokoj 2008).

Zaradi visoko razvite arabske znanosti v srednjem veku so evropski jeziki prevzeli precej arabskih besed, zlasti s področja naravoslovja. V slovenščini so besede arabskega izvora algebra, algoritem, alkimija, almanah, gazela, žirafa, monsun, sezam ...

Arabsko abecedo sestavlja 28 osnovnih črk, ki se zapisujejo od desne proti levi. Razlik med tiskanimi in pisanimi črkami ni, prav tako ni velike in male začetnice. Na splošno ima vsaka črka štiri možne oblike, glede na to, ali se pojavi na začetku, sredini ali koncu besede oziroma stoji samostojno. Kratki samoglasniki se razen v Koranu in didaktičnih besedilih ne zapisujejo, dolgi pa se. Bralec mora tako poznati jezik, da prepozna besedilo in v mislih vstavi manjkajoče samoglasnike (Oskarjev Jemen 2007).

Semitske jezike delimo na vzhodnosemitske, srednjesemitske in južnosemitske. Poleg arabščine, ki spada v južno vejo srednjesemitskih jezikov, v Jemnu govorijo še manjšin-

ska jezika sokotrščino in marščino, ki ju uvrščamo v vzhodno vejo južnosemitskih jezikov (Wikipedia 7).

Sokotrščina je jezik prvotnih prebivalcev otočja Sokotre. Ima okrog 80.000 govorcev, največ na Sokotri, 10.000 jih je v Združenih arabskih emiratih, nekaj še v Omanu in nekaterih drugih arabskih državah, medtem ko jih v celinskem delu Jemna praktično ni. Tudi na Sokotri se vse bolj uporablja arabščina, ki je vsaj v mestih avtohtoni jezik že povsem izpodrinila (Wikipedia 8; Looklex Encyclopedia).

Marščino (mahri oziroma mehri) govorijo etnične manjšine na izoliranih območjih vzhodnega Jemna in zahodnega Omana. Jezik naj bi bil preostanek starih lokalnih jezikov, ki so jih na jugu Arabskega polotoka govorili pred razširjenjem arabščine. Marščina je skoraj izključno pogovorni jezik, z zelo malo zapisi in skoraj brez književnosti, zato je na robu preživetja. Uporablja jo še od 135.000 do 145.000 govorcev, največ seveda v Jemnu (70.000) in Omanu (50.000). V Kuvajtu, kjer jo govori 14.000 ljudi, je razširjena med priseljenimi delavci iz Jemna in Omana (Looklex Encyclopedia; Wikipedia 9).

Vera

Za prvotna verovanja na območju Jemna je značilen animizem, verovanje v duhove, ki naj bi se skrivali v kamnih, vodnih izviroh, grobovih, razvalinah, po pokopališčih, zlasti pa na mestih z vodo in bujnim rastlinstvom.

Prvi ideji o enem samem bogu so se kmalu pridružili še bogovi Sonca, Lune, Venere, torej celoten panteon bogov kot poosebljanje naravnih sil. Čaščenje svetnikov in junakov je sčasoma povzročilo, da je imelo vsako pleme svoje bogove, ki so bili povezani z "veliko triado" bogov (bog Sonca, bog Lune in bog Venere; Oskarjev Jemen 2007).

Mnogoboštvo je bilo na območju zdajšnjega Jemna razširjeno na začetku njegove pisne zgodovine, okrog leta 1000 pred našim štetjem. Vsa stara kraljestva, ki so obstajala ob karavanski poti, in takratna etiopska kraljestva onkraj Rdečega morja (Damt, Aksum), so imela enak panteon, ki je temeljil na planetarnem zvezdnem sistemu. Glavno božanstvo je bil bog Lune Almakah, ki so ga povezovali z uničenjem, močnim deževjem, nevihtami in poplavami. Simbola boga Lune sta bila poleg Lune še kozorog in pozneje bik. Za Sabejce je bila Almakah boginja države in njihova mati, saj so se imeli za njene potomce.

Drugo božanstvo v panteonu je bila boginja Sonca Dat Himjan, imenovana tudi Dat Badan ali Šamsa. Tretje božanstvo je bil bog Venere Athtar, bog rodovitnosti, rahlega dežja in izvirov ter hkrati bog vojne (Oskarjev Jemen 2007).

Proti koncu kraljestva Himjaritov je Sana opustila mnogoboštvo. Sprva se je uveljavilo krščanstvo, pozneje judovska vera. V tem času je bilo zgrajenih nekaj veličastnih sinagog in cerkva, a se nobena ni ohranila.

Večina Judov je zapustila Jemen leta 1947, nekaj sto jih še vedno živi na območju med Sano in Sado. Večjih pravnih omejitev za judovsko skupnost ni, čeprav obstajajo neformalne omejitve glede krajev njihovega prebivanja in možnosti zaposlovanja.

Islam

Islam pomeni poslušnost in mir s predanostjo božji volji. Islam pomeni podreitev Bogu, musliman pa je tisti, ki je Bogu podrejen. Musliman torej pomeni 'pokoren' (Bogu). Danes je po vsem svetu okrog 1,3 milijarde pripadnikov islamske veroizpovedi, največ v jugozahodni in osrednji Aziji ter severni Afriki. Islam je za krščanstvom druga najbolj razširjena religija na svetu. Njegov začetnik je prerok Mohamed, ki se je rodil leta 570 v Meki. Ko je bil star 40 let, je doživel razodetje. Prek angela Gabrijela je prejel božje sporočilo, da je izbran za njegovega poslanca, ki naj med ljudi razširi novo vero z bistvenim sporočilom, da "ni boga razen boga" (Alah pomeni 'edini Bog'). Ker je razglašal, da so pred Bogom vsi enaki, se je zameril lokalnim veljakom, ki so do Mohameda postali sovražni. Pred njimi je s somišljeniki leta 622 pobegnil v Medino, kar je znano kot hedžra, tudi hidžra, ali selitev. Datum tega dogodka je za muslimane tako pomemben, da se s tem letom začena njihovo štetje let. Kalifi so kot Mohamedovi nasledniki v 7. stoletju v imenu Alaha islamsko vero z Arabskega polotoka razširili proti vzhodu do Indije in proti zahodu vzdolž severnoafriške obale vse do Atlantskega oceana (Napokoj 2008).

V Jemnu sta tudi maloštevilni krščanska in hindujska skupnost. Obe sta osredotočeni na jugu države, prva zaradi vpliva Britancev, druga pa zaradi stoletnih trgovskih stikov z Indijo (Encyclopedia.com).

V prvih letih širjenja islama je Jemen spadal pod vladavino Perzijcev. Perzijski guverner Sane Badhan je leta 628 sprejel muslimansko vero. Istega leta sta v Medino odpotovala poglavarja dveh velikih jemenskih plemen iz Tihame, ki sta bili nenehno v sporih. Poglavarja sta sprejela novo vero in jo začela širiti med svojima plemenoma. Ker je bila celotna jemenska družba plemensko organizirana, se je vera hitro širila, saj so jo za poglavarji brez pomislekov sprejeli tudi drugi. Jemenci so zato prevzeli islam še v času življenja preroka Mohameda in so tako eden najstarejših muslimanskih narodov. Prerok Mohamed je bil Jemnu zelo naklonjen in je ukazal zgraditi prve mošeje. Tako so med letoma 628 in 630, le nekaj let po hedžri (pobeg Mohameda in njegovih privržencev iz Meke v Medino), nastale v Jemnu tri mošeje: v Sani, Zabīdu in vasi Al-Janad blizu Taiza. Zgrajene so po zgledu mošeje v Medini. So preproste, z odprtim notranjim dvoriščem in pokritim delom, kjer je mihrab ali niša, obrnjena proti Meki (Oskarjev Jemen 2007).

Prvo muslimansko vojsko so sestavljali prav Jemenci, ki so torej imeli veliko vlogo pri širjenju islama na območja drugih muslimanskih dežel. Jemenski trgovci iz pokrajine Hadramaut so muslimansko vero zanesli na območje zdajšnjih Indonezije in Malezije. V Hadramautu je bila vera zelo močna, saj je bilo v tamkajšnjem Tarimu eno najpomembnejših središč poučevanja muslimanske doktrine sunizma, tako imenovanega sufizma (Gabrovec s sodelavci 2004). Jemenci so sprejeli islam v najbolj prvotni obliki. Zaradi tega in geografske odmaknjenosti dežele je muslimanska vera v Jemnu ostala vseh štirinajst stoletij praktično nespremenjena in Jemen še vedno velja za eno najčistejših muslimanskih dežel. Znan je rek, da so najbolj muslimanski muslimani prav v Jemnu. Ne le, da vera oblikuje duhovnost Jemencev, ampak je navzoča v vseh porah vsakdanjega življenja (Oskarjev Jemen 2007).

Mošeja Masjid al-Muhdar v Tarimu ima največji minaret iz blata na svetu. Foto: Robert Brglez.

Izobraževanje

Izobraževalni sistem se zaradi precejšnjih vlaganj postopoma izboljšuje. Jemen namreč spada med države, ki izobraževanju namenjajo največje deleže bruto domačega proizvoda (BDP), blizu 10 % (CIA, The World Factbook). Vlada si je zastavila cilj, da do leta 2025 poveča stopnjo pismenosti na 90 % (The National Report).

Leta 2005 je osnovno šolo obiskovalo okrog 80 % šoloobveznih otrok (87 % dečkov in 63 % deklic), vendar jih le malo nadaljuje šolanje na srednjih šolah (Wikipedia 10; The World Bank 1). Šolska infrastruktura je marsikje še vedno nezadostna, primanjkuje tako ustreznih objektov kot strokovno usposobljenega kadra in učnih pripomočkov.

Sodobnejši šolski sistem je bil zasnovan šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Zatem je bil še večkrat reformiran, zlasti po združitvi obeh Jemnov. Pred tem so obstajale bolj ali manj samo verske šole, z izjemo Adna, kjer so Britanci vzpostavili osnovno šolstvo. Leta 1990 je bil šolski sistem poenoten. Osnovno izobraževanje traja devet let in je namenjeno otrokom, starim od 6 do 14 let, srednje pa tri. Med poklicnimi šolami so najbolj obiskane tehnične in agronomske, obstajajo tudi zasebne in verske šole. Splošne šole, primerljive z našimi gimnazijami, so odskočna deska za študij na univerzi. V Jemnu je sedem javnih univerz: v Sani, Adnu, Hodaidi, Taizu, Ibbu, Dhamārju in Mukali. Pet univerz je zasebnih, še več pa verskih. Študij traja praviloma štiri leta. Izjemi sta študija strojništva in medicine, ki trajata pet oziroma šest let. Cilj vlade je, da bi vsaka provinca v Jemnu imela vsaj eno univerzo.

Leta 1970 je osnovne šole obiskovalo 250.000 učencev, leta 2004 pa že 4,3 milijona. Med letoma 1996 in 2004 se je število dijakov povečalo s 324.000 na 595.000 študentov, na univerziteni ravni pa s 104.000 na 201.000 (The World Bank 1).

GOSPODARSTVO

NAJPOMEMBNEJŠI GOSPODARSKI KAZALNIKI:	
Aktivno prebivalstvo leta 2007 (ocena):	6,88 milijona
Stopnja brezposelnosti leta 2003:	35 %
Kmetijstvo (delež BDP leta 2007; delež aktivnih leta 2005):	12,4 % BDP; 45,3 % aktivnih
Industrija in rudarstvo (delež BDP leta 2007; delež aktivnih leta 2005):	40,9 % BDP; 18,3 % aktivnih
Storitve (delež BDP leta 2007; delež aktivnih leta 2005):	46,7 % BDP; 36,4 % aktivnih
BDP (po kupni moči) leta 2007:	52,6 milijarde USD
BDP (nominalni) leta 2007:	22,7 milijarde USD
BDP po kupni moči na prebivalca leta 2007:	2400 USD
Letna rast BDP leta 2007:	3,2 %
Stopnja inflacije leta 2007:	10,7 %
Prebivalstvo pod mejo revščine leta 2003:	45,2 %
Državni proračun leta 2007 – dohodki:	7,9 milijarde USD
Državni proračun leta 2007 – izdatki:	8,2 milijarde USD
Višina zunanjega dolga kot delež BDP leta 2007:	32,9 % BDP
Vrednost izvoza leta 2007:	7,6 milijarde USD
Vrednost uvoza leta 2007:	6,6 milijarde USD
Glavni izvozni artikli:	surova nafta, kava, ribe
Glavni uvozni artikli:	hrana, žive živali, stroji, kemikalije, polizdelki, izdelki za široko porabo
Glavni zunanjetrgovinski partnerji leta 2007:	Združeni arabski emirati, Kitajska, Saudova Arabija, Indija, Tajska, Kuvajt, Južna Koreja, Združene države Amerike

Jemen je ena najrevnejših svetovnih in arabskih držav. V prvih letih novega tisočletja je gospodarska rast dosegala 3 do 4 %, a se je zaradi padca svetovnih cen nafte v letu 2008 močno upočasnila. Jemensko gospodarstvo namreč skoraj v celoti temelji na nafti, ki

predstavlja 85 % vrednosti izvoza in tretjino vrednosti BDP (Oil and Gas Directory). Gospodarsko rast še dodatno upočasnjujejo že izčrpana stara naftna nahajališča. (Pre)velike odvisnosti od črnega zlata se dobro zaveda tudi vlada, ki je leta 2006 začela izvajati gospodarske reforme, katerih cilja sta vzpodbujanje gospodarskih panog, neodvisnih od nafte, in pritegnitev tujih naložb (CIA, The World Factbook). Tuji investitorji, vlagatelji in donatorji državi sicer ponujajo izdano finančno pomoč, vendar finančni analitiki predvidevajo, da se bo zaradi gospodarske krize obseg tujih naložb v letu 2009 močno zmanjšal.

Jemenska industrija je slabo razvita. Še vedno kar 71 % prebivalcev živi na podeželju (Central Statistical Organisation 2), od 40 do 45 % se jih še ukvarja s kmetijstvom (Natek K. in Natek M. 2006; FAO 1; Central Statistical Organisation 4). Delež kmečkega prebivalstva se hitro zmanjšuje, po napovedih se bo v dobrem desetletju predvidoma zmanjšal na okrog 30 %. Kljub precej velikemu številu zaposlenih v kmetijstvu, je učinek te panoge majhen in k letni vrednosti BDP prispeva le desetino (FAO 1). Z izjemo trgovine je sorazmerno slabo zastopan tudi terciarni sektor.

Za obdelovanje je primernege le 3 % ozemlja (večinoma na zahodu države), okrog 30 % je potencialno primernege za pašništvo (Natek K. in Natek M. 2006).

V prvi polovici 20. stoletja je imamom na severu uspelo vzpostaviti prehransko samozadostnost. Prav nasprotno je na začetku 21. stoletja združeni Jemen močno odvisen od uvoza hrane, navkljub širitvi trga in povečevanju naložb v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Prav ironično, kot vzrok za neuspešne ukrepe razni viri navajajo drago delovno silo in celo njeno pomanjkanje, ki je sledilo množičnemu ekonomskemu eksodusu na začetku sedemdesetih let. Takrat se je zaradi pomanjkanja delovnih mest izselilo več kot milijon mladih Jemencev. Pomanjkanje delovne sile desetletje pozneje lahko pripišemo tudi slabo razslojeni jemenski družbi z več kot 40 % kmečkega prebivalstva.

Emigranti so svojcem pošiljali denar večinoma na črno, zato ta sredstva niso bila obdavčena, kar je pospeševalo inflacijo v državi. Doma pridelana hrana je bila dražja kot denimo žita, uvožena iz Združenih držav Amerike, ali meso iz Avstralije (Encyclopedia Britannica 2). Eden največjih problemov ob zbliževanju obeh Jemnov proti koncu 20. stoletja je bil, kako učinkovito združiti socialistično vodeno gospodarstvo na jugu države in tržno usmerjeno gospodarstvo na severu. Do zgodnjih sedemdesetih let je socialistična vlada v Južnem Jemnu nacionalizirala vso zemljo in hiše, skupaj z večino bank, industrije in drugih podjetij v državi. Nasprotno so bili industrija in druga podjetja v Severnem Jemnu mešanica državnih, javno-zasebnih in zasebnih družb. Največja in najpomembnejša podjetja so bila večinoma v državni lasti. Zasebni sektor je general zlasti denar zdomcev.

Kmetijstvo in ribištvo

Razgibano površje, plitva in nesklenjena odeja prsti, velike razlike v količini razpoložljive vode in zelo spremenljive podnebne razmere so v preteklosti vzpodbudili nastanek enega najbolj dovršenih namakalnih sistemov na svetu. Z ustreznim namakanjem in

skrbno izbranimi kulturnimi rastlinami so razvili eno izmed najbolj pestrih gospodarstev, temelječih na kmetijstvu.

Najbolj razširjeni posevki so žita proso, koruza, pšenica, ječmen in sirek (Central Statistical Organisation 5). Zlasti v zaledju velikih mest je solidno razvita pridelava vrtnin. Precej razširjeno je pridelovanje sadja, ob morju tropskega in subtropskega (mango, banane, papaje, melone, agrumi), v velikih kotlinah Jemenskega višavja pa sadja zmernih zemljepisnih širin (breskve, hruške, jabolka, grozdje). Grozdje se v celoti posuši in prodaja kot rozine, saj vina in drugih alkoholnih pijač v Jemnu niti ne pridelujejo niti ne uživajo.

Najpomembnejši in najdonosnejši kulturi višavja sta kava in kat. Problem njunega pridelovanja je, da oba zasedata isto ekološko nišo. Ker v zadnjih desetletjih kat velja za donosnejšo kulturo, se kmetovalci raje odločajo zanj in nekdanje ogromne plantaže kave postopoma nadomeščajo obsežni nasadi kata. Obe vrsti najbolje uspevata v osrednjem delu Jemenskega višavja, na nadmorski višini med 1400 in 2200 m.

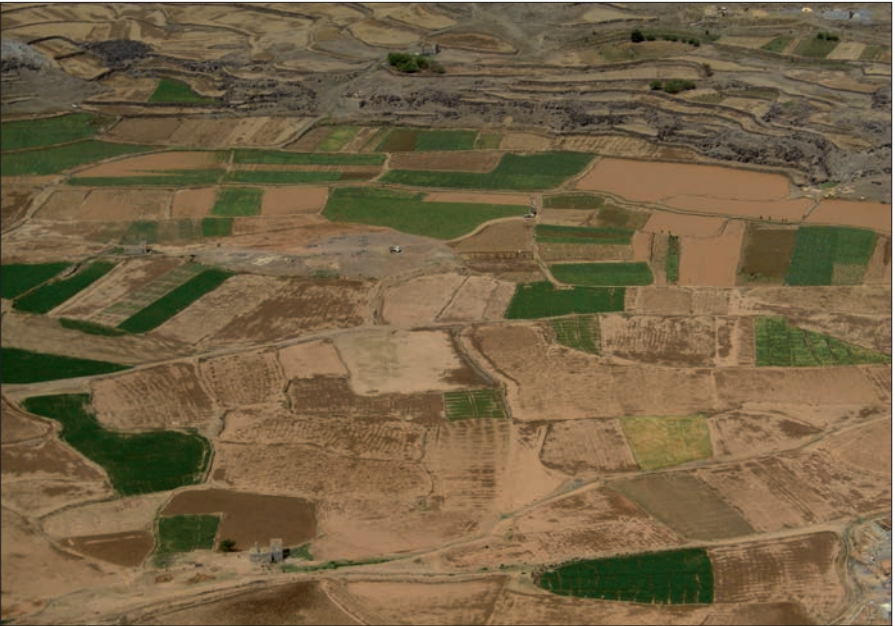
Pomembno vlogo v jemenskem gospodarstvu in družbi ima pridelava in potrošnja kata. Povečanemu povpraševanju hitro rastočega prebivalstva Jemna vztrajno sledi tudi ponudba. Sami Jemenci nekoliko ironično dodajo, da je kat poleg nafte in orožja edina dobrina, ki je imajo dovolj za izvoz, čeprav je izvoz kata tako kot izvoz orožja prepovedan. Država sicer skuša omejevati pridelavo in potrošnjo kata, a pri tem dosega le minimalne uspehe. Pred nekaj leti so denimo prepovedali žvečenja kata v vojski, a popotnik bo le redko naletel na vojaka, ki ne bi imel na licu značilne jemenske "bule".

Zaradi naraščajočega povpraševanja po katu se delež zemljišč s to kulturo nenehno povečuje. Po najnovejših podatkih za leto 2007 kat zaseda kar desetino razpoložljivih obdelovalnih zemljišč (Central Statistical Organisation 5) in je med kulturami na drugem mestu, takoj za žitaricami. Vrednost kata lahko prikažemo takole: vsa žita, ki jim je namenjenih 59 % obdelovalnih zemljišč, so bila leta 2007 ocenjena na 83 milijard jemenskih rialov, vrednost kata, ki zavzema "le" 10 % obdelovalnih zemljišč, pa na 221,5 milijarde rialov. Razlika v donosnosti na enoto površine je torej kar 1 : 17 v korist kata. Povedano drugače: s katom lahko na enaki površini zaslužijo sedemnajstkrat več kot z žitom! Zaradi takšnega nesorazmerja je razumljivo, da se vedno več kmetovalcev odloča za gojenje kata. Učinki so porazni, saj je Jemen v prvih letih 21. stoletja pridelal le 21 % žita, potrebnega za domačo oskrbo. Leta 2004 je morala država uvoziti za 315 milijonov USD žit. Za primerjavo navajamo, da je jemenski izvoz hrane skupaj vreden le 236 milijonov USD, od tega daleč največ, 76 % oziroma 181 milijonov, predstavljajo ribe. Jemen na leto uvozi hrano v vrednosti 744 milijonov USD (FAO 1).

Najpomembnejša kulturna rastlina na priobalnih tropskih ravninah je bombaž, ki so ga začeli gojiti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Dinar 2000). Njegovo pridelovanje sta vzpodbujali vladi obeh jemenskih držav, v Severnem Jemnu ob Rdečem morju, v Južnem pa vzhodno od Adna. Slabi dve desetletji je bombaž prispeval precejšen delež bruto domačega proizvoda, potem pa so znižanje cen bombaža na svetovnem trgu, drago vzdrževanje namakalnih sistemov, pomanjkanje vode za namakanje in zaslanjeva-

V gorovju je kmetijstvo omejeno na strma terasirana pobočja in vadije na obrobju. Foto: Robert Brglez.

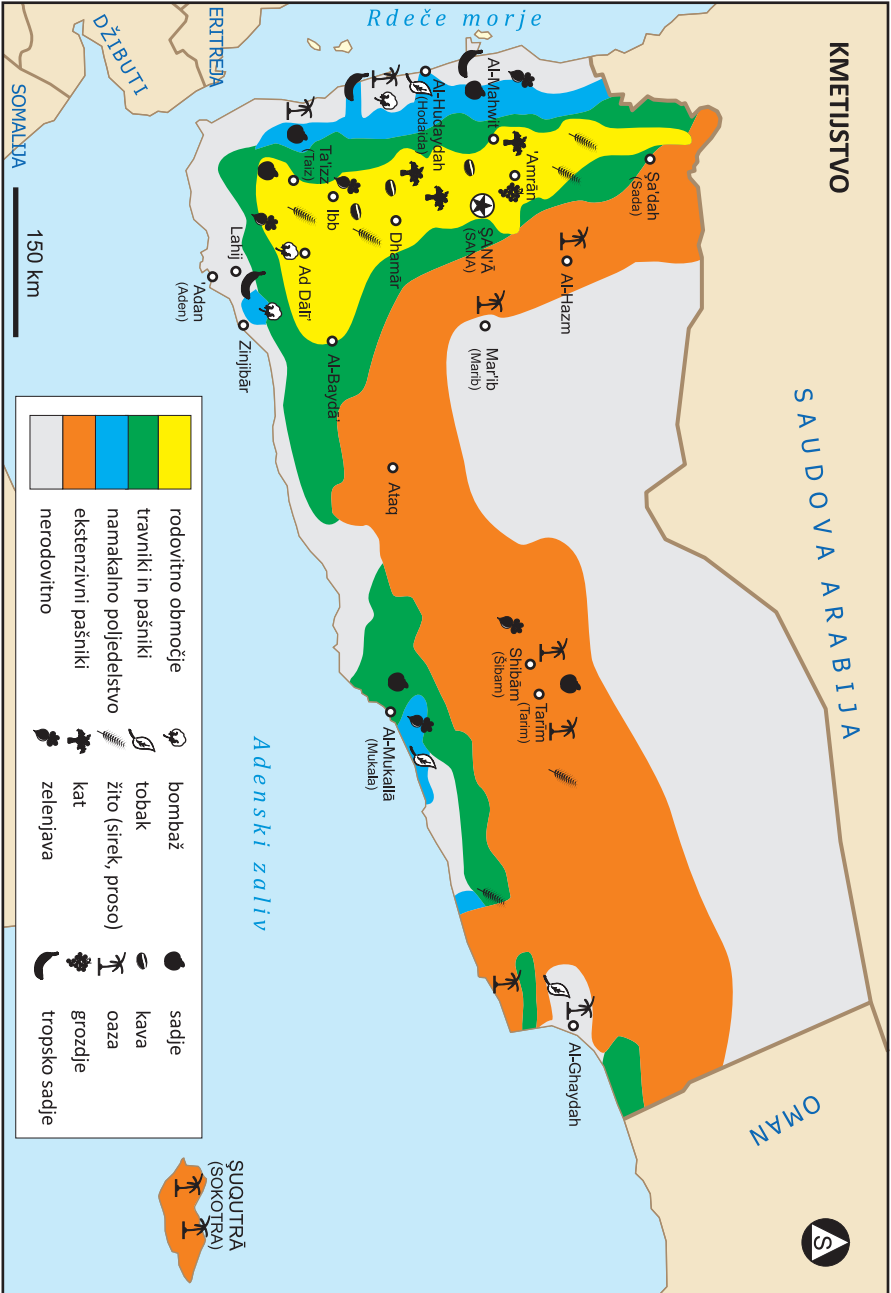
Poljedelstvo v velikih kotlinah Jemenskega višavja. Foto: Bojan Erhartič.

Ena pomembnejših kmetijskih kultur je sirek. Foto: Robert Brglez.

Morje je bogato z ribami, ki omogočajo preživetje številnim domačinom. Foto: Robert Brglez.

nje obsežnih kmetijskih zemljišč na priobalnih ravninah zmanjšali donosnost in povzročili opuščanje z bombažem zasajenih plantaž.

Povprečna jemenska kmetija je zelo majhna: 37 % kmetij je manjših od 0,5 ha, 57 % manjših od 1 ha in 72 % manjših od 2 ha (Natek K. in Natek M. 2006; The Encyclopedia of Earth). Več kot 10 ha velikih kmetij je le 4 %. Na majhni kmetiji običajno živijo vsaj tri generacije; otrok je veliko in so pomembna delovna sila. K površinsko skromnim obdelovalnim zemljiščem obvezno sodi živina. Število perutnine ni znano, število ovc in koz je približno enako, vsakih po okrog 8,5 milijona. Goveda je mnogo manj, približno 1,5 milijona. V Jemnu je tudi okrog 365.000 kamel (Central Statistical Organisation 5).

Na prošnjo jemenske vlade so zahodne države pripravile kmetijske razvojne programe, s katerimi vzpodbujajo zlasti mlečno govedorejo. Največ tovrstnih farm, ki temeljijo na novih, od drugod prinesenih vrstah živali, je na območju s podnebjem zmernih zemljepisnih širin na skrajnem severu države.

Zelo pomembna gospodarska panoga je ribištvo, tako lokalni ribolov kot ribiška industrija, ki je leta 2007 zaposlovala 77.600 ljudi, absolutno največ v provincah Mara, Hodaída in Hadramaut, relativno največ pa na Sokotri. V teh provincah realizirajo tri četrtine letnega ulova. Hadramaut in Hodaida premoreta polovico od približno 21.000 ribiških ladij in čolnov (Central Statistical Organisation 5).

Vode Adenskega zaliva in Rdečega morja so nenavadno bogate z ribami in drugimi morskimi sadeži. V preteklosti je imelo ribištvo zgolj lokalni pomen, ekonomsko pomemben je bil le ulov peščice ribjih vrst. K povečanju gospodarskega pomena ribištva je pripomogla tuja tehnična in finančna pomoč, v največji meri s strani Sovjetske zveze. Na začetku 21. stoletja je razvoj ribiškega sektorja, izdatno podprtega z nekaterimi domačimi, vla-dnimi razvojnimi programi, eden od najpomembnejših prispevkov k jemenskemu gospodarstvu. Leta 2004 so ribiči naložili 239.000 ton rib in morskih sadežev. V naslednjih letih se je ulov nekoliko zmanjšal, morda tudi zaradi posledic cunamija (Central Statistical Organisation 5).

Rudarstvo in energetika

Gospodarstvo Jemna je skoraj v celoti odvisno od zaslužkov z izvozom nafte. Po podatkih Svetovne banke predstavlja nafta 85 % izvoza in prispeva 33 % k bruto domačem proizvodu (Oil and Gas Directory; Energy Information Administration 2). Leta 2006 so iz Jemna izvozili okrog 240.000 sodčkov nafte na dan, največ na azijske trge: v Kitajsko, Indijo in na Tajsko. Visoke cene nafte pred svetovno gospodarsko krizo so povečale priliv stabilnih valut, zlasti ameriškega dolarja. Kljub vsemu velja Jemen za najrevnejšo državo na Bližnjem vzhodu s povprečnim BDP le 880 USD/prebivalca (leta 2006). Po podatkih svetovne banke je bila tega leta inflacija kar 15,5 %; deloma jo je mogoče pripisati slabitvi ameriškega dolarja v tistem obdobju (The World Bank 2).

Čeprav je Jemen v zadnjih letih razmeroma stabilna država, je glavna skrb tujih vlagateljev

varnost. Po napadu na ameriško vojaško ladjo v Adnu leta 2000 so tarče skrajnežev postali tudi številni drugi "zahodni" objekti. Ob bombnem napadu na tanker Limburg ob jemenski obali je v Adenski zaliv steklo kar 150.000 sodčkov nafte. Leta 2002 so skrajneži skušali sestreliti helikopter naftne družbe, štiri leta pozneje so tik pred predsedniškimi volitvami skušali s samomorilskim napadom uničiti dve naftni črpališči. V zadnjih dveh letih se je zgodilo več napadov na zaposlene v naftnih podjetjih in ugrabitev (Energy Information Administration 2), nekaj tudi s tragičnim koncem.

Za gospodarsko svetlejšo prihodnost Jemna je torej ključna politična stabilnost. Stabilnost države je pravzaprav ključnega pomena za celotno regijo, saj Jemen nadzira ožino Bab el Mandeb, ki povezuje Rdeče morje z Indijskim oceanom. Ožina je ena od strateško najpomembnejših točk na našem planetu, saj dnevno skozi njo prepeljejo vsaj 3 milijone sodčkov nafte (Wikipedia 5). Trenutno glavne težave povzročata nestabilnost in brezvladje v Somaliji, ki ne zna in ne zmora opraviti z vojaškimi odpadniki oziroma pirati, ki ugrabljajo trgovske ladje in tankerje v Adenskem zalivu ter ob somalijski obali Indijskega oceana.

V svetovnem merilu velja Jemen za pomembno, a manjšo pridelovalko nafte, ki tudi ni članica OPECA-a. Različni viri navajajo, da je Jemen po količini načrpane nafte na približno tridesetem mestu na svetu (CIA, The World Factbook). Zaloge nafte ocenjujejo na tri do štiri milijarde sodčkov, kar je le 0,3 % svetovnih zalog (Energy Information Administration 2). Nahajališča so večinoma v osrednjem in vzhodnem, puščavskem delu države. Osredotočena so v petih velikih bazenih: na območju Marib–Al-Jawf so dokazane zaloge ocenjene na 800 milijonov sodčkov, v vzhodnem delu province Šaba (Shabwa) na 180 milijonov, na območju Jannah na 350 milijonov in na območju Iyad v osrednjem delu države na okrog 135 milijonov.

Leta 2006 so v Jemnu načrpali povprečno 380.000 sodčkov na dan, kar je nekoliko manj kot 400.000 sodčkov leto poprej. Količina načrpane nafte se še naprej zmanjšuje, s 360.000 sodčkov leta 2007 se je leto pozneje zmanjšala na 350.000 sodčkov. Vzrok za nazadovanje sta izčrpani veliki nahajališči Marib in Masila, ki sta v uporabi že 20 let. Država zaloge nafte ocenjuje na okrog devet milijard sodčkov. Ko bodo opravili vse potrebne raziskave, naj bi se proizvodnja nafte znova povečevala, tudi na račun načrtovanih naftnih ploščadi in vrtin v Adenskem zalivu. V prihodnjih nekaj letih načrtujejo dnevno 500.000 načrtanih sodčkov (Oil and Gas Directory; Energy Information Administration 2).

Za razliko od večine velikih proizvajalk nafte v regiji je jemensko pridobivanje nafte močno odvisno od tujih zasebnih podjetij. Koncesijo za črpanje nafte ima več kot 20 tujih naftnih družb. Po umiku nekaterih velikih mednarodnih korporacij sredi in konec devetdesetih let prejšnjega stoletja, nekatere so se poslovile zaradi varnostnih razlogov, so pobudo prevzele manjše, neodvisne naftne družbe. Te delujejo v okviru nekakšnega združenja, nad katerim bdi jemenska vlada oziroma Ministrstvo za nafto in mineralne surovine. Ministrstvo je odgovorno za naftno politiko, vendar je za sklepanje pogodb s tujimi družbami še vedno potrebna odobritev parlamenta.

Največje in najpomembnejše tuje naftne družbe, ki črpajo nafto v Jemnu, so iz Kanade in Združenih držav Amerike: Nexen, Hunt Oil, Total in DNO. Pogodba s tujimi družbami obi-

Nafta je že dve desetletji daleč najpomembnejši jemenski izvozni artikel. Foto: Robert Brglez.

Kljub gradnji naftovdov velik del načrpanega črnega zlata še vedno prepeljejo v cisternah. Foto: Robert Brglez.

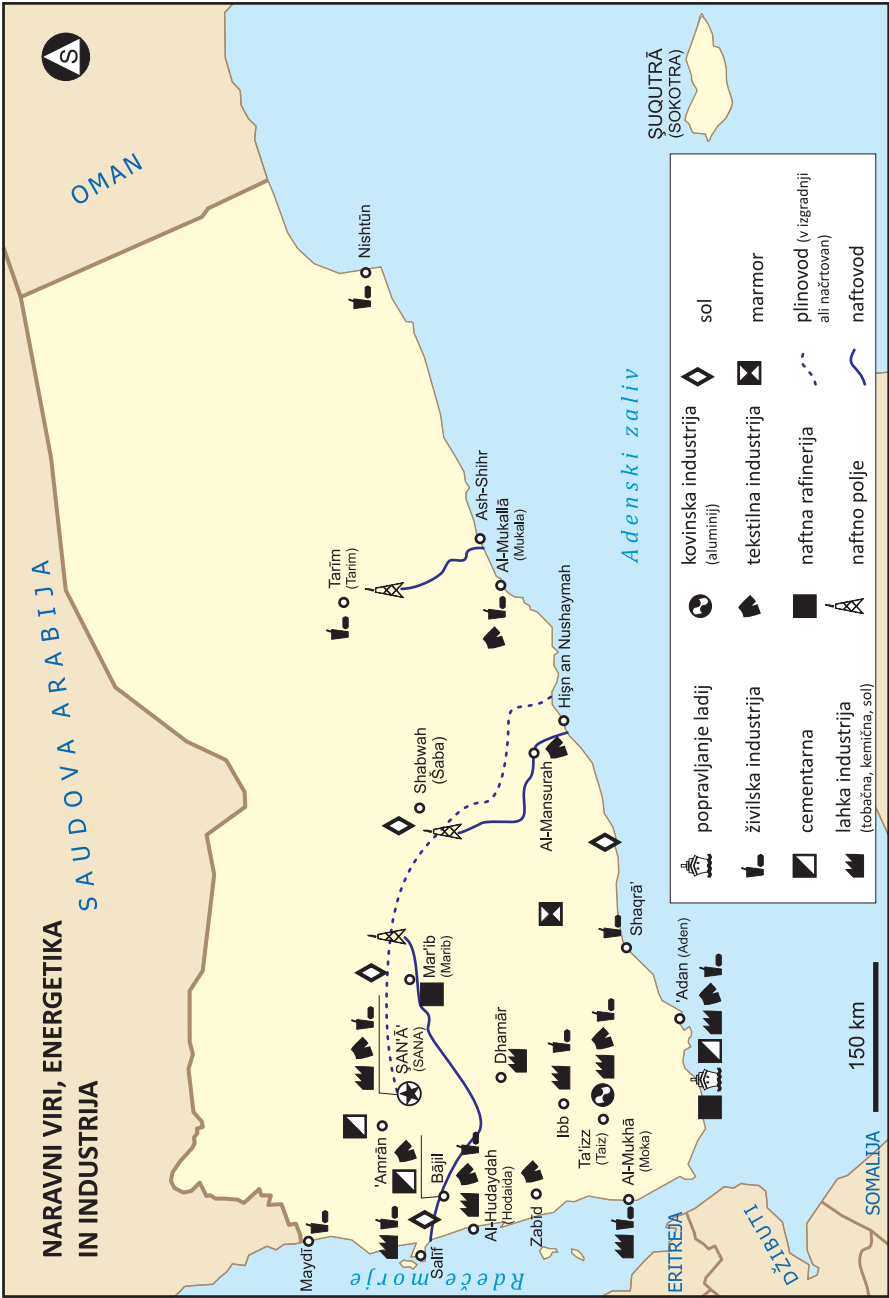

Naftovod v puščavskem delu Jemna. Foto: Vojislav Likar.

čajno vključuje od 2 do 3 leta raziskav na točno določenem območju in 20-letno koncesijo za črpanje. Trenutno potekajo raziskave zlasti na puščavskem območju v bližini meje s Saudovo Arabijo, na območju Alif v bližini nahajališča Marib–Al-Jawf in v Adenskem zalivu (Oil and Gas Directory).

Jemen ima razmeroma dobro povezano mrežo naftovodov, ki za zdaj meri okrog 900 km in povezuje tri velika črpališča v puščavi. Štirje daljši naftovodi vodijo do obale. Najdaljši s 420 km dolžine in kapaciteto 225.000 sodčkov na dan povezuje Marib z Ras Isso ob Rdečem morju. Na svoji poti prečka celotno Jemensko višavje. Še nekoliko večjo kapaciteto (300.000 sodčkov na dan) ima naftovod, ki vodi iz Masile do terminala Ash Shahir ob Adenskem zalivu na vzhodu države, vendar je bistveno krajši (150 km). Naftovod Šaba–Rudhum vodi iz naftnega polja Eyad-Shabwah do terminala Rudhum ob Adenskem zalivu, naftovod Jannah–Safir pa iz naftnih črpališč v notranjosti do rafinerije v Maribu, od koder nafto proti pristaniščem prevažajo z avtocisternami (Oil and Gas Directory).

Jemen ima trenutno le dve rafineriji z zmogljivostjo 130.000 sodčkov predelane nafte dnevno. Bistveno večja je rafinerija v Adnu, saj ima rafinerija v Maribu, ki je v lasti podjetja Hunt Oil, zmogljivost zgolj 10.000 sodčkov na dan. Zanimivo je, da je bila rafinerija v Adnu projektirana za predelavo 170.000 sodčkov na dan, a je bila med državljansko vojno tako

poškodovana, da še vedno ne obratuje s polno zmogljivostjo (Energy Information Administration 2).

Jemenska vlada namerava v bližnji prihodnosti močno povečati zmogljivost rafinerij, kar naj bi dosegli s posodobitvijo in razširitvijo obeh obstoječih in izgradnjo nove rafinerije v Ras Issi ob Rdečem morju z zmogljivostjo 50.000 sodčkov nafte na dan, namenjene zlasti domačemu tržišču.

Jemen ima precejšnje zaloge zemeljskega plina, ki ga zaenkrat še ne izkoriščajo. Zaloge ocenjujejo na 480 milijard kubičnih metrov. Naj za primerjavo navedemo, da naj bi bile zaloge v Saudovi Arabiji 6500 milijard m³ in v Iranu kar 28.000 milijard m³. Razlog za sorazmerno slabo raziskanost so premajhna vlaganja tujih vlagateljev, kar gre pripisati nestabilnemu političnemu položaju v državi. V zadnjem času se položaj spreminja in s plinskih polj v okolici Mariba pospešeno gradijo plinovod proti pristanišču Balhaf vzhodno od Adna, kjer nastaja tudi predelovalnica plina z zmogljivostjo 25 milijonov m³ dnevno. Obrat naj bi bil končan maja 2009. Približno dve tretjini utekočinjenega plina bosta namenjena izvozu, največ v Združene države Amerike in na azijske trge.

Elektrarne v Jemnu imajo skupno inštalirano moč 1000 MW. To je več kot dvainpolkrat manj kot slovenske elektrarne, čeprav ima Slovenija skoraj dvanajstkrat manj prebivalcev kot Jemen. Po ocenah ima dostop do električne energije le 42 % jemenskega prebivalstva. V električnem omrežju so zaradi slabe napeljave in strmo rastočih potreb po električni energiji pogosti izpadi, zato vlada do leta 2010 načrtuje povečanje inštalirane moči elektrarn za 1400 MW, vendar ta optimističen in nerealen cilj zagotovo ne bo izpolnjen. Načrtovane so plinsko-parne elektrarne, ki bodo izkoriščale domači zemeljski plin. Elektrarne so večinoma še v državni lasti, čeprav jih jemenska vlada skuša privatizirati. Največji obstoječi termoelektrarni sta na nafto. Obe sta ob Rdečem morju; v bližini Hodaide je obrat z inštalirano močjo 165 MW, v Moki pa termoelektrarna z močjo 160 MW.

Spomladi 2005 je Siemens podpisal pogodbo za gradnjo velike elektrarne na zemeljski plin v Maribu z začetno inštalirano močjo 340 MW, ki naj bi jo sčasoma povečali na kar 1000 MW. Delovati naj bi začela konec leta 2008 ali na začetku leta 2009.

V Jemnu imajo tudi ambiciozne načrte za gradnjo jedrskih elektrarn. Kljub nekaterim pomislekom je bil podpisan sporazum z Združenimi državami Amerike, ki bodo pomagale graditi objekte in dobavljale jedrsko gorivo. Tehnično pomoč bo zagotavljala Mednarodna agencija za jedrsko energijo (IAEA). Gradnja prvega reaktorja naj bi se začela leta 2009, vseh 5 načrtovanih jedrskih elektrarn pa naj bi imelo skupno inštalirano moč 5000 MW (Energy Information Administration 2).

Industrija, gradbeništvo in storitve (trgovina)

Jemen se ponaša z izjemno bogato zgodovino in tradicijo, kar dokazujejo raznovrstna tradicionalna obrt in proizvodnja najrazličnejših izdelkov, denimo srebrnega in zlatega nakita, izdelkov iz usnja in stekla, vitražev, preprog, slamnatih in bakrenih posod, nožev džambij in drugih kovaških izdelkov.

Jemenske tržnice so preproste, a zelo slikovite. Foto: Robert Brglez.

Pomen sodobnejše industrijske proizvodnje je bil do sedemdesetih let 20. stoletja zanemarljiv. Ena od izjem je bila rafinerija nafte v Adnu oziroma njegovem predmestju, imenovanem Mali Aden (Little Aden) na drugi strani zaliva, ki jo je British Petroleum zgradil že v petdesetih letih. V obdobju "sovjetskega" Južnega Jemna so jo nacionalizirali. V zgodnjih šestdesetih letih, v zadnjih zdihljajih kraljevine oziroma imamata, se je kot zgodnja znanilka razvoja sekundarnega sektorja uveljavila tekstilna industrija, ki je kot surovino uporabljala domači bombaž (Encyclopedia Britannica 2).

Večletni razvojni načrti vlad obeh jemenskih držav so se v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja osredotočali na oblikovanje raznovrstnejše in sodobnejše industrije. Prav velikih uspehov ni bilo, saj je za zdaj v industriji zaposlenega le 5,4 % prebivalstva, starejšega od 15 let (Central Statistical Organisation 4). Še največ so dosegli na področju industrije cementa, predelave aluminija, proizvodnje plastike, barv, tekstila, pohištva, hrane in pijač ter tobačnih izdelkov. Največ industrije je v Adnu, kjer so leta 1991 odprli prostotrgovinsko in obrtno cono, povezano z novim pristaniščem za zabojnike. Pomembnejša industrijska središča so še Sana, Taiz in Hodaida.

V zadnjih letih so precej pozornosti namenili izgradnji infrastrukture: gradnji cest, elektrarn, elektrifikaciji in telekomunikacijskemu omrežju. Najpomembnejša gospodarska

Jemenski turizem je še v povojih. Največji, a za naša pojmovanja smešno majhen obmorski turistični kompleks, je v Bir Aliju. Foto: Krištof Kranjc.

panoga ostaja črpanje nafte in z njo povezane dejavnosti, kot so na primer transport, gradnja naftovodov in rafinerije.

Po številu zaposlenih je za kmetijstvom druga najpomembnejša panoga trgovina, ki zaposluje 15,7 % aktivnega prebivalstva (Central Statistical Organisation 4). Na jugu Arabskega polotoka je bila trgovina stoletja glavni vir bogastva. Njen pomen se je prvič zmanjšal z zatonom antike, skoraj povsem pa je zamrla v 16. stoletju, ko so Portugalci odkrili pomorsko pot v Indijo okrog Afrike. V jemenskih rokah se je za nekaj stoletij obdržala le še trgovina s kavo ob Rdečem morju.

Tretja najpomembnejša panoga je gradbeništvo, ki zaposluje 11,7 % Jemencev. Na njegovo vlogo opozarjajo številna gradbišča na obrobjih velikih mest.

Odprtje Sueškega prekopa leta 1869 je oživilo pomorsko pot po Rdečem morju, kjer je pomembno vlogo odigral Aden, ki je bil takrat britanska kolonija. Trgovina je ostala pomembna tudi po umiku Britancev, a je razcvet doživela šele konec sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Pomemben vir dohodka je postal izvoz kave, bombaža, usnja in kož. Z naraščanjem prebivalstva se je povečevalo povpraševanje po katu, kar je povzročilo zmanjšanje pridelave kave. Nadaljnje gojenje bombaža je preprečilo pomanjkanje vode. Država je postajala vse bolj odvisna od uvoza, zlasti žita, sladkorja, strojev, bele tehnike, izdelkov kemične industrije in drugih dobrin (Encyclopedia Britan-

nica 2). Neugodno gospodarsko stanje je nekoliko omilil izvoz nafte, vendar je zaradi pretirane navezanosti na en sam izvozni artikel jemensko gospodarstvo izredno ranljivo.

Do zgodnjih šestdesetih let prejšnjega stoletja je tri četrtine jemenske mednarodne trgovine potekalo prek Adna, saj je bila v tistem času Sana izjemno izolirana. Ne le, da leži v kotlini na nadmorski višini 2200 m, ampak je med njo in Rdečim morjem visoka gorska pregrada, prek katere je komunikacija še vedno težavna, saj so nekateri prelazi na nadmorski višini več kot 2800 m!

Po revoluciji je nova vlada podprla izgradnjo pristanišča v Hodaidi, ki se je začela hitro razvijati. Dandanes je drugo največje pristanišče v državi. Po velikosti mu sledi Mukala, najpomembnejše pristanišče na vzhodu države. Med manjšimi pristanišči velja omeniti Moko in Hadibu na Sokotri.

Gospodarsko, prometno in trgovsko središče države je še vedno Aden. Njegovo sodobno pristanišče (Port of Aden) letno sprejme več kot 2000 ladij, s katerih oziroma na katere letno pretovorijo okrog 15 milijonov ton tovora, kar je približno toliko kot v Luki Koper.

Do šestdesetih let 20. stoletja Jemen z izjemo Adna praktično ni imel cest, prevoznih v vsakem vremenu. V zadnjih letih imata je Severni Jemen dobil prve sodobne ceste kot del tuje pomoči, še največ od Združenih držav Amerike in Kitajske. Gradnja cest je bila precejšen izziv, saj je bilo treba premagati gorovja in velike višinske razlike. Prve ceste so povezale Sano s Hodaido, Sano s Taizom in Taiz z Moko. Tako se je čas transporta z dni skrajšal v ure, ceste pa so vzpodbudile tudi motorizacijo. Zdaj je v Jemnu okrog 67.000 km cest (Natek K. in Natek M. 2006), a je le desetina asfaltiranih. Skoraj vse sodobne prometnice so v zahodnem delu države. Javni prevoz je slabo razvit in povezuje le večje kraje. Železniškega omrežja Jemen nima, je pa solidno razvit letalski promet. Večja letališča z mednarodnim prometom so Sana, Aden in Mukala (Ar Riyān), manj pomembna so v Taizu, Hodaidi in na Sokotri. Letališče v Hadibuju na Sokotri ni mednarodno, vendar je ključnega pomena za redno komunikacijo med otokom in celino.

PRIPOROČENA POT

1. dan: Sana – Marib

Staro reklo pravi: *"Sano moraš videti, četudi je pot dolga"*, saj gre za eno najstarejših in najbolj samosvojih mest na svetu. Razprostira se na 2300 m nadmorske višine, v veliki kotlini vzhodnega dela Jemenskega višavja. V glavnem mestu združenega Jemna se začnejo in končajo skoraj vse turistične poti. Ne le zato, ker je tu osrednje mednarodno letališče, temveč preprosto zato, ker jo je treba videti, kot je že pred 1200 leti dejal imam Mohamed ibn Idris al-Shafi'i. Nedotaknjen arhitekturni biser je dobil mednarodno priznanje leta 1984, ko se je Sana znašla na Unescovem seznamu svetovne dediščine.

Sana leži v tropskem pasu, na 15° severne zemljepisne širine in 44° vzhodne zemljepisne dolžine. Leta 2004 je v njej po uradnih podatkih živel 1.937.000 prebivalcev, čeprav med domačini prevladuje mnenje, da v mestu živi skoraj tri milijone ljudi. Dejstvo je, da prebivalstvo Sane izredno hitro narašča, saj je leta 1995 v njej živel le 972.000 ljudi. Prebivalstvo se je torej podvojilo v manj kot desetih letih!

Po legendi naj bi mesto ustanovil Noetov sin Sem. Ko je Noe v visoki starosti umrl, se je Sem podal na jug, da poišče plodno zemljo v primernem podnebju. Kraj na vznožju gore Jabal Nuqum mu je pokazala ptica, najbrž v znak hvaležnosti za pomoč med poplavo. Na tem mestu je Sem zgradil Sano. Upoštevajoč to legendo si jemenska prestolnica lasti naslov najstarejšega mesta na svetu, s čimer tekmuje z Damaskom in Jeriho.

Dejstvo je, da je bila Sana poseljena že v prazgodovini. Prvi večji vzpon je doživela v antiki, saj je ob njej tekla ena od dveh karavanskih poti. Pot po robu puščave so nadzirali Sabejci iz Mariba, zato se je druga pot temu območju ognila in je potekala čez gorovje. Sana je bila sprva verjetno utrjena postojanka, ki je dajala zavetje karavanam. Nekateri menijo, da ime Sana pomeni 'utrjeno mesto'. Kljub utrjenosti je mesto kmalu prišlo pod oblast Mariba. V času vladanja Sabejcev je Sana pridobivala pomen, saj je bila od 2. stoletja "rezervna" prestolnica (za Maribom). Ko je Marib padel v roke Himjaritom, so se Sabejci v Sani organizirali in uporabili mesto kot oporišče za protinapad.

V 3. stoletju je eden zadnjih velikih sabejskih vladarjev Ilšarad Jahdub dal v Sani zgraditi palačo Ghumdan, za katero zapisi trdijo, da je imela 20 nadstropij. Vladar je od Himjaritov dobil povrnjene veliko posesti, kar je bil zadnji velik uspeh Sabejskega kraljestva, saj je bilo samo 25 let pozneje uničeno. Ko so bili Himjariti v južni Arabiji sami na oblasti, je Sana močno nazadovala, saj je bila 200 let njihova prestolnica Dhamār 120 km južneje. Vseeno

Stara Sana je eno najbolj ohranjenih srednjeveških mest na svetu. Foto: Robert Brglez.

Živahen utrip na 2000 let stari sanski tržnici. Foto: Robert Brglez.

je ohranila pomembno gospodarsko vlogo. Obdržala je status *mahraba*, svetega mesta, v katerem je vojskovanje prepovedano. K vzponu Sane kot glavnega gospodarskega središča v regiji je v veliki meri prispevala možnost, da rivalska plemena vstopijo v mesto in mirno trgujejo celo v času vojne.

Proti koncu obdobja Himjaritov se je versko prepričanje prebivalcev Sane zelo hitro spreminjalo: mnogoboštvo je zamenjalo enoboštvo, najprej krščanstvo, potem judovska vera. Zadnji himjaritski kralj Dhu Nuwas je sprejel judovsko vero in začel preganjanje kristjane, tudi z brutalnimi poboji. Najbolj znan poboj v kraju Najrân na jugu zdajšnje Saudove Arabije je izzval takojšen mednarodni odziv: v boj se je odpravila etiopska vojska Aksumitov in leta 525 Himjarite vrgla z oblasti. Z njihovim padcem je Sana postala politična prestolnica Jemna.

Vladavina Aksumitov je trajala le 50 let. V tem času je dal vladar Abrahah zgraditi veličastno cerkev, imenovano Kalis, ki naj bi preusmerila romarje iz Meke v Sano. S tem je prišel Abrahah navzkriž s plemeni iz Meke. Ko so prebivalci Meke nekajkrat oskrunili svetišče, je Abrahah leta 570 šel v napad na sveto mesto; to leto je znano kot "leto slona", saj so se v Abrahahovi vojski "vojskovali" tudi te velike afriške živali. Datum je pomemben tudi kot letnica rojstva preroka Mohameda. Abrahahov poraz je bil začetek konca okupacije Aksumitov, saj so jih pet let pozneje uničile združene sile Jemencev in Perzijcev. Perzijci, ki so vladali od leta 575 do leta 626, Jemencem niso pomagali iz dobrosrčnosti, temveč so tu ustanovili provinco cesarstva Sasanidov.

Prvo polovico 7. stoletja je zaznamoval bliskovit vzpon islama. Ko je bil Mohamed še v vojni z velikaši iz Meke, je perzijski guverner v Sani Badhan sprejel islam, ki je postal tamkajšnja uradna vera. Za to obdobje so značilni vzponi številnih posameznikov, ki so trdili, da so preroki in izzivali Mohamedovo avtoriteto. V Sani se je pojavil izkušen govornik Abhalah bin Kab al-Ansi, ki je po Badhanovi smrti trdil, da je prejel sporočila neposredno od ar-Rahmana ('usmiljenega, milostnega'), kar je eno izmed 99 imen za Alaha v Koranu. Njegova vloga je bila predvsem politična, preroštvo je dodal sam, da bi dobil več privržencev. Vodil je tudi odpor proti perzijski okupaciji. Ker so se Jemenci želeli znebiti Sasanidov, se niti plemena, zvesta islamu in Mohamedu, niso upirala Abhalahovemu vzponu na oblast. Ta je izgnal Mohamedove odposlance, ubil Badhanovega sina, se poročil z njegovo ženo in zavladal Sani.

Mohamed je za to izvedel tik pred boleznijo in smrtjo. Z namenom, da novemu jemenskemu vladarju prepreči uničenje njegovega življenjskega dela, je v Jemen poslal 10 tovarišev, da govorijo s tamkaj še živečimi zaupanja vrednimi muslimani. Načrt, da pomagajo islamskim Perzijcem nazaj na oblast, je uspel s pomočjo zvestih muslimanov, novopečene vladarjeve žene in opurtunističnega generala, ki se je priplazil v Abhalahovo spalnico in ga ubil med spanjem.

Sana je skupaj z večino Jemna postala zvesta islamu in vse od takrat velja za enega od njegovih branikov. Kmalu po prerokovi smrti se je vključila v spor med Mohamedovim nečakom Alijem iz Medine in Muavijo iz Damaska. Sprva je podprla Alija. Muavija je dobil

podporo šele, ko je bil Ali prezaseden z drugimi zadevami v Bagdadu. Po Alijevi smrti je Muavija kot kalif prevzel oblast.

Dinastija Omajadov (Muavija in njegovi potomci suniti) je guvernerja Jemna imenovala iz Damaska. Čeprav Omajadi niso vladali s trdo roko, niso nikoli osvojili jemenskih src.

V času vladavine dinastije Abasidov so guvernerje v Sani imenovali iz Bagdada. Abasidi so vladali precej bolj strogo in učinkovito. Njihova oblast v Sani se je končala že leta 847, ko je mladenič Jufir al-Hivali, ki je trdil, da je potomec himjaritskih kraljev, po obleganju Sane premagal abasidskega guvernerja. Jufiridova dinastija je Sani vladala 150 let, vendar mesta ni imela ves čas pod nadzorom. Tako so se morali vladarji konec 9. stoletja pred lokalnimi plemeni zateči v Shibam Kawkaban. Ko so se čez čas vrnili, je nanje od vsepovsod prežala nevarnost. Prvi jemenski Zajdi imam al-Hadi ila al-Haqq je grozil s severa, z juga in zahoda se je približevala vojska Fatimidov. V desetih letih se je v Sani izmenjalo 20 oblastnikov.

Položaj se je umiril šele po letu 1047, ko je Ali al-Sulajhi za sedež dinastije Sulajhidov izbral Sano. Moto njihovega vladanja je bil: *"Imej prijatelje blizu, sovražnike pa še bližje, saj jih tako lažje nadziraš, da se v kakšnem delu dežele ne morejo osamosvojiti."* Zato so vsi prebivalci Sane morali imeti lastna bivališča. Zaradi pomanjkanja prostora in lažjega nadzora so začeli graditi v višino. Tako so v Sani že pred skoraj tisoč leti zrastle prvi nebotičniki.

Ko je Ali al-Sulajhi umrl, je krona sčasoma prešla na kraljico Arvo al-Sulajhi. Ker ni marala

Med sanskimi nebotičniki še lahko najdemo vrtove okoliških prebivalcev. Zaradi zniževanja gladine podtalnice se jih vse več spreminja v prašna dvorišča. Foto: Robert Brglez.

političnih spletk v Sani, je prestol prenesla v Jiblo. Ko se je kraljica preselila, je v Sani oblast prevzel poglavar plemena al-Hamdani in se oklical za sultana.

Leta 1173 so se na oblast dokaj mirno povzpeli Ajubidi, ki so bili kurdskega porekla. Sana je bila takrat vojno območje med Zajdi imami in sultani Hamdanidi. Mir in blaginjo je začela užiti šele, ko so Zajdi z Rašulidi podpisali mirovno pogodbo. To je povzročilo nov razcvet mesta, ki ga je prekinil boj za oblast med Rašulidi v Sani ter lokalnimi plemeni in Zajdi imami. V Sani so se na oblast povzpeli imami, na deželi pa Tahiridi.

Leta 1515 so Sano zasedli egiptovski Mameluki, ki so jih po samo dveh letih zamenjali Turki. To so izkoristili Zajdi imami in v Sani prevzeli oblast. Čez 20 let so jih iz mesta znova izgnali Turki. V obdobju turške okupacije v letih 1537–1636 se je Sana precej razširila, saj je bilo v njej nastanjenih veliko vojakov. V starem mestu je nastala tako imenovana turška četrt. Jemenci so se turški okupaciji upirali, kar je povzročilo lakoto in pozneje izbruh kuge. Turki so se iz Sane umaknili leta 1623, po triletnem obleganju Zajdi imama Kasima Velikega. Zajdi imami, ki so imeli prvič v zgodovini mesto trdno v rokah, so Sano obdržali kar za 200 let, do ponovnega prihoda Turkov. Njihovo obdobje sta zaznamovala blaginja in razcvet.

Turki so se v Sano vrnili leta 1852. Ko je vkorakal prvi kontingent 1000 turških vojakov, je prišlo do velike vstaje. Upor je trajal do jutra, ko so pobili zadnjega tujega vojaka. Turki so se strogo odzvali in za Sano so se začela temačna desetletja kriminala, trpinčenja in lakote. Po dveh desetletjih so se boji med imami in Osmani okrepili. Trajali so vse do premirja leta 1911: Turki so dobili celo Tihamo, imamat pa ozemlje v Jemenskem višavju; imam Jahja se je obdržal na oblasti vse do atentata leta 1948. Atentat je bil del zarote družine al-Wazir, ki je za novega imama nemudoma razglasila Abdulaha al-Wazirja. Revolucionarjem se je izmuznil Jahjev sin Ahmed, ki je oblegal Sano, pri čemer so mu pomagala plemena s severa. Imam Ahmed jim je odprl mestna vrata in jim dovolil, da vzamejo ali uničijo karkoli želijo. Plenjenje je mesto dodobra opustošilo, mnoge dragocenosti so bile za vedno izgubljene. Iz opustošene Sane je Ahmed prestolnico prestavil v Taiz.

Po revoluciji leta 1962 je Sana postala glavno mesto Severnega Jemna in s tem glavno žarišče podaljšane državljanske vojne. Še leta 1968, po umiku okrepitev iz Egipta, so jo oblegali kar 70 dni. Kljub veliki stiski so njeni prebivalci in republikanska vojska vzdržali in preprečili zadnji poskus, da se na oblast vrne imam.

V sedemdesetih letih 20. stoletja je Severni Jemen na stežaj odprl vrata Zahodu. Sana se je začela izjemno hitro, prejkone nekontrolirano širiti. Do leta 1962 je mesto obsegalo samo "stari" del znotraj obzidja. V naslednjem desetletju se je število prebivalcev z 90.000 povečalo na 200.000, v zadnjih tridesetih letih pa se je vsaj podeseterilo.

Iz sodobne prestolnice Sane se prek prelaza spustimo v starodavno prestolnico Jemna Marib. Na pol poti je odcep proti Barakišu (Baraqish), antični prestolnici kraljestva Main, ki ga omenja že Eratosten. V sodobnosti je del tradicionalne plemenske province al-Jawf z državi in vladi nepokornimi plemeni, zato je Barakiš za turiste pogosto zaprt.

Tik pred Maribom je ob glavni cesti vulkansko območje, imenovano Jabal Haylan. Gre za 75 km dolgo verigo stožcev iz pepela, okrog katerih se razprostirajo polja bazaltne lave z

olivinom. Veriga poteka v smeri severozahod–jugovzhod in sledi prelomu od gorovja od puščavske ravnine. Ognjeniki so bili dejavni še v antiki, saj je eden od lavnih tokov prekril aluvialne terase, ki so nastale za umetnimi jezovi, zgrajenimi med letoma 1200 in 800 pred našim štetjem.

Marib je bil prestolnica najslavnejšega jemenskega kraljestva Sabe, znanega zlasti po legendarni kraljici iz Sabe.

Lokacija starodavnega Južnega kraljestva, ki ga omenjajo judovska besedila, Stara zaveza in Koran, je razpeta med južno Arabijo oziroma Jemnom in vzhodno Afriko oziroma Abesinijo-Etiopijo in/ali Eritrejo. Nekateri domnevajo, da sta hkrati obstajali dve kraljestvi: eno v Etiopiji in drugo v Jemnu. Že grški geograf Strabon je trdil, da so v 2. stoletju pred našim štetjem Etiopijci živeli tako na vzhodnoafriški obali kot na obali Arabskega polotoka. Že v 5. stoletju pred našim štetjem je "oče zgodovine" Herodot zapisal, da so Etiopijci razdeljeni v dve skupini. Ena naj bi živela v Aziji in druga v Libiji, kot se je takrat imenovala Afrika. Ob tem je dodal, da se v nobenem pogledu ne razlikujeta. Nedvomno so etiopski kralji vladali južni Arabiji v 6. stoletju našega štetja, za antično obdobje pa tovrstnih dokazov ni. Dejansko je zelo verjetno, da je bila Etiopija le "podružnica" kraljestva iz Jemna, zagotovo pa je povezava čez Rdeče morje obstajala že pred tisočletji. Dokaz najdemo tudi v jezikoslovju: južnosemitske jezike govorijo samo na dveh krajih: na jugu Arabskega polotoka (Jemen, Oman) in Afriškem rogu (Etiopija, Eritreja).

Kdaj je postal Marib prestolnica sabejskega kraljestva, ni znano, po predvidevanjih naj bi se to zgodilo okrog leta 1000 let pred našim štetjem. V svetovni literaturi se pojavi država šele s kraljico iz Sabe, ki je odpotovala v Jeruzalem, da je spoznala slavnega kralja Salomona.

Prvi namakalni sistemi so se pojavili že v 3. tisočletju pred našim štetjem. Večji vzpon so ljudstva na robu puščave doživela z razmahom trgovine s karavanami, za kar je bila ključna udomačitev kamele. To se je zgodilo konec 2. tisočletja pred našim štetjem, pred okrog 3500 do 3000 leti. Tudi po udomačitvi kamel, kar je bil pogoj za prečkanje puščave, je glavna pot potekala le po njenem obrobju, skozi Marib. Na tej poti so karavane tovorile kadilo, miro, slonovino, želvje oklepe in blago iz južne Azije. Mesto se je razvilo na stičišču glavnih trgovskih poti, ki sta vodili do pristanišč Kane (zdajšnji Bir Ali) in Adna ob Adenskem zalivu ter nekdanjega pristanišča Muze ob Rdečem morju. Pot kadila in dišav je sloves Sabe zanesla od Indije do Rima. To je vzpodbudilo Rimljane, da so si prizadevali prevzeti nadzor nad karavanskimi potmi. Vendar je rimsko vojsko na osvajalskem pohodu zdesetkala puščava, zato jim Mariba ni uspelo zasesti.

Ko se je zaradi odkritja plovne poti po Rdečem morju in razkritja skrivnosti monsunskih vetrov pot v 2. stoletju pred našim štetjem preselila na morje, se je pomen Mariba zmanjšal. Dodatni udarec za puščavska kraljestva je bilo manjše povpraševanje po kadilu in miri po zatonu starega Egipta, Rima in Grčije. Ko se je leta 570 dokončno porušil sloviti Maribski jez, je večina preostalih prebivalcev mesto zapustila. Od takrat dalje je bil Marib majhno in nepomembno mesto ali vas. Ponoven razcvet je doživel šele v osemdesetih letih 20. stoletja, ko so v puščavi odkrili nafto in v Maribu zgradili novi jez, ki je znova omogočil razvoj kmetijstva v okolici.

Vas ob cesti, ki se z Jemenskega višavja strmo spušča proti puščavi. Foto: Robert Brglez.

Stari Maribski jez je antičnim civilizacijam več kot tisočletje omogočal preživetje. Foto: Robert Brglez.

Marib je bil v zgodovini poznan zlasti po mojstrovini antičnega gradbeništva, velikem jezu. Okrog leta 750 pred našim štetjem so Sabejci v bližini Mariba, v ožini med gorskima hrbtoma zgradili veliko pregrado. S 650 m dolgim in 14 m visokim jezum so zajezili dva vadija in z njim "lovili" viške redkih spomladanskih in poletnih monsunskih padavin. Celoletna razpoložljiva voda je omogočila razvoj kmetijstva. Namakalni sistem je bil zelo učinkovit, saj so namakali dobrih 90 km² zemljišč, kar je zadostovalo za pridelavo hrane za od 30.000 do 50.000 ljudi. Gojili so zlasti ječmen, proso, sirek, pšenico, datlje in grozdje.

Prvotni jez iz blata, gruščja in kamenja je bil visok le štiri metre. Zapornice za vodo in odtočni kanal je imel na severni strani. Ko so v 6. stoletju jez povečali, so namakalni sistem uredili tudi na južni strani. Zaradi zasipavanja akumulacije z usedlinami so ga v tretje povišali na zavidljivih 14 m in obdali s kamnitimi ploščami. Velike zapornice so vodo usmerjale v glavna kanala, ki sta jo razpošiljala v severno in južno oazo s skupno površino slabih 100 km². Zaradi velikih količin vode in mulja je bilo treba jez vseskozi vzdrževati in obnavljati. Prvič je delno popustil okrog leta 100 pred našim štetjem, a so ga obnovili. Zapisi pričajo, da so ga samo v 5. stoletju popravljali najmanj štirikrat. Zadnje zabeleženo popravilo je bilo izvedeno leta 557. Jez se je dokončno podrl leta 570 ali 575, kar Koran opisuje kot božjo kazen.

V Jemnu prevladuje prepričanje, da je podrtju jezu sledil množični odhod iz mesta, kar je povzročilo nastanek beduinskih plemen in drugih ljudstev, razpršenih po vsem Arabskem polotoku. Zgodba je malo verjetna, saj je bil Marib takrat že v zatonu; v njem je prebivalo kvečjemu nekaj tisoč ljudi. Dejstvo pa je, da korenine večine Arabcev na Arabskem polotoku segajo k daljnim prednikom v Jemen. Prav to je šejka Združenih arabskih emiratov Zayeda bin Sultana an-Nahyana navdahnilo, da je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja financiral 70 milijonov USD vreden projekt Novi Maribski jez. Dograjen je bil leta 1986 v isti dolini, tri kilometre zahodno od Starega jeza. Jez je precej večji od antičnega: dolg je 760 m in visok 38 m. Za njim je nastalo tri kilometre dolgo jezero, ki hrani okrog 60 milijonov m³ vode.

Z odkritjem nafte in izgradnjo novega jezu je tri kilometre severno od starega Mariba zraslo sodobno mestece Marib. V starem Maribu so Jemenci živeli vse do revolucije leta 1962, ko so ga bombardirala in uničila letala egiptovske vojske, ker se je v njem zadrževala kraljeva vojska.

Na površju v Maribu ni prav veliko antičnih ostankov, saj so jih prekrile naplavine hudournikov. Poleg jezu sta ogleda vredna dva velika templja. Tempelj Sonca ("Awwam Temple"), tudi Tempelj kraljice iz Sabe (Mahram Bilqis), stoji tri kilometre jugovzhodno od starega Mariba. Kljub imenu ni neposredno povezan s kraljico iz Sabe, saj je nekaj stoletij mlajši. Sredi 7. stoletja pred Kristusom ga je zgradil vladar Jadail Darih, da počasti Almakaha, nacionalnega boga sabejske države. Osem stebrov stoji zunaj velikega ovalnega zidu, ki je bil močno poškodovan zaradi odstranjevanja kamenja in zasipavanja s peskom. Oval meri 6000 m²; zraven stebrov so vidni ostanki velike trdnjave. Tempelj so v petdesetih letih prejšnjega stoletja izkopavali ameriški arheologi, ki so se morali čez čas umakniti pred razjarje-

Zaradi pogostih napadov na tuje turiste je v Maribu obvezno vojaško spremstvo. Foto: Bojan Erhartič.

nimi plemeni zaradi suma, da odnašajo oziroma kradejo starine. Arheološka izkopavanja se v zadnjih letih nadaljujejo, zato si lahko tempelj ogledamo le izza ograje.

Tempelj Lune (Baran Temple), imenovan tudi Prestol kraljice iz Sabe (Arsh Bilqis) je najbolj znan antični preostanek v Jemnu in hkrati najbolj urejeno arheološko nahajališče. Najdemo ga kilometer zahodno od Templja Sonca in dva kilometra južno od starega Mariba. Tudi ta tempelj je posvečen nacionalnemu bogu Almakahu, ki je bil najpomembnejši v vsakdanjem življenju, saj je bil bog kmetijstva in namakanja. Almakaha so identificirali s Soncem in simbolizirali z bikom. Nedavne raziskave so razkrile niz templjev, zgrajenih enega na drugem. Izgradnja najstarejšega spodnjega morda sega v čas kraljice iz Sabe. Najbolj znan del templja sestavlja pet in pol stebrov (šesti je polomljen), postavljenih pred oltarjem. Na več mestih je ohranjena pisava starih ljudstev. Najstarejši zapisi segajo vsaj v 8. stoletje pred našim štetjem. Ohranjenih je 29 soglasniških znakov, samoglasnikov pa niso zapisovali. Pisali so od desne proti levi. Pisava je zelo podobna feničanski abecedi, vendar se ni razvila iz nje. Strokovnjaki sklepajo, da sta pisavi najbrž imeli skupno prednico.

V 5. stoletju pred našim štetjem so Sabejci začeli izgubljati oblast nad južnim delom Arabskega polotoka. Njihove podrejene vazalne državice Main, Hadramaut in Kataban so se sčasoma osamosvojile in postale tekmeči. Naslednjih nekaj stoletij so zaznamovale vojne

med kraljestvi. Marib jih je sicer preživel brez večjih težav, a je izgubil precej ozemlja. Namesto da bi Sabejci osvajali, so le še odbijali napade drugih kraljestev.

Tekmecem so se v prvem stoletju pred našim štetjem pridružili Himjariti. Do 3. stoletja so se jim Sabejci uspešno upirali, leta 275, ko so Marib zasedli Himjariti, pa so izgubili samostojnost. Ko so se novi vladarji spreobrnili v judovsko vero in nato v krščanstvo, so templji Almakaha izgubili pomen. Zapisi iz tistega časa omenjajo cerkev in sinagogo z začetka 6. stoletja. Svetišča so najverjetneje še vedno pod puščavskim peskom in čakajo na odkritje. Pod Himjariti je Marib še naprej nazadoval, saj je bila njihova prestolnica v Dhamārju južno od Sane. Potem se je podrl še stari Maribski jez, kar se je po islamskem izročilu zgodilo leta 570, v letu slona oziroma v letu, ko se je rodil prerok Mohamed, takrat pa je tudi Abraham iz Sane neuspešno napadel Meko.

2. dan: Marib – puščava Ramlat as-Sab'atayn – Šaba – vadi Hadramaut

V Alžiriji rojeni francoski pisatelj Albert Camus je puščavo opisal kot *"nekoristno deželo nenadomestljive lepote"*. Puščava je del zemeljskega površja z malo ali nič rastlinja; poraslega je manj kot polovica površja. Puščavske pokrajine prejmejo manj kot 250 mm pada vin letno, polpuščave manj kot 500 mm. Zavzemajo med 10 in 25 % kopnega. Le petina puščav je peščenih. Za puščave so značilna večja dnevna kot letna temperaturna kolebanja. Na Arabskem polotoku se lahko dnevne temperature povzpnejo na več kot 50° C. Vročino je zaradi nizke zračne vlažnosti mnogo lažje prenašati v puščavski notranjosti kakor ob morski obali. Zanimivo je, da izraza pasja vročina oziroma pasji dnevi izvirata iz starega Egipta, kjer je poletna julijska in avgustovska vročina sovpadala z zgodnjim vzhajanjem ozvezdja Psa v tem času.

Po Köppnovi podnebni klasifikaciji večji del Arabskega polotoka zavzema suha vroča puščava, precejšen del Jemna tudi stepa s povprečno letno temperaturo nad 18° C.

Puščava med Maribom in Šabo se imenuje Ramlat as-Sab'atayn v pomenu 'Peski dveh sedmic'. Na severovzhodu prehaja v Veliko arabsko puščavo ali Rub al Kali ('Prazna četrt'), ki se proti severu nadaljuje v Saudovo Arabijo in je največja peščena puščava na svetu.

Poseben problem je širjenje puščave ali dezertifikacija, saj se zaradi podnebnih sprememb in/ali človekovega delovanja, zlasti neprimerne obdelovanja zemljišč in čezmerne paše, puščave po vsem svetu letno razširijo za 100.000 km². Širi se tudi puščava v Jemnu, vendar natančnejših podatkov ni na razpolago. Nesporno je, da je tudi zaradi dezertifikacije po letu 300 zamrla Pot kadil in dišav, čeravno je glavni krivec najverjetneje zmanjšano povpraševanje v Sredozemlju zaradi propada Rimskega cesarstva. Strokovnjaki se strinjajo, da bi dandanes trgovina težko potekala po istih poteh in z isto opremo, saj je podnebje mnogo bolj sušno kot pred dvema ali tremi tisočletji. Vzpostavitev karavanskih poti sovpada z udomačitvijo kamel.

Kamele največkrat povezujemo s Saharo, a so tja prispele šele v 3. stoletju pred našim štetjem. Pripeljali so jih z Arabskega polotoka, kjer so jih udomačili pred dobrimi 3000 leti.

Tako kot konji so se kamele razvile v Severni Ameriki in med ledenimi dobami prečkale takrat kopno območje Beringovega preliva. V Ameriki so izumrle pred 10.000 leti, medtem ko je azijska veja preživela. Arabski enogrbi velblod (*Camelus dromedarius*) je eden najbolj prilagojenih puščavskih sesalcev: ima široka dvoprsta stopala z debelimi podplati (ga ne žge, se ne ugreza), maščobno zalogo (voda), debelo volno (ščiti ga pred soncem, peskom in poškodbami), debele veke in dolge trepalnice.

Danes je puščava dom beduinov, znanih po svoji neukrotljivosti, velikodušnosti in čistem jeziku. Za divjost naj bi bila kriva puščava, kjer je življenje vse prej kot lahko. Njihovo darežljivost omenjajo že prvi popotniki, ki navajajo, da so jim bili beduini pripravljene odstopiti tudi zadnjo kapljico vode. Po mnenju mnogih beduini govorijo najčistejšo arabščino, jezik, ki je še najbližji originalnemu, klasičnemu jeziku iz Korana.

Beduini poseljujejo le rob puščave; notranjost je v celoti neposeljena. Prvi zahodnjaki so Veliko arabsko puščavo spoznavali šele v tridesetih letih 20. stoletja, medtem ko so prva prečenja, raziskovanja in kartiranja izvedli med letoma 1946 in 1950.

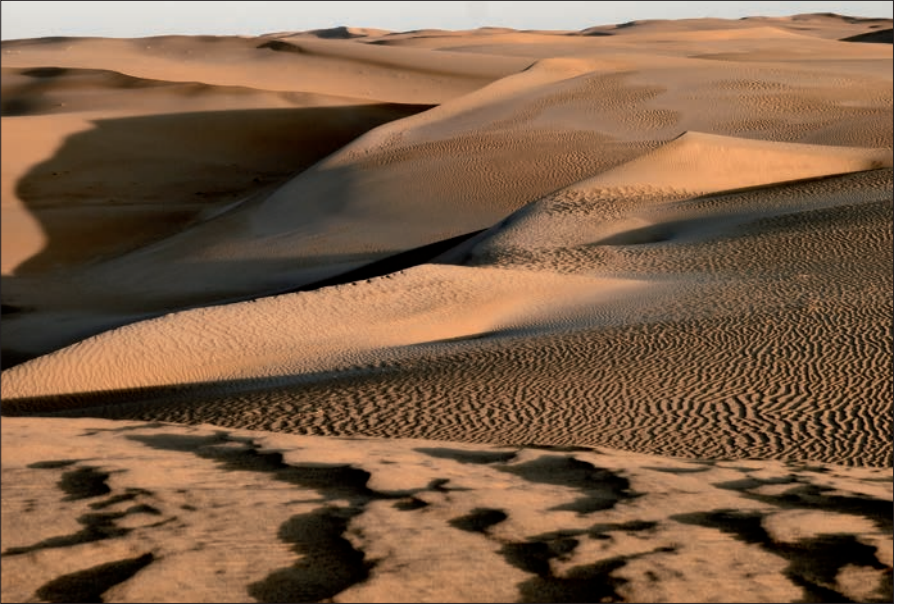
Čeprav je notranjost puščave na videz pusta in brez življenja, je resničnost povsem drugačna. Leta 2006 je Saudski geološki zavod organiziral raziskovalno odpravo blizu 90 znanstvenikov v Veliko arabsko puščavo, med njimi je bilo največ ekologov in geologov, tako domačih kot tujih. Odkrili so nekaj ostankov meteoritov, veliko fosilov, 21 novih rastlinskih vrst in 24 vrst ptičev. Puščava je strokovnjake tako navdušila, da so ji naredili vzdevek *Rub al Gali* oziroma 'Dragocena četrt'.

Gospodarski pomen jemenskega dela Velike arabske puščave se je po skoraj dveh tisočletjih znova zelo povečal v zadnji četrtini stoletja, saj so leta 1984 v njem odkrili nafto. V saudskem delu te puščave leži Ghawar, največje naftno polje na svetu, ki ga izkoriščajo že desetletja. Bilo je le vprašanje časa, kdaj bodo nafto odkrili tudi v Jemnu. Jemenske zaloge so v svetovnem merilu sicer skromne, a dovolj bogate, da je nafta najpomembnejši izvozni artikel v državi.

Šaba je bila tako imenovano Južno kraljestvo, ki ga omenjajo judovska besedila, Stara zaveza in Koran. Pomen kraljestva najdemo v Genezi, ki navaja hebrejsko različico imena Hazarmaveth skupaj s Šabo kot Joktanovima sinovoma. Joktan je bil Noetov prapravnuk: "*Joktan je imel 13 otrok: ... tretji je bil Hazarmaveth, ... deseti Šeba (Sheba).*"

Natančna lokacija starodavnega kraljestva je prav tako razpeta med južno Arabijo (Jemen) in Vzhodno Afriko (Abesinijo ali Etiopijo). Mnogi so prepričani, da so ostanki glavnega mesta kraljestva na pol zakopani sredi jemenske puščave, v provinci Hadramaut, ki je največja v državi, saj se razprostira od meje s Saudovo Arabijo na severu do Arabskega morja na jugu, vključuje pa tudi otočje Sokotra. Večji del njenega površja je puščavski. V preteklosti sta na ozemlju zdajšnje province cveteli veliki kraljestvi Hadramaut in Kataban.

Na južnem robu puščave so v pesek napol zakopane ruševine puščavskega mesta Šaba (Shabwah), nekdanje prestolnice kraljestva Hadramaut. Najstarejši zapisi o obstoju mesta segajo v 8. stoletje pred našim štetjem. "Oazo sredi puščave" omenjajo tako grški kot rimski zgodovinarji. Eratosten, ki je prvi uporabil izraz geografija, je v 3. stoletju pred našim štetjem prvi opisal Šabo pod imenom Sabota. Rimski zgodovinar Plinij starejši v 1. stoletju

Del največje peščene puščave na svetu. Foto: Robert Brglez.

Vožnjo čez peščena prostranstva v zadnjih letih dopolnjuje slovenski nacionalni šport. Foto: Robert Brglez.

Pri tem seveda ne gre brez Elanovih smuči. Foto: Bojan Erhartič.

pred našim štetjem omenja "... cvetoče mesto s šestdesetimi templji znotraj obzidja ..." in s 15.000 ha namakanimi obdelovalnimi zemljišči. Navaja tudi visoke dajatve za karavane, ki so povzročile hiter finančni vzpon mesta. Državno blagajno so polnili na podlagi zakona. Kdorkoli je mesto obšel, ga je čakala smrtna kazen.

Šaba je doživela višek v 1. stoletju pred našim štetjem, leta 220 pa so jo porazili in oplenili Sabejci. Precej prebivalcev, vključno s kraljem, so odvedli v suženjstvo v Marib, nekaj se jih je naselilo na robu puščave. Še preden si je mesto dobro opomoglo, so mu zadali udarec še Himjariti in srednjearabsko nomadsko pleme Kinda. Preživelo prebivalstvo naj bi se preselilo na vzhod, v vadi Hadramaut, kjer so ustanovili mesto Šibam in začeli v spomin na številne tempelje iz Šabe graditi nebotičnike iz blata. Šibam je pozneje res postal nova prestolnica kraljestva Hadramaut.

Kdaj je bila ustanovljena Šaba, antično glavno mesto Hadramauta, ni znano. Naselbina je verjetno obstajala že v 2. tisočletju pred našim štetjem, najbrž zaradi tamkajšnjih rudnikov soli. Večina evaporitov, med katere spada tudi sol, je nastala iz morske vode v plitvinah. V mnogih nahajališčih so nastale več sto metrov debele plasti evaporitov. Praviloma vsebuje morska voda okrog 3 % soli, tako bi se iz 100 m morske vode pri popolnem izhlapevanju izločila le 1,5 m debela plast soli. Zelo debeli sloji soli v Šabi so nastajali postopoma, s ponavljajočim preplavljanjem in izhlapevanjem morske vode.

Sol je bila za cvetoče kraljestvo Hadramaut le dodatni vir zaslužka. Glavnino bogastva je prinašala živahna trgovina s kadihom in drugimi dobrinami. Hitremu razcvetu mesta je botrovala zlasti ugodna lega na pol poti med antičnim pristaniščem Kano in Maribom. Sprva je bila Šaba podložna Sabejcem, a se je pozneje osamosvojila in vse do propada v 3. stoletju samostojno vladala velikemu ozemlju.

Zaradi lege mesta sredi puščave, kjer so živel nezaupljiva beduinska plemena, arheologi niso mogli opravljati raziskav, kot to počno drugje. Prva arheološka raziskovanja so se začela šele v tridesetih letih 20. stoletja, pozneje so bila večkrat prekinjena. Izkopanih je bilo manj kot deset odstotkov ozemlja starodavne prestolnice. Iz satelitskih posnetkov je mogoče razbrati, da je mesto merilo 750 krat 350 m. Zahodni del mesta ob vadiju so francoski arheologi izkopavali med letoma 1975 in 1985. Velik del nekdanje prestolnice je pod vasicama Matha in al-Hajar, v bližini katerih so še vedno aktivni rudniki soli. Prepoznati je mogoče ostanke templja in nekaj hiš. Večina mesta pod puščavskim peskom in naplavinami bližnjega hudournika čaka na nadaljnja odkritja. Tudi ta hudournik je bil tako kot tisti v Maribu zajezen že pred tisočletji. Akumulirana voda je mestu omogočala oskrbo s pitno vodo in namakanje obdelovalnih zemljišč v okolici. Vadi naredi na tem mestu izrazit okljuk, zato je bila prestolnica starega kraljestva zavarovana z zahoda in juga.

Hadramaut je zgodovinsko območje na jugu Arabskega polotoka in največja jemenska provinca. Zgodovinska pokrajina obsega vzhodni del Jemna in provinco Dofar v jugozahodnem delu Omana. V ožjem pomenu se ime nanaša na zgodovinska sultanata Katiri in Kuaiti, ki sta bila do samostojnosti Južnega Jemna leta 1967 del Adenskega protektorata. Domačini, ki se imenujejo Hadramiji, se zlasti po značaju precej razlikujejo od drugih

Ostanki Šabe, antične prestolnice kraljestva Hadramaut. Foto: Robert Brglez.

Za Šabo so bili pomemben vir preživeljanja rudniki kamene soli. Foto: Bojan Erhartič.

Hadramaut je tudi ime največjega vadija na Arabskem polotoku. Foto: Robert Brglez.

Vadi Doan, stranska dolina oziroma »pritok« Hadramauta, je znan po osupljivi lepoti. Foto: Robert Brglez.

Jemencev. Pokrajina je namreč izolirana in samosvoja, torej za popotnika toliko bolj zanimiva, saj sta se med ljudmi ohranila svojstvena kultura in način življenja.

Za ime pokrajine je več razlag. Prevedemo ga kot 'smrt prihaja' in se morda nanaša na pre-roka Huda, ki je tod pokopan. Druga razlaga zloveščega imena se opira na plemenskega poglavarja Amra, odličnega vojščaka, ki je sejal smrt. Nekateri zagovarjajo grški izvor imena: *hydreumata* pomeni utrjeno 'vodno postajo' ali 'vodnjak', ki ga je naredil človek in obdal z zidom, da bi ga zaščitil pred vetrom, peskom in beduini. Takšne vodne postaje so v razmikih okrog 10 km postavljali na karavanskih poteh. Podobne utrjene vodnjake so naredili Rimljani v Vzhodni puščavi v Egiptu, kjer so jih prav tako imenovali *hydreumata*.

Današnja provinca Hadramaut, ki se razteza od Arabskega morja do južnega dela Velike arabske puščave, približno obsega ozemlje obeh nekdanjih sultanatov. Nad ozko priobalno ravnino se strmo dviga obsežna planota s povprečno nadmorsko višino dobrih 1300 m, v katero je globoko vrezana gosta mreža vadijev. Na severu se spusti v Veliko arabsko puščavo.

Hadramiji živijo v precej gosto pozidanih mestih in vaseh v ali ob vadijih, kjer se tradicionalno pojavlja voda. Pridelujejo pšenico, proso in datlje. Na planotah beduini pasejo ovce in koze. Družba je še vedno močno plemenska, s staro aristokratsko dinastijo Mohamedovih potomcev Sejidov. Držijo se strogih islamskih načel, zaradi visoke verske izobrazbe so zelo cenjeni tako v verskih kot posvetnih zadevah.

Večjemu delu Hadramauta so med letoma 1882 in 1967 pod okriljem Britanskega protektorata Aden vladali Kuitiji. Po revoluciji in odhodu Britancev je bil pridružen Južnemu Jemnu.

Celotno območje je močno zaznamovalo množično izseljevanje. Na začetku 19. stoletja so se ljudje selili delno v vzhodno Afriko, še zlasti pa v južno in jugovzhodno Azijo, največ na otoke Javo, Sumatro in Singapur, kjer so pustili močan pečat. Nekdanji predsednik vlade Vzhodnega Timorja Mari Alkatiri je potomec Hadramijev, prav tako nekdanja kenijska ministra Shariff Nasser in Najib Balala. Hadramiji, katerih priimek se začne z "Ba" ali "Bin", izhajajo iz Kahtancev, neposrednih Joktanovih in Noetovih potomcev. Po prepričanju mnogih je Kahtan legendarni praoče vseh južnih Arabcev in ga identificiramo kot bibličnega Joktana, potomca Noeta in Sema.

3. dan: vadi Hadramaut: Sajun – Šibam – Tarim

Hadramaut ni le največja jemenska provinca, ampak se tako imenuje tudi velika dolina oziroma največji vadi na Arabskem polotoku. Znameniti vadi Hadramaut je dolg kar 450 km. Večinoma poteka v smeri zahod–vzhod, v spodnjem delu se usmeri proti jugu. V zahodnem delu se vadi razširi in vanj se zajeda pesek puščave Ramlat as-Sab'atayn. "Dolvodno" se vadi združi s suhim, negostoljubnim vadijem Masilo (Wādī al-Masīlah), ki povezuje sistem dolin z Adenskim zalivom oziroma Arabskim morjem. Vadi s številnimi "pritoki" oziroma stranskimi, prav tako suhimi dolinami, je kljub puščavskemu okolju zelo rodo-

viten in omogoča življenje približno 200.000 ljudem. Ti se preživljajo v glavnem s kmetijstvom, namakalnim poljedelstvom, gojenjem datljevih palm in rejo koz. Pomembna panoga je trgovina, v zadnjih letih narašča pomen turizma, saj je vadi Hadramaut ena največjih jemenskih zanimivosti. Nepričakovana zelena pokrajina med puščavskimi mizastimi gorami pritegne pozornost vsakega popotnika. Glavni vadi je vrezan okrog 300 m globoko v peščenjak in apnenec. Povprečno je širok dva kilometra, njegovo dno je na nadmorski višini 700 m. Podtalnica je dostopna vse leto. Obnavljajo jo občasne poplave v deževni dobi, ki so obdobje tako silovite, da povzročajo veliko gmotno škodo.

Dobro vzdrževan namakalni sistem je že v antiki podpiral trgovino s kadilom. Kadilo so pridelovali tudi v vadiju, še večjem obsegu pa ob obali. Dragocene grme lahko še vedno vidimo v stranskih vadijih in bolj odročnih kotičkih province.

Zgodovina Hadramauta med zatonom Šabe in vzponom islama je malo znana. Po prerokovi smrti je bila država na robu propada. Številne bitke po Arabskem polotoku so znane kot "vojna odpadnikov". V večini držav je šlo predvsem za upor proti plačevanju davkov, v Hadramautu pa so razmere dodatno zapletla nesoglasja med lokalnimi plemeni. V 6. stoletju so se jemenski kralji za pomoč v bojih z Etiopijci obrnili na perzijske Sasanide. Ostanke njihove vladavine je mogoče še vedno prepoznati v značilni perzijski arhitekturi v vzhodnem delu vadija.

V 10. stoletju je Sajid Ahmad ibn Isa al-Muhajir, potomec preroka Mohameda devete generacije, z 80 družinami poselil vzhodni del vadija in v pokrajini uvedel sufizem. Ločina se je v vadiju "prijela", Tarim je postal središče sufizma v Hadramautu, al Muhajirjev grob pa pomembno romarsko središče.

Leta 1488 se je v vadiju naselilo pleme Katiri iz Sane in vzhodni del doline razglasilo za sultanat. Sprva je bil njegova prestolnica Tarim, zatem Sajun. V 16. stoletju je v zahodnem delu doline nastal sultanat Kuaiti plemena Jafaji. Te so kot plačance sem zvalili prav Kati-riji. Stoletni spopadi med sultanatoma so opustošili dolino in uničili velik del obdelovalnih zemljišč. Ni čudno, da je vojaškim pohodom in spopadom pogosto sledila še lakota.

Najhujši spopadi so bili leta 1830, ko je med plemenoma izbruhnil spor zaradi Šibama, ki sta mu hkrati vladala oba sultana. 27-letna vojna je prinesla oblast nad opustošenim mestom Kuaitom, sam vadi pa je ostal razdeljen še skoraj celo stoletje.

V spor so se vključili še Britanci, vendar bolj s pomočjo sporazumov z lokalnimi sultani kot z orožjem, saj jim je bilo jasno, da vojne z neštetimi plemeni ni mogoče dobiti. Britanci so razširili nadzor nad vadijem šele leta 1934 in kot mediatorji posredovali med sprtimi plemeni. Spor med glavnima plemenoma je bil za silo poravnat šele leta 1940, potem, ko so podpisali na desetine sporazumov. Stoletno plemensko tradicijo je dokončno uničila revolucija leta 1967. Sultani so pobegnili v Saudovo Arabijo, oblast pa je prevzela nova republikanska vlada.

Vadi Hadramaut je znan po svojstveni arhitekturi iz blata. Vasi in mesta so zgrajena iz blatnih opek, sušenih na soncu. Iz njih so stolpnice, palače, grobnice, mošeje, minareti in javni vodnjaki. Tovrsten način gradnje ni le stvar preteklosti, saj lahko po vsem vadiju še vedno opazujemo izdelavo opek iz blata. Blato najprej pomešajo s slamo in vodo, nato pri-

Opeke iz blata se posušijo na soncu. Foto: Krištof Kranjc.

Ena od mnogih peči za žganje apna, ki jih »poganja« poceni domača nafta. Foto: Bojan Erhartič.

merno gosto maso oblikujejo s kalupi. Opeke sušijo na soncu. Zgrajene objekte omečejo z ometom iz blata, da fasade obarvajo rjavo, oziroma z apnom, da jih obarvajo snežno belo, kar je pogost običaj v višjih nadstropjih ali pri pomembnejših stavbah.

Kljub sorazmerni majhnosti osrednjega, najbolj gosto poseljenega dela vadija med Šibamom in Tarimom v dolžini 50 km, je mogoče opazovati različne gradbene sloge. V glavnem vadiju je zaznati indonezijski vpliv, tako imenovani javanski barok, saj so se številni v Indonezijo izseljeni poslovneži sčasoma vrnili v Jemen in zgradili hiše, palače in mošeje. Šibam je znan zlasti po gradnji goste "zbirke" nebotičnikov na dnu doline, stranski vadi Doan po vasicah, potisnjenih pod prepadne stene suhe doline, Mukala ob obali pa po arhitekturi z indijskim pridihom.

Neuradna prestolnica vadija je Sajun, ki stoji nekako na sredi velike doline. Ima letališče ter vse funkcije in storitve središčnega naselja, kot so bolnišnica, banke, šole. S 30.000 prebivalci je največje naselje v vadiju, čeprav je mlajše kot bolj znani sosednji mesti Tarim in Šibam. Imenujejo ga tudi "mesto milijona palm", saj je obdan z nasadi datljevih palm. Datljeva palma je najpomembnejša kultura v celotni dolini, njen sadež datelj pa tako pomemben, da mu pravijo tudi "prsti iz svetlobe in medu". Datljeva palma oziroma datljevca (*Phoenix dactylifera*) spada med najstarejše gojene rastline na svetu. V višino lahko zraste do 30 m in doživi 200 let. Drevesa dozori v starosti 15 let, odtlej rodijo vsako leto po 90 kg sladkih, izredno hranljivih rjavih sadežev datljev. Rastlina je vsestransko uporabna: iz listov pletejo košare in vrvi, deblo uporabijo kot gradbeni les, datljeve koščice zmeljejo in z njimi krmijo živino, iz soka sadežev pripravljajo nefermentirano pijačo. Pod datljevimi palmami so ponekod zelenjavni vrtovi, saj je v njihovem zavetju podnebje nekoliko milejše, tako da lahko uspevajo tudi marelice, pomaranče, smokve in drugo subtropsko sadje.

Sajun se v virih prvič omenja šele v 15. stoletju. Hiter razcvet je doživel po letu 1490, ko se je sem priselilo okrog 10.000 pripadnikov severnojemenskega plemena Katiri, ki so prej živeli v okolici Sane. Sajun je s krajšimi prekinitvami ostal njihova prestolnica vse do revolucije leta 1967.

Mesto je znano zlasti po veličastni sultanovi palači Al-Kathiri ter po nekaj lepih mošejah in minaretih. Veliko odličnih primerov arhitekture iz blata so zakrile betonske stavbe, ki so na podlagi sovjetskega vpliva zrasle med letoma 1967 in 1990.

Palača Al-Kathiri se dviga v središču mesta kot stražni stolp. Belo, monumentalno večnadstropno stavbo je sredi 19. stoletja dal zgraditi sultan Galib bin Mohsen. Po revoluciji leta 1967 je bila sultanu odvzeta in preurejena v sedež policijske postaje. Od leta 1984 je v njej arheološki in etnografski deželni muzej. Stavba je večinoma prazna, saj zbirke zapolnjujejo le manjši del prostorov. Omeniti velja fotografije iz tridesetih let prejšnjega stoletja, ki jih je posnela Freya Stark, ena prvih popotnic v tem delu Jemna. Zanimive so zbirka, posvečena sultanatu Katiri, ki je imel lasten denar in potne listine, ter zbirki domače obrti in arabske medicine. Za evropskega popotnika je obisk muzeja manj informativen, saj so skoraj vsi napisi izključno v arabskem jeziku.

V turkizni grobnici na pokopališču v neposredni bližini palače počiva Habib Ali al Habši,

Sultanova palača v Sajunu je preurejena v deželni muzej. Foto: Robert Brglez.

pomemben pridigar in verski učitelj s preloma iz 19. v 20. stoletje. Mnogi privrženci še vedno romajo na njegov grob.

Poleg Sane je najbolj občudovano mesto v Jemnu Šibam, zgrajeno v tradicionalnem slogu. Po propadu Šabe je bilo prestolnica kraljestva Hadramaut. Z zgoščenim mestnim tlorisom je edinstven primer antičnega mestnega načrtovanja, nekakšen prototip starega puščavskega mesta. Znotraj obzidja se v višino pne okrog 500 do osemnadstropnih nebotičnikov, visokih do 30 m. Večina jih ima od pet do sedem nadstropij, kar je odvisno od višine podlage, saj so vse stavbe približno enako visoke. Vseh 500 nebotičnikov je stisnjenih na okrog osem hektarjev velikem ozemlju s stranicama približno 350 krat 250 m. Zaradi izjemnega videza so zahodni popotniki mesto poimenovali Puščavski Manhattan. Prebivalci trdijo, da so nebotičniki njihova iznajdba. Umetnost gradnje nebotičnikov je stara več kot 1700 let, vendar se slog gradnje v tem času ni bistveno spreminjal. Mesto je postalo prestolnica že v 3. stoletju. Prevladuje razlaga, da so v Šibamu začeli graditi nebotičnike v spomin na številne tempelje prejšnje prestolnice Šabe. Morda je izpeljanka iz imena Šaba tudi ime Šibam. Ker se v Jemnu kar štiri mesta imenujejo Šibam, temu, zagotovo najbolj slavnemu med njimi, pravijo Šibam Hadramaut.

Takoj po Mohamedovi smrti je mesto kot oporišče uporabljal guverner Medine Zijad bin

Mesto nebotičnikov Šibam je del Unescove svetovne dediščine. Foto: Robert Brglez.

Labid, 100 let pozneje pa ibadijska revolucionarja Talib al-Haqq in Abu Hamza v boju proti Omajadam. V 13. stoletju je postalo versko središče Tarim, Šibam pa je ostal politično in gospodarsko središče še za nadaljnjih 300 let. Leta 1495 so ga osvojili Katiriji in leta 1520 v Tarim preselili sedež sultanata.

Sultanat Katiri je postopoma izgubljal oblast nad mestom na račun vzhajajoče sile Kuaiti. Na začetku 19. stoletja je oblastnik Katiri pol mesta prodal Kuaitijem, da je financiral vojno proti drugemu poglavarju iz vrst Katirijev. Pozneje je hotel katirijski sultan mesto odkupiti nazaj. Ker ga Kuaitiji niso bili pripravljeni prodati, so Katiriji nasilno prevzeli oblast. Kuaitiji so odgovorili z napadom na Sajun, Šibam pa so dolga leta oblegali. Mirovnemu sporazumu so sledili številni atentati, zaradi katerih so se Katiriji sčasoma umaknili, Kuaitiji pa so obdržali oblast vse do padca sultanata leta 1967. Zdaj ima mesto okrog 5000 prebivalcev, nekateri viri navajajo število med 7000 in 8000.

Večina današnjih nebotičnikov je iz 16. stoletja, zgrajeni so izključno iz opek iz blata in nekaj lesa. Stavbe so bile nazadnje temeljito obnovljene pred dobrimi 100 leti, zato jih je že načel zob časa.

Največja grožnja mestu so poplave, saj je Šibam postavljen na dnu vadija, ki se vsake toliko časa napolni z vodo. Zaradi hudourniških poplav je bilo mesto močno poškodovano ali delno uničeno v letih 1298, 1528, 1532–1533, 1975, 1982, 1989 in nazadnje oktobra 2008.

Sprehod med šibamskimi nebotičniki razkriva dotrajano infrastrukturo, ki kliče po obnovi. Foto: Robert Brglez.

Šibam je kot prvo od treh jemenskih mest že od leta 1982 na Unescovem seznamu svetovne dediščine. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je skupaj s Sano dobil 40 milijonov USD pomoči za nujno prenovu in ohranjanje svetovne dediščine. Največ denarja je bilo namenjenega obnovi propadajočih hiš, s čimer želijo preprečiti izseljevanje prebivalcev in pospešiti izvedbo učinkovitih ukrepov, ki bi mesto zaščitili pred poplavami. Za celovito sanacijo je bilo denarja premalo, saj bi bilo potrebnih še dodatnih 40 milijonov, tako da mesto, tudi zaradi poplav, še naprej nezadržno propada. Dotrajanost stavb in zastarelo infrastrukturo je na sprehodu med nebotičniki mogoče opaziti na vsakem koraku.

Drugih znamenitosti v mestu ni, najdemo pa številne zanimive detajle, denimo lepo rezljana vrata. Ponekod so celo ključavnice iz lesa! Eden od najstarejših ohranjenih nebotičnikov se imenuje *Bayt Jarhum* in je odprt za obiskovalce. Pred leti ga je odkupil Unesco, ki ga preureja v muzej. Na glavnem trgu je omembe vredna citadela iz 13. stoletja, kjer je

bila včasih sultanova rezidenca. Med nebotičniki je ohranjenih šest mošej. Najstarejša, pri glavnem vhodu al-Koha, je stara več kot 1000 let.

Tarim velja v arabskem svetu za sveto mesto. Dolgo je bilo pomembno kot središče poučevanja sunitske doktrine islama, tako imenovanega sufizma. Med 17. in 19. stoletjem naj bi v mestu stalo toliko mošej, kot je dni v letu. Arabski pesnik je v zapisovanju števila mošej najverjetneje nekoliko pretiraval, a vendar lahko v Tarimu še vedno naštejemo 185 svetišč. Mošeje niso bile namenjene le molitvi, ampak tudi širjenju vere, saj je skoraj vsaka imela tudi versko šolo.

Simbol in ponos mesta je mošeja Masjid al-Muhdar z najvišjim minaretom iz blata na svetu, visokim 54 metrov. Mošeja, ki je dobila ime po svetniku iz 15. stoletja, je bila zgrajena na začetku 20. stoletja.

V drugem nadstropju mošeje Al-Jama na glavnem trgu je vhod v knjižnico Al-Afqah. Ime je dobila po poglavju iz Korana, ki se morda nanaša na območje vadija Hadramaut, kjer je pridigal prerok Hud. Ustanovili so jo leta 1972 z namenom, da ohrani duhovno dediščino islamskih šol in učenjakov z območja celega vadija. V svojih zbirkah hrani 14.000 knjig, med njimi nekaj tisoč rokopisov. Čeprav prevladujejo verski spisi, hrani tudi zgodovinska, medicinska in literarna dela. Večina jih je iz 16. in 17. stoletja, nekateri segajo celo v 11. stoletje. Knjižnica je zagotovo eno največjih središč islamskih študij.

Mesto obrobajo velika pokopališča Zanbal, Furajt in Akdar. Na njih je pokopanih vsaj 10.000 svetih mož. Najbolj prestižno je pokopališče Zanbal, ki je rezervirano za potomce preroka Mohameda. Na njem je pokopanih 40 njegovih vojakov in 70 "prijateljev", ki jih je v Tarim poslal Abu Bakr, da so pomagali zatreti verski upor. Zaradi pokojnih svetih prebivalcev je Tarim znan kot Al-Gana v pomenu 'ubran glas', 'bujen vrt'. Po ustnem izročilu naj bi bil pod mestom eden izmed skrivnih rajskih vrtov. Med prebivalstvom vlada prepričanje, da bo Abu Bakr popeljal v nebesa tako svetnike kot grešnike, zato so pokopališča v okolici zlasti za slednje privlačna kot kraj zadnjega počitka.

Stara slava mesta je usahnila, palače nekdanjih uglednih družin nezadržno propadajo. Tarim je namreč izgubil pomen z vzponom Sajuna kot osrednjega središča vadija Hadramaut. Arhitekturni pridih jugovzhodne Azije so Tarimu prinesli emigranti v 19. stoletju. Po nekaterih podatkih je bilo do leta 1930 teh emigrantov samo v Hadramautu okrog 300.000! Največ se jih je odselilo v Indonezijo in Singapur. Večina je bila trgovcev in mnogi so postali lastniki obsežnih zemljišč v Aziji. Nekateri so se vrnili v Hadramaut, si dali zgraditi palače in uživali v pokoju. Palače niso zgrajene v enotnem slogu, ampak prevladuje mešanica lokalne, jugovzhodnoazijske in kolonialne arhitekture. Ohranjenih je še okrog 25. Veliko so jih zgradili v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja, da bi pospešili lokalno gospodarstvo, ki ga je prizadela 2. svetovna vojna. Mnogi so v zahvalo za blaginjo dali sezidati mošeje.

Najlepša med palačami v "javanskem baroku" je palača Al-Kaf, ki je bila v lasti istoimenske družine. Družina je pripadala najvišjemu socialnemu sloju sada. Obogatela je s trgovanjem na območju Indijskega oceana, ki je segalo vse do Indonezije in Singapurja. Zaradi tega so jih domačini imenovali singapurski milijonarji.

Tarim obkrožajo sveta pokopališča, rezervirana za izbrance, potomce preroka Mohameda. Foto: Robert Brglez.

Zgodovina mesta, kjer zdaj živi okrog 15.000 prebivalcev, sega vsaj v 5. stoletje pred našim štetjem. V srednjem veku je bil Tarim mogočna utrdba, ena pomembnejših v Hadramautu. V 9. stoletju je bil sedež kraljestva Kindah, ki je bilo v vazalnem odnosu s kraljestvom Himjaritov. Takrat je po kralju Tarimu bin as-Sakun bin Kindahu tudi dobilo ime. Po drugi teoriji je ime precej starejše in izvira iz imena prvega naseljence v pokrajini Tarima bin Hadramaut al-Asgharja.

Mesto je bilo od nekdaj predano islamu. Jemenci so pomagali Mohamedu v medinskih vojnah proti Meki. Sveti, blagoslovljeni grob naj bi hranil 40 vojakov, ubitih v slavni bitki pri Badru, prvi veliki bitki med mestoma, kjer so zmagali Mohamed in Medinci. Po smrti preroka naj bi bil Tarim edino mesto v regiji, ki je med "vojno odpadnikov" ostalo zvesto oblasti v Meki. Prvi kalif Abu Bakr je v Tarim poslal 70 ljudi z namenom, da zvesto služijo guvernerju pokrajine Hadramaut Zijadu bin Labidu, ki ga je nastavil sam prerok.

Prebivalci so že od 12. stoletja predani sufizmu. Po sufijemsku nauku je v besedah Korana skrit pomen, ki ga vernik lahko razvozla samo s potrpežljivim preučevanjem. Tako prepričanje zahteva poglobljanje v sveto knjigo in se ne zadovoljuje samo z očitnim pomenom besed, zato so sufiji velikokrat prišli navzkriž s pravovernim islamom. V 11. stoletju so se

sporazumeli, da bodo sufizem pojmovali le kot pot k razumevanju resničnosti in ne kot način razlaganja besedila Korana.

4. dan: vadi Hadramaut – vadi Doan – Mukala

Iz vadija Hadramaut, ki je večinoma vzporeden z južno jemensko obalo, se globoko v puščavsko apnenčasto planoto zajedajo številne stranske doline. Ena najbolj slikovitih je vadi Doan. Pogled pritegnejo zlasti vasice, ki so praviloma umaknjene z dna vadija na bližnja pobočja. Razlogi za tovrsten odmik od prevladujočega poselitvenega vzorca so vsaj trije: varovanje kakovostnih kmetijskih zemljišč na dnu doline, varstvo pred poplavami in varnost pred zavojevalci.

"Pritok" vadija Doan je tudi slikovita dolina Khaila. Foto: Krištof Kranjc.

Tukajšnje hiše so grajene iz blata, zato se izjemno stapljajo z naravno podlago – navpičnimi apnenčastimi stenami. Bogatejše hiše so pobeljene z apnom in dodatno okrašene z barvnimi vzorci.

V vadiju Doan je več kot 100 vasi, v katerih živi nad 10.000 prebivalcev. Najbolj zanimiva so naslednja naselja:

- Mashhad s kompleksom petih grobnic Ali ibn Hasana z veličastnimi kupolami;

Ar-Ribat je znan kot naselje, od koder izhaja Osama bin Laden, najbolj znan terorist na svetu. Foto: Robert Brglez.

- Raybun kot ena najpomembnejših arheoloških lokacij v Hadramautu, poseljena že v 10. stoletju pred našim štetjem; večino preostankov hrani muzej v Sajunu;
 - Al-Hajarayin v pomenu 'dva kamna' je slikovita, več kot 1000 let stara vas na razcepu vadijev;
 - Al-Khuraybah na zahodnem robu vadija je središče "zgornjega Doana"; v kraju so pomembne storitvene ustanove in funkcije: manjša bolnišnica, državna uprava, versko-šolsko središče ter regijsko izobraževalno središče sufistov;
 - Ar-Ribat, znano kot dom bin Lادنove družine;
 - Khaila je dolina pod pokroviteljstvom šejka Abdullaha Ahmeda Bugshana, ki je zgradil ceste, številne šole in zagotovil oskrbo z elektriko; zaradi njegove podpore to območje imenujejo kar Khailat Bugshan. Šejk ima v načrtu izgradnjo turističnega kompleksa na robu vadija, znameniti pisani hotel Khailah Palace Tourist Hotel na dnu vadija pa že stoji. Vadi je znan tudi po mnenju mnogih najboljšem medu na svetu, imenovanem *asal duani*. O dolgotrajni čebelarški tradiciji v Jemnu pričajo že antične poslikave. Najnižja cena za kilogram medu iz doline Doan je 30 USD. Kakovost medu je odvisna od območja in vrste rastlin, na katerih so se pasle čebele. Najkakovostnejši med naberejo čebele z grmovnice euforbije (*Euphorbia*). Kilogram takšnega medu stane tudi do 200 USD.
- Iz vadija Doan se cesta vzpne na apnenčasto puščavsko planoto in se prek prelaza na 1600 metrih nadmorske višine spusti do obale Adenskega zaliva. Prvo večje naselje Ar Riyān

Družina Bin Laden

Čeprav je družina Bin Laden tesno povezana s saudsko kraljevo rodbino in je lastnica največjega gradbenega podjetja v arabskem svetu s poslovalnicami v Ženevi, Londonu in New Yorku, po nekaterih podatkih pa je celo lastnica delov Microsofta in Boeinga, je postala svetovno znana šele po terorističnih napadih v ZDA leta 2001.

Družina izvira iz vasi Ar-Ribat v vadiju Doan, od koder je Mohammed bin Laden (rojen leta 1906) še pred 1. svetovno vojno emigriral v Saudovo Arabijo. Tam je v tridesetih letih ustanovil gradbeno podjetje, pozneje imenovano Saudi Binladin Group, in se prek projektov zblížal s saudsko kraljevo družino. Sčasoma je pridobil ekskluzivno pravico za gradnjo in obnovo vseh mošej v Saudovi Arabiji.

Bin Ladnova domačija. Foto: Robert Brglez.

Po Mohamedovi smrti leta 1967 je družinsko podjetje prevzel sin Salem, najstarejši izmed 54 otrok, ki jih je Mohamed imel z 22 ženami. Osama bin Laden je bil rojen leta 1957 kot sedemnajsti otrok v družini in edini sin Mohamedove desete žene, Hamide al-Attas, imenovane tudi A'alia Ghanem. Hamida se je kmalu po Osamovem rojstvu ločila in ponovno poročila z Mohamedom al-Attasom. Osama je odrasel v njegovi hiši v saudskem rdečemorskem pristaniškem mestu Džidi.

Osama je bil deležen najboljše izobrazbe, a je leta 1979 študij opustil in se pridružil muslimanskim borcem v Afganistanu. Tam je s svojim učiteljem Abdulahom Azamom ustanovil Maktab al-Khidamat, sklad, kamor se je stekal denar za financiranje vojne. Zaradi razhajanj z Azamom se je Osama bin Laden oprl na Ajmana al-Zavahirija in iz njune zveze je nastala teroristična organizacija Al Kajda.

Prek tega sklada je Osama podedoval družinsko bogastvo, čeprav se mu je družina zaradi radikalnih nazorov leta 1994 odrekla, Saudova Arabija pa mu je odvzela državljanstvo, ker je močno kritiziral kraljevo družino, ko je ta med žaliusko vojno raje kot njegovo sprejela ameriško vojaško pomoč. Mnogo članov družine je v zadnjih desetletjih obiskalo rojstni kraj svojih prednikov, Osama nikoli. V njihovi domačiji v vasi Ar-Ribat je bila nekaj časa šola, zdaj pa je hiša prazna, saj so bin Ladni financirali izgradnjo nove, sodobne šole. Družina denarno še vedno podpira celotno dolino, zato tudi do najbolj odročne vasi pripelje asfaltirana cesta (Wikipedia 11; Mayer 2002).

Mukala se je zlasti na račun blokovskih naselij v zadnjih letih izredno povečala. Prvotni videz je obdržalo le staro mestno jedro na manjšem polotoku. Foto: Robert Brglez.

je znano po letališču za naselja na območju Mukale. Tik pred Mukalo stoji miniaturna utrdba Husn al-Ghuwayzi, zgrajena leta 1884. Utrdba je enkratni primer bizarne domišljije jemenskih arhitektov. Prvotno je bila stražni stolp pred vhodom v mesto.

Mukala (Al-Mukallā) je cvetoče pristaniško mesto na vzhodu Jemna. V preteklosti je bila prestolnica južnega Hadramauta. V luči bogate jemenske zgodovine se Mukala pojavi razmeroma pozno; ko je propadlo antično pristanišče Kana (Bir Ali), Mukale sploh še bilo ni. Kot ribiška vas se omenja v 11. stoletju, kot mesto po letu 1625, ko si jo je za prestolnico izbral Kuaiti sultan Ahmed al-Kasadi. Mesto se je začelo hitro razvijati in je postalo pomembna trgovska postojanka med vzhodno Afriko in Indijo. Razcvet je doživelo v 18. stoletju, ko je bila v vadiju Hadramaut večja gospodarska rast. Gospodarstvo se je ob obali krepilo tudi v 20. stoletju. Po revoluciji leta 1967 so zrasle nove soseske, saj se je Mukala razvijala v sodobno pristaniško mesto in središče ribiške industrije. Danes je mesto znano po sijočih belih stavbah, ki tako rekoč iz morja rastejo pred temno kuliso pečin. S predmestji ima okrog 200.000 prebivalcev.

V tridesetih letih prejšnjega stoletja je Freya Stark o Mukali zapisala: *"Če bi kdaj šla na poročno potovanje, bi šla v Mukalo in se tu sprehajala. Na tej obali komaj čutiš vrtenje sveta; čas se je ustavil."*

Videz mesta nekoliko kvari orjaški valobran, v sovjetskem duhu zgrajen konec osemdesetih let prejšnjega stoletja. Obdaja celotno obalo, od novih zahodnih predmestij do prista-

nišča vzhodno od mesta. Kljub temu je mesto še zmeraj privlačno, stisnjeno med morje in mogočne vulkanske gore. Staro mesto stoji na polotoku in je za razliko od sodobnih betonskih sosek dodobra ohranilo svoj šarm. Hiše z bogato izrezljanimi lesenimi polkni in turkizno dekoracijo so mešanica jemenskih, arabskih in indijskih stavbnih prvin. Velik del polotoka zavzema pokopališče, obdano z visokim obzidjem.

5. dan: Mukala – Bir Ali – Aden

Med Mukalo in Adnom je speljana 580 km dolga asfaltirana obalna cesta vzdolž Adenskega zaliva. Z izgradnjo njenega manjkajočega dela so razdaljo med mestoma skrajšali za dobrih 100 km.

Sto kilometrov jugozahodno od Mukale je vulkansko polje Balhaf. Tokovi lave so izoblikovali okrog 30 km dolgo obalo nepravilnih oblik. Starost lave še ni natančno določena, domnevno je bil zadnji izbruh že v zgodovinski dobi. Na zahodu se lavno polje konča v kraju Balhaf, ki je dal območju ime. V njem so pred kratkim začeli graditi veliko pristanišče za tankerje in naftna skladišča. V Balhaf se bo namreč v bližnji prihodnosti po naftovodih stekala večina jemenske nafte s puščavskih črpališč.

Sredi lavnega polja je majhno naselje, ki ga zaradi plaž z belim peskom radi obiskujejo turisti. Danes se kraj, ki stoji na ruševinah antičnega mesta Kane, imenuje Bir Ali. Starodavnemu pristanišču kraljestva Hadramaut je med letoma 1000 pred našim štetjem in 350 našega štetja s krajšimi prekinitvami vladalo puščavsko mesto Šaba. Kana je bila izhodiščna točka Poti kadila in dišav. Tovor, ki so ga po morju pripeljali iz Indije, so tukaj preložili na kamele, ki so dragocene dobrine ponesle vse do obal Sredozemlja. Ostanke Kane ležijo na in pod vzpetino – vulkanskim čepom, imenovanim Husn al-Ghurab v pomenu 'vranja trdnjava', 2,5 km zahodno od sodobnega naselja. Do zdaj so delno izkopali in raziskali le ostanke templja iz 1. stoletja.

Kljub turističnemu pridihi ter izjemnemu kontrastu med črno lavo in belim peskom na tem območju ni nobenega hotela. Turistični kompleks sestavlja skromen kamp z dvanajstimi bungalovi in manjšo restavracijo.

Zahodno od Balhafa zavije stara cesta, ki so jo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja zgradili Kitajci, v notranjost. Trasa je speljana po vznožju obalnega gorovja in povezuje številna naselja na robu vadijev. Nova cesta v celoti sledi obalni črti in je čas za pot iz Mukale v Aden skrajšala za polni dve uri. Cesta prečka veliko vulkansko območje Harra es-Sawād (ali Shuqrah), ki se ob obali Adenskega zaliva razteza skoraj 100 km daleč. Iz več kot sto vulkanskih stožcev se je izlilo ogromno lave. Nastalo je okrog 3500 km² veliko lavno polje, ki je prekrilo apnenčasto planoto. Ker je lava holocenske starosti, je erozija lavne tokove in ognjeniške stožce komaj načela. Izbruhi so se zagotovo pojavljali tudi še v zgodovinski dobi, vendar je, in še to le bežno, zabeležen le tisti iz leta 1253.

Dobrih 100 km vzhodno od Adna se stara in nova cesta združita in pripeljeta v Aden, gospodarsko središče Jemna. Mesto se razvija ob pomembni plovni poti, v zadnjih dese-

Okolico Bir Alija je zaznamoval živahen vulkanizem. V kalderi enega od vulkanov je nastalo okrog 900 m dolgo kratersko jezero. Foto: Robert Brglez.

Kane niso izbrali za izhodišče poti s kadihom le zaradi ugodne lege, ampak tudi zato, ker je bil vulkanski čep Husn al-Ghurab izjemna orientacijska točka za ladje na poti v pristan. Foto: Robert Brglez.

tletjih namenjeni zlasti prevozu nafte z območja Perzijskega zaliva. V najstarejšem delu mesta, imenovanem Krater, je bilo pristanišče že v antiki. Zdaj je glavno pristanišče na drugi strani ognjeniškega polotoka.

Mesto z okrog 800.000 prebivalci je dalo ime celotnemu zalivu Arabskega morja in je bilo desetletja glavno mesto Ljudske demokratične republike Jemen. Po letu 1990 so v njem razglasili prosto trgovinsko cono.

Podobno kot druga mesta v Jemnu si tudi Aden lasti zgodbe iz Biblije in Korana. Medtem ko naj bi Sano ustanovil Noetov sin Sem, naj bi bil Aden po legendah še starejši, saj naj bi bil kraj izplutja Noetove barke, ki sta ga ustanovila Kajin in Abel. Kajin naj bi umorjenega brata Abela po navodilih krogarja pokopal na bližnjem ugaslem ognjeniku.

Dokazana zgodovina Adna sega vsaj tri tisočletja v preteklost. Med 9. in 7. stoletjem pred našim štetjem je bil glavno pristanišče kraljestva Avsan. Leta 685 pred našim štetjem je mesto zasedel sabejski vladar, ki je uničil kraljestvo Avsan.

V Periplusu Eritrejskega morja (*Periplus Maris Erythraei*) iz srede 1. stoletja je Aden imenovan *Eudaemon Arabia* ('Srečna Arabija'). Periplus je antični opis morskih obal, otokov in dežel z navtično-tehničnimi podatki. To grško ime se je sčasoma preneslo na celotno deželo in je znano zlasti v latinski različici *Arabia felix*. Takrat je bil Aden skoraj otok, saj je bila vmesna sipina komaj opazna, prav tako mesto še ni bilo ograjeno z obzidjem. Periplus opisuje strateško lego njegovega pristanišča, veliko ladij, ki so od tu plule po širšem območju, in navaja, da so mesto v preteklosti uničili Himjariti.

Opisi Adna se pojavljajo tudi pozneje, v obdobju islama. Čeprav so bila prvotna jemenska središča islama Sana, Hadramaut in Al-Janad, so abasidski vladarji iz Bagdada od 8. stoletja dalje več pozornosti namenjali Adnu kot Al-Janadu. V 11. stoletju je kraljica Arva iz Adna vsako leto dobivala veliko denarja, kar naj bi bil del njene dote. V srednjem veku sta mesto obiskala Marco Polo in Ibn Batuta.

Na začetku 16. stoletja je za mesto nastopila zlata doba. Italijanski raziskovalec Ludovico di Varthema, prvi nemusliman, ki je obiskal Meko, je Aden opisal kot najmočnejše, najbolj utrjeno mesto, kar jih je videl. Mesto je bilo takrat v rokah dinastije Tahiridov. Popotnik opisuje trgovske ladje iz Indije, Etiopije in Perzije ter ladje, namenjene v Meko. Vse so se usidrale v pristanišču pod mogočno trdnjavo Sirwah in sultanu Tahirju plačale takso. Di Varthema je zapisal tudi, da je v mestu prebivalo 6000 družin, kar pomeni vsaj 60.000 prebivalcev!

Leta 1838 je sultan Muhsin bin Fadl iz bližnje državnice Lahij odstopil 200 km² ozemlja Britancem. 19. januarja 1839 je Aden kot del Britanske Indije prišel v britanske roke. Leta 1937 je postal britanska kronska kolonija in šele takrat je indijsko rupijo zamenjal vzhodnoafriški šiling.

Britanci so iskali primerno premogovno postajo za parnike, ki so pluli v Indijo. Sprva so jo vzpostavili na Sokotri in otočku Perimu, šele nato v Adnu. Zajetje Adna je pomenilo prvo razširitev Britanskega imperija pod kraljico Viktorijo.

Aden se je od zlate dobe na začetku 16. stoletja močno spremenil. Ko se je povečal promet po plovni poti v Indijo okrog Afrike oziroma Rta dobrega upanja, ki jo odkril Vasco da

Gama, in ko je zacvetela trgovina s kavo v pristanišču Moki ob Rdečem morju, se je pomen Adna močno zmanjšal. Ko so prišli Britanci, je v mestu živelo le 600 ljudi, zato so ga ti brez težav zasedli.

Pod Britanci je mesto znova zaživelo, še zlasti po odprtju Sueškega prekopa leta 1869. V 128 letih britanske navzočnosti je prebivalstvo s 600 naraslo na 250.000, prihodki od dajatev pa so se s 30.000 povečali na 154 milijonov funtov. V petdesetih letih prejšnjega stoletja je bil Aden četrto največje prostocarinsko pristanišče na svetu, ki ga je letno obiskalo 6300 ladij oziroma 17 na dan.

V 19. stoletju je bil Aden izhodišče mnogih raziskovalcev, med katerimi so najbolj znani Burton, Speke, Baker in Stanley; tu je živel tudi pesnik Arthur Rimbaud. Leta 1872 je mesto na poti v Indijo obiskal bodoči kralj Edvard VII. Leta 1954 ga je za dalj časa obiskala kraljica Elizabeta II.

Britanci so uporabljali Aden zlasti kot oporišče za širjenje svoje navzočnosti na Arabskem polotoku in nadzorovanje tamkajšnjih plovni poti, pri čemer so svoje in druge ladje na poti iz Indije varovali pred pirati. K neslutnemu razvoju mesta je prispevala izredna strateška lega pristanišča na stičišču pomembnih trgovskih poti prek Sueškega prekopa ter iz Bombaja in Zanzibarja. V osemdesetih letih 19. stoletja so Britanci začeli z različnimi sultanati v Južnem Jemnu podpisovati sporazume o prijateljstvu in varovanju ter jih na ta način priključevati k Adenskemu protektoratu. Zaradi rastoče moči Adna je na severu prihajalo do sporov s Turki. Po tridesetih letih konfliktov so se dogovorili za mejno črto, ki je bila potrjena leta 1905. Raztezala se je od Bab el Mandeba na jugozahodu do mesta Marib na severovzhodu. Meja je ostala tudi po obeh revolucijah skoraj nespremenjena in je bila podlaga za razmejitev med Severnim in Južnim Jemnom, ki je obveljala vse do njune združitve leta 1990.

Da bi stabilizirali Aden in Adenski protektorat pred novonastalo državo Severni Jemen, so Britanci skušali združiti formalno samostojne države v okolici. Leta 1959 je Zahodni Adenski protektorat vzpostavil Federacijo južnoarabskih emirатов. Leta 1963 se ji je kljub nasprotovanju večine prebivalcev pridružila tudi kolonija Aden. Novonastala ozemljenska enota se je preimenovala v Federacijo Južne Arabije, ki ni trajala prav dolgo, saj je v gorovju Radfan prišlo do vstaje proti Britancem, ki jo je vodila Narodna osvobodilna fronta (NLF). Nekaj let je bil vojno območje tudi Aden, saj sta NLF in Fronta za osvoboditev okupiranega Južnega Jemna (FLOSJ) proti Britancem organizirali gverilski odpor.

Zadnji britanski vojaki so Aden zapustili 30. novembra 1967. Oblast v novi Ljudski republiki Južni Jemen je prevzela NLF. Dve leti pozneje je levičarski kontingent NLF-ja prevzel kontrolo nad stranko in vpeljal radikalne socialistične reforme. Leta 1970 se je edina marksistična država na Arabskem polotoku preoblikovala v Ljudsko demokratično republiko Jemen.

Rivalstvo znotraj socialistične stranke je januarja leta 1986 vodilo v še eno brutalno vojno. Spopadla sta se aktualni predsednik Ali Nasir Mohamed al-Hasani in nekdanji vodja Abd al-Fatah Ismail, ki se je nedolgo pred tem vrnil iz izgnanstva. V desetdnevni državljanski vojni je bilo ubitih 13.000 ljudi, 60.000 jih je prebegnilo v Severni Jemen. Zmagal je al-Hasani, vendar je moral čez čas tudi sam zapustiti državo.

Aden pred hudourniškimi poplavami varuje in hkrati ljudem zagotavlja pitno vodo niz zapornic, kanalov in vodnih zbiralnikov. Foto: Krištof Kranjc.

Krater, najstarejša in najpomembnejša izmed petih velikih sosesk v Adnu, je zrastle v kraterju ugaslega vulkana. Foto: Bojan Erhartič.

Ko so v Adnu zgradili novo pristanišče, so po sovjetskem vzoru zrastle nove, "socialistične" soseske. Foto: Robert Brglez.

Z razpadom Sovjetske zveze je Južni Jemen izgubil najpomembnejšega sponzorja. Do dolgo pričakovane združitve obeh Jemnov je prišlo 22. maja 1990. Aden so razglasili za gospodarsko središče novoustanovljene Republike Jemen, vendar ni bilo povsem jasno, kaj to sploh pomeni. V naslednjih letih je bil zelo zapostavljen, zato je leta 1994 izbruhnila nova državljanska vojna. Aden se je za kratek čas odcepil in bil med 21. majem in 7. julijem glavno mesto Demokratične republike Jemen. Po mesecu in pol so ga zasedle sile Republike Jemen. Tako je bil Aden v štiridesetih letih kar trikrat prizorišče spopadov!

V zadnjih petnajstih letih so mesto intenzivno obnavljali. Izpolnitev obljube o prostotrgovinski coni bo morda pripomogla k njegovemu ponovnemu razcvetu in k razvoju adenskega pristanišča. Na žalost je Aden dandanes v svetu še najbolj znan po bombnem napadu na ameriški rušilec USS Cole oktobra 2000, ki ga je izvedla Al Kaida in v katerem je umrlo 17 marincev.

Aden je zrasel na robu vulkana in je sestavljen iz petih, med seboj ločenih sosesk Krater, Maalla, Tawahi, Gold Mohur in Khormaksar; vsaka je znana po kakšni posebnosti.

Največja zanimivost Adna so trdnjava Sira, ki se dviga nad morjem, in vodni zbiralniki na koncu soteske, ki se spušča z gore na zahodnem robu Kraterja. 13 med seboj povezanih cistern (nekoč jih bilo 52) je zasnovanih tako, da prestrežejo in zadržijo hudourniško vodo. S tem ob občasnih močnih monsunskih nalivih mesto varujejo pred poplavami, ob tem so tudi izjemno pomemben oskrbovalec mestnega prebivalstva s pitno vodo.

Mojstrsko delo izvira iz antičnih časov, čeprav resnične starosti cistern ne pozna nihče. Domnevno so iz 1. stoletja, iz obdobja Himjaritov, po drugih ocenah so bile zgrajene šele v času zgodnjih islamskih dinastij okrog 8. stoletja ali celo v 11. stoletju, ko je deželni vladala kraljica Arva. Njeno ime v prevodu pomeni 'gasiti žejo'. Po pripovedovanju je kraljica celoletni proračun porabila za javna dela, na primer za gradnjo akvadukta.

Sčasoma so cisterne padle v pozabo; zapolnila sta jih mulj in drobir. Ponovno so jih odkrili šele leta 1854, ko jih je dal poznejši konzul Sir Robert Lambert Playfair obnoviti v viktorijanskem slogu. Cisterne ne služijo več nekdanjemu namenu; delno se jih koristi le še za zalivanje privlačnega parka v okolici.

Adensko pristanišče je eno najboljših naravnih pristanišč na svetu. Med ugaslima ognjenikom se skriva 70 km² velik varen pristan, ki ga obkrožajo hrib Jebel Shamsan, Khormaksar in obala. Ta se razteza do gričevnatega Malega Adna (Little Aden) na drugi strani zaliva. Luka je sestavljena iz Notranjega pristanišča, naftnega terminala, kjer je velika rafinerija, ter sidrišč in kanalov Zunanjega pristanišča. Erodirani vulkanski vzpetini varujeta zaliv pred severovzhodnim in jugozahodnim monsunom, zato je luka odprta vse dni v letu.

6. dan: Aden – Taiz – Jabal Šabir

20 km severno od Adna je ob cesti proti Taizu mestece Lahij, kjer je bil do leta 1967 sedež vlade Lahijskega sultanata. Sultanova palača je zaprta za turiste. Še 20 km naprej ob cesti proti Taizu je največje vojaško oporišče, ki ga je Sovjetska zveza zgradila na Bližnjem

Najlepši pogled na milijonski Taiz se ponuja s pobočij gore Jabal Šabir. Foto: Robert Brglez.

vzhodu. Na začetku državljanske vojne so južnojemenski generali trdili, da je neosvojljiva, a je že po nekaj napadih severnih sil mesto padlo. Danes je kraj Al-Janad znan zlasti po jemenskih slaščicah.

Taiz (Ta'izz), najpomembnejše mesto južnega dela Jemenskega višavja, ima približno 600.000 prebivalcev, z okolico vred krepko nad milijon. Nekaj časa je bil celo prestolnica Jemna, danes pa je zlasti pomembno trgovsko središče. Na obrobju mesta so obrati kemične, kovinske, tekstilne in živilske industrije. Mesto se ponaša s sodobnimi trgovinami, a kljub temu skriva nekaj pomembnih starih spomenikov iz obdobja Rašulidov.

Staro mesto je obdano z obzidjem, znotraj katerega je ena najboljših tržnic v Jemnu, ki je dobro založena tako s hrano in začimbami kot z oblačili in izdelki domače obrti. Znana je zlasti po sirih, proizvedenih v okolici, in sušenih ribah.

Taiz, eno največjih in najpomembnejših jemenskih mest, se je začel razvijati razmeroma pozno, saj je imel dolga stoletja status neuradne prestolnice širše okolice bližnji Al-Janad, poleg Sane in Hadramauta eno izmed treh velikih zgodnjeislamskih središč. Taiz je bil najbrž poseljen v 6. stoletju, čeprav je prvič omenjen šele konec 12. stoletja, za časa Ajubidov, sile pod vodstvom Saladinovega brata Turanšaha, ki je dal zgraditi mestno obzidje. Mesto je doživelo razcvet pod dinastijo Rašulidov. To obdobje je bilo eno najbolj cvetočih

v jemenski zgodovini, saj je bil v deželi mir skoraj pol stoletja, kar je za Jemen veliko. Leta 1377 je Taiz obiskal znameniti geograf Ibn Batuta, ki mesto omenja kot eno najboljših in največjih v deželi. Ljudi je označil kot prevzetne in nadute, tako kot po vseh mestih, kjer je bil kraljevi sedež.

Podlaga gospodarskega razvoja so bili zeleno in dobro namočeno kmetijsko zaledje, dobro razvita domača obrt in trgovina. Pozneje so se tem dejavnostim pridružile še pridelava kave, kata in bombaža ter usnjarska in mlečna industrija.

Okrog leta 1500 so pod dinastijo Tahiridov prestolnico preselili nazaj v Sano. Kljub temu je med letoma 1948 in 1962 Taiz še drugič v zgodovini postal glavno mesto dežele. Ko je skupina skrajnežev v atentatu ubila imama Jahjo, je njegov sin Ahmed poskus prevzema oblasti v Sani zatrl s pomočjo plemenske vojske. Ker je bila Sana opustošena, je prestolnico prenesel v Taiz, kar je obveljalo do revolucije v Severnem Jemnu leta 1962.

Staro mesto nakazuje obseg Taiza do konca 2. svetovne vojne. Mogočno obzidje ima le dva vhoda: Bab al-Kabeer ('Velika vrata') in Bab Musa ('Mojsesova vrata'); med njima je velika in zanimiva mestna tržnica.

Nekoliko naprej je stara, bogato okrašena mošeja Al-Ashrafiyyah s kupolo in dvema minaretoma, ena redkih v Jemnu, ki si jo smejo ogledati turisti. Med obnovo leta 2005 so našli skrivna vrata, ki so vodila v podzemno sobano. Lokalni uradniki so takrat vdrli v mošejo in iskali zaklad, o katerem krožijo stare zgodbe. Varuh mošeje stoično pove: "*Bili so muslimani, ne faraoni.*" V neposredni bližini stoji še mošeja Al-Mutabija. 23 let zatem, ko je Ašrafa zgradil mošejo zase, jo je postavil tudi za ženo. Mošeji sta si podobni, s tem, da ima mlajša nekaj več kupol in je brez grobnic. Nekdaj je bila rezervirana za ženske, pozneje so si jo prisvojili moški.

Nad mestom Taiz, ki stoji na nadmorski višini okrog 1400 m, se dviga mogočna, 3006 metrov visoka gora Jabal Šabir, kjer lahko doživimo klasično podobo Jemenskega višavja, slikovite gorske vasice in neskončne terase. Gora je znana po lepih ženskah v svetlih oblačilih, večjih barantanja. V Taizu ženske prodajajo celo kat, kar je edini tovrstni primer v Jemnu. Na goro se vije mojstrsko speljana nova cesta, ki je močno olajšala življenje prebivalcem višavja. Številne vasice na pobočjih gore Šabir so še iz časa pred islamom. Gora je bila namreč poseljena precej pred nastankom Taiza. Zaradi obilice padavin je na njenih terasiranih pobočjih zelo razvito kmetijstvo. Sam vrh gore je nedostopen, saj ga – tako kot večino drugih strateških točk v Jemnu – zaseda vojska. Cesta na goro Šabir se začne pri citadeli gradu Kairo. Ogromna utrdba raste iz pobočja približno 450 m nad mestom. Grad, v katerem je vojaška postaja, trenutno obnavljajo. Po končani prenovi bo odprt za turiste, saj se z njegovega obzidja odpira nepozaben pogled na Taiz.

7. dan: Taiz – Tihama – Zabīd – Manaka

Taiz je tudi pomembno prometno vozlišče. Iz mesta vodijo poti na sever proti Sani, na jug proti Adnu in na zahod v Tihamo (Tihāmah), obalno ravnino ob Rdečem morju. Tihama se

razprostira od ožine Bab el Mandeb do saudske meje v dolžini okrog 400 km, široka je povprečno okrog 50 km. Za pokrajino so značilne zelo visoka zračna vlažnost, majhna količina padavin in visoke temperature, ki lahko presežejo 50° C. Življenje je vezano na obrobje hribovja in vadije, kjer je razpoložljiva pitna voda.

Tihama se zelo razlikuje od gorate notranjosti. Ne gre le za drugačne naravogeografske poteze, temveč za očitne družbene razlike, saj se na vseh področjih, od etnične pripadnosti ljudi, njihove kulture in celo arhitekture, kažejo stoletni vplivi bližnje Afrike. Tudi rastlinstvo in živalstvo sta precej podobna afriškemu, saj je bil kopni most med celinama prekinjen šele proti koncu ledenih dob.

Hiše v Tihami so praviloma nizke, edini višji objekti so minareti. Najbolj razširjen gradbeni material je trsje. Okrogla ali kvadratna hiša z enim prostorom je prekrita s strmo in zašpiceno streho. Vasi imajo osupljivo afriški videz. Hiše z okroglim tlorisom so značilne zlasti za severno Tihamo. Zgrajene so iz trsja, palic in palmovega lesa, stene so pogosto prekrte s tanko plastjo blata. V nasprotju s preprostim zunanjim videzom je notranjost hiš mnogokrat poslikana in bogato okrašena.

Večje vasi in mesta imajo hiše zgrajene iz opek, a so tudi te zgradbe nizke. Okrasje na zunanjih stenah predstavljajo neometani vzorci, narejeni iz štrlečih opek, ali umetelni ornament iz mavca.

O zgodnjih civilizacijah je v Tihami le malo znanega. Ker je čez Tihamo potekala trgovina med Sabejci in Etiopijci, so morali v njej urediti ustrezno infrastrukturo, na primer ceste in pristanišča.

Začetek islama je zaznamovalo bojevito pleme Ak. Da bi si ga kalif podredil, je v Tihamo poslal Mohameda bin Zijada, ki je ustanovil mesto Zabīd, od koder so on in njegovi nasledniki Tihami vladali nekaj stoletij. Hitri menjavi dinastij Najahidov in Ajubidov je sledil gospodarski razcvet pod Rašulidi. Po 200 letih so jih zamenjali Tahiridi, nakar je sledila okupacija Mamelukov in Osmanov. Slednji so ostali do leta 1635, ko jih je iz Zabīda pregnal imamov sin Zajdi Al Kasim.

Od 15. do 18. stoletja je bila Tihama gospodarsko pomembna pokrajina, v kateri je cvetela trgovina s kavo. Kavo z Jemenskega višavja so prinašali do zbirnih središč v Tihami, od koder so jo prepeljali v glavni izvozni pristanišči Luhajo (Al-Luhayyah) in Moko. Potem, ko so kavovec pretihotapili iz Jemna in ga začeli gojiti v evropskih kolonijah, je jemensko bogastvo, ki je takrat izviralo zlasti iz trgovine s kavo, hitro upadlo. S tem je nazadovala blaginja celotne Tihame.

Moka, nekdanja glavna luka Sane, je propadajoča vasica 40 km od glavne ceste Taiz–Hodaída. Iz nje je Jemen nekdanj izvozil večino kave v Evropo, Turčijo, Indijo. Pristanišče je bilo sinonim za kavino zrnje; še več, po njem se imenuje ena izmed vrst kavinih zrn – kava moka. Zrnje kave moka, imenovano tudi *sanani* (iz Sane) ali *moka sanani*, je zaradi močnega, čokoladnega okusa še vedno cenjeno. Z zatonom trgovine s kavo je Moka utonila v pozabo. V 19. stoletju sta jo povsem zasenčila Aden in Hodaída. Dandanes je kraj bolj ali manj v razvalinah; edina zanimivost, ki je še ostala, je slavno ime.

Zabīd je mesto s približno 10.000 prebivalci sredi Tihame. Pod Rašulidi iz Taiza je bil od 13.

Naravne razmere ob Rdečem morju so vse prej kot gostoljubne. Življenje je vezano na vadije, kjer je podtalnica blizu površja. Foto: Robert Brglez.

Stoletni vpliv bližnje Afrike se kaže tudi v značilni tihamski arhitekturi. Foto: Robert Brglez.

do 15. stoletja zimska prestolnica Jemna, v njem je imela sedež tudi slavna univerza, središče arabskega in islamskega izobraževanja.

Bojevita tihamska plemena so se vseskozi upirala tujim vladarjem. Kmalu po prerokovi smrti so se plemena Ak zaradi pobiranja davkov uprla oblastnikom iz Medine.

Abasidi so za prevzem oblasti v Tihami po nasvetu vezirja v pokrajino poslali Mohameda bin Zijada, da bi zadušil upor in ustanovil lokalno prestolnico, ki bi preprečevala nadaljnje vstaje.

Zijad je svoje poslanstvo začel leta 819. Ko je pomiril lokalna plemena, je na pomembni romarski poti iz Adna proti Meki ustanovil vojaško prestolnico v vasi Zabīd. Zaradi lege na odlični strateški točki se je naselje naglo širilo. Morda zaradi domotožja, morda zato, da bi napravil močan vtis na okoliška plemena, je Zijad po vzoru abasidske prestolnice Bagdad zasnoval mesto s krožnim tlorisom. Zabīda se je hitro oprijel vzdevek Jemenski Bagdad. V slavnih časih je imel štiri obrambne zidove. "Okroglo" mesto, obkroženo s številnimi koncentričnimi krogi, je dejansko postalo bolj podobno planetu Saturnu kot Bagdadu.

Ko ga je Zijad prvič obiskal, je tam že stala mošeja Al-Ashair. Sam je naročil izgradnjo Velike mošeje in številnih drugih, ki so pripomogle k širjenju ugleda Zabīda kot središča islama. Dinastija Zijadidov je vladala dve stoletji. V tem času je Zabīd prerasel v gospodarsko in versko središče države.

Zabīd je znova pridobil pomen med dvestoletno vladavino Rašulidov, saj ga je vladajoča dinastija uporabljala za zimsko zatočišče. Rašulidi so še naprej gradili mošeje in verske šole. Proti koncu 14. stoletja je bilo v Zabīdu več kot 230 mošej in verskih šol! Konec dinastije Rašulidov v 15. stoletju je pomenil tudi zaton mesta. Turki so ga med okupacijo uporabljali kot vojaško oporišče, zato so mesto občasno opustošila okoliška plemena.

Nezadržno propadanje mesta se nadaljuje tudi v sodobnosti. Od slavnega Zabīda ni ostalo veliko; v mestu je še 29 mošej in 53 šol, nekaj je preostankov starega obzidja, ki se je nekoč bohotalo v obliki štirih koncentričnih krogov. V klavnem stanju so tudi suki. Od leta 1993 je Zabīd na Unescovem seznamu svetovne dediščine, od leta 2000 pa je na predlog jemenske vlade na seznamu ogrožene dediščine.

Med sprehodom po mestu je najbolj zanimiva najstarejša mestna mošeja Al-Ashair, zgrajena leta 629, torej še v času Mohamedovega življenja. Zgraditi jo je dal Abu Musa al-Ashairi, ko se je vrnil iz Meke, kamor je vodil plemensko delegacijo, ki je zaprisegla zvestobo islamu. Mošeja je bila obnovljena v letih 1016 in 1486. Poleg Velike mošeje iz leta 820 si je vredno ogledati z ornamentami bogato okrašeno hišo, v kateri je italijanski režiser Pier Paolo Pasolini leta 1974 snemal film *Cvet tisoč in ene noči*.

Z razbeljene Tihame vodi pot nazaj v Jemensko višavje. Najboljše možnosti za pohodništvo in doživljanje jemenske kulture zagotavlja gorovje Haraz. Spektakularno gorsko pokrajino dopolnjujejo okusna hrana in plesi v lokalnih gostiščih, ki poskrbijo, da noči niso nič manj zanimive od dneva.

V neposredni bližini prelaza Maghrabat, ki prestolnico Sano povezuje s pristanišči ob Rdečem morju stoji Manaka. Naselje na nadmorski višini 2250 m je bilo nekoč živahno zbirno središče celotnega pridelka kave iz gorovja, od koder so dragoceno zrnje tvorili v

Zaradi velike nadmorske višine so gorski vrhovi pogosto skriti v oblakih. Izpod oblakov kukajo številne dobro utrjene vasice. Foto: Robert Brglez.

Moko. V času turške okupacije je bil nadzor nad Manako ključen za vzdrževanje in varovanje ceste iz Hodaide v Sano.

Manaka je bila naseljena že v obdobju Himjaritov, ki so tu ustanovili postojanko na pomembni poti med Sano in Rdečim morjem. V 11. stoletju je bila tu osnovana dinastija Sulajhidov. Njeno središče je kraljica Arva na začetku svojega vladanja prestavila v Jiblo. Ismailce so pregnjali, zato so se umaknili na nedostopne točke, na koničaste vrhove gora. Te vasice še dandanes kot nekakšna orlova gnezda segajo v nebo in bdijo nad globoko vrezanimi dolinami.

Jemen je bil stoletja znan po najbolj raznovrstnih pridelkih na Arabskem polotoku. Kmetovalci so s terasiranjem pobočij pridobili obdelovalno zemljo in si tako zagotovili pridelek tam, kjer bi bilo obdelovanje sicer nemogoče. Prav te kmetijske terase so skupaj z izpostavljenimi vasicami najbolj zanimiv del Jemenskega višavja.

Z uravnanjem teras in usmerjanjem padavinske vode se prst bolje namoči, kar ob pomanjkanju padavin omogoča intenzivno kmetovanje. Ponekod je terasirano pobočje tako strmo, da so terase široke manj kot meter in je prostora le za eno vrsto pridelka. V Jemnu je le 3 % obdelovalnih zemljišč, od tega jih je četrtina na uravnanih ploskvah kmetijskih teras.

Čeprav velja Manaka za središče gorovja Haraz, je v mestecu le malo infrastrukture. Naselje premore tri podeželske hotele (funduk), a nobene banke. Kljub vsemu je v Manaki največ

delovnih mest v širši okolici. Mnoge odročnejše okoliške vasi so se že izpraznile. Njihovo prebivalstvo se je naselilo v Manaki ali odselilo, še največ v Sano.

8. dan: Manaka – Al-Hajjarah – vadi Dar – Sana

Jemensko višavje si obiskovalec zagotovo zapomni tudi po edinstveni arhitekturi. Glavni gradbeni material v višavju je seveda kamen. Na posameznih območjih se fasade precej razlikujejo. Notranje stene so pogosto ometane z blatom in dokončane z mavcem, ki daje prostorom prijeten videz. Pogosto omečejo še obrobe oken, tako da so okna najbolj dekorativni detajli hiše. Tehnika izdelave oken se imenuje *takrim* in vključuje steklen vitraž ter čipkast vzorec iz mavca na obeh straneh. Okenska stekla so tradicionalno izdelovali iz koščkov alabastra, v sodobnosti pa uporabljajo steklo raznih barv.

V gorovju je najpogostejši tip hiše kamnita stolpnica. Vsak nebotičnik je dom ene družine, kjer pod isto streho živijo različne generacije. Posamezna nadstropja so namenjena različnim opravilom.

Najlepši pogled na nebotičnike v višavju zagotavlja vas Al-Hajjarah na nadmorski višini 2370 m, slabe 4 km zahodno od Manake. Vaške hiše so zgrajene iz raznobarnega kamnja, večinoma izklesanega v pravilne kocke. Naselje je delno obdano z obzidjem, čeprav so prva obrambna črta dobro utrjeni nebotičniki, ki v spodnjih nadstropjih nimajo oken.

Vas Al-Hajjarah je pomembna utrdba in je tako kot Manaka nastala v obdobju Sulajhidov.

Al-Hajjarah je odlično ohranjeno utrjeno naselje v gorovju Haraz. Foto: Robert Brglez.

Gre za enega najbolj ohranjenih utrjenih naselij, ki ima le en, dobro utrjen vhod v mesto. Imenuje se Bab al-Husn, po naše 'Vrata utrdbe'.

Zunaj vasi je stara židovska četrt, ki deluje kot nekakšen podaljšek naselja. Stara sinagoga je preurejena v hlev, kar je v Jemnu pogost pojav in ni (nujno) žalitev oziroma premišljena skrunitev. Tudi v središču vasi so v pritličnih prostorih običajno hlevi. V vasi Al-Hajjarah je na voljo le en podeželski hotel, ki ga v Jemnu imenujejo *funduk*.

Na robu gorovja Haraz se vzpenja gora Jabal an Nabī Shu'ayb, s 3760 m najvišja gora na Arabskem polotoku. Ime je dobila po preroku Šuajbu, ki je bil sel plemena Hadhoor. Ker ljudje niso upoštevali njegovih besed, jih je za kazen prizadel hud potres in uničil njihove domove. Po legendi naj bi bila na vrhu gore prerokov grob in manjša mošeja. Domačini verjamejo, da svetost groba povečuje možnosti uslišanja prošelj, zato na gori še vedno občasno darujejo živali. Zaradi strateške lokacije je vrh zasedla jemenska vojska. Tujci se lahko povzpnejo le do kontrolne točke na višini 3450 m.

Pod goro je glavna cesta Sana–Hodaída speljana po precej zelenih dolinah, znanih po kavi, orjaških, do 15 m visokih drevesih kata in kajenju pekočega rdečega popra.

Vadi Dar, najbolj priljubljena izletniška točka v okolici Sane, je 15 km severozahodno od glavnega mesta. Že pogled na sam vadi z nasadi kata je nekaj posebnega, glavna privlačnost je stavba na erodirani skali sredi doline. To je Dar al-Hajar, sijajna Palača na skali, zgrajena kot poletna rezidenca imama Jahje. Mogočna petnadstropna stavba je dobila zdajšnje podobo v tridesetih letih 20. stoletja. Gradnja palače na tako nenavadnem mestu ni bila domislica imama, saj je na skali izpričana že zelo stara poselitev. Globok vodnjak vrh skale, ki sega do podtalnice na dnu vadija, naj bi bil izkopan že v prazgodovini. Arheologi so v skali odkrili tudi prazgodovinsko podzemno grobnico.

Imam Jahja je vladal fevdalni družbi kot absolutni vladar s pomočjo svetovalcev, večinoma plemenskih poglavarjev, visokih verskih dostojanstvenikov in članov svoje družine. Njegova metoda vladanja in komuniciranja je bila preprosta: vsak delovni dan je sedel na dvorišču pod senčnikom in sprejemal vse, ki so se hoteli srečati z njim. Osebnostno je nadziral pobiralce davkov in v palači hranil narodno bogastvo. V prizadevanjih po ohranitvi neodvisnosti Jemna se je na vse kriplje otepal sprememb in skušal državo v kar največji meri zaščititi pred zunanji vplivi. Svoje častnike je pošiljal na izobraževanje v tujino, saj je želel, da bi bila njegova vojska močnejša od plemenske. Prav izšolani častniki so ob vrnitvi sestavljali jedro opozicije, ki je spodnesla imama in ga v državnem udaru leta 1948 tudi umorila. Palača na skali je simbol sodobnega Jemna in ena najbolj obiskanih turističnih točk v državi. V njej je manjši muzej, čeprav je večina prostorov praznih. Prav tako kot palača je priljubljeno razgledišče na robu vadija, kjer se ob petkih dopoldan zbirajo svatje. Streljanje v zrak sicer ni več dovoljeno, a se ga v vadiju še vedno sliši. Moški vihtijo džambije in plešejo.

Največja znamenitost Sane je celotno staro mesto z edinstveno arhitekturo, posebej pa velja omeniti glavno mestno tržnico, Veliko mošejo in mestno obzidje.

Staro mesto je neprekinjeno poseljeno vsaj 2500 let in predstavlja Sano do leta 1962. Do takrat sta mesto sestavljali le dve četrti. Manjši in mlajši zahodni del je vključeval turško

Palača na skali (arabsko Dar al-Hajar) je simbol sodobnega Jemna. Foto: Bojan Erhartič.

in židovsko četrt. Zahodni del starega mesta nima več obzidja, zato pri trgu Tahriru, najpomembnejšem odprtemu prostoru v Sani, prehaja v sodobnejše soseske. Na zdajšnjem trgu so nekoč stala stara mestna vrata Bab as-Sabah. Trg Tahrir je pravzaprav stična točka sodobnega Jemna. Okrog njega je večina muzejev, tudi Narodni muzej, največji in najbogatejši muzej v Jemnu, v katerem hranijo veliko arheoloških ostankov, ter Vojaški muzej. Tu so še glavna avtobusna postaja in trgovine, kjer prodajajo oblačila, obutev in sodobno elektroniko.

Od vzhodnega, starejšega in večjega dela starega mesta sosesko razdvaja kanalizirana suha struga reke Sailah, ki teče od juga proti severu. Ker je tlakovana in asfaltirana struga večji del leta suha, je najpomembnejša prometna žila v središču Sane.

Vzhodni del starega mesta ima v grobem tloris kvadrata s približno kilometer dolgimi stranicami. Večinoma ga še obdaja od šest do devet metrov visoko obzidje. Na njegovi južni strani je glavni vhod v mesto, imenovan Bab al-Yaman ('Vrata Jemna'). Onstran mestnih vrat preseneti popotnika nov svet, to je svet starodavnih nebotičnikov, uličnih blodnjakov, znamenitih arabskih tržnic ali sukov, več kot stotih mošej in kar dvanajstih "toplic" ali hamamov.

Po nekaterih podatkih je v starem mestu ohranjenih kar 14.000 nebotičnikov, drugi navajajo precej manjšo številko, vsega 6500. Nekateri med njimi so stari 400 let. Edinstvena arhitektura in višina stolpnice, ki se dvigajo nad ozkimi kamniti uličicami, dajejo Sani značilen in svojstven pečat. Zgornji deli hiš so zgrajeni iz rdečih opek, kot okrasje naknadno dodajo svetlejšje opeke. Ker islam ne pozna upodabljanja oseb, so vzorci običajno cikcakasti ali križasti, izrisane so tudi druge geometrijske oblike, slike živali ali verzi iz korana. Zapletene vzorce na oknih ustvarijo z uporabo mavca in barvnega stekla. Nekatera okna so zaščiteni, pokrita z navzven štrlečim rezljanim lesom, ki sestavlja ograjen prostor. Zasnovana so za ženske, da lahko gledajo na ulico in v mesto ter vidijo, kdo trka na vrata, ne da bi jim bilo treba pri tem zakrivati obraz.

Hiše so večinoma vsaj petnadstropne, nekatere pa celo devetnadstropne! Konstrukcija se naslanja na glavni steber in krožno stopnišče, ki sega od tal do strehe oziroma zgornjega nadstropja. Vzpon na objekt je svojstven izziv že zaradi nadmorske višine Sane, saj smo več kot 2300 m visoko. V pritličju je včasih prebivala živina, ponekod so imeli tudi mlin. V nekaterih mlinih kamela še vedno vrtili mlinski kamen s hojo v krogu in s tem melje žita ter stiska sezamovo zrnje za pridobivanje visoko cenjenega sezamovega olja. Ponekod je bil mlin lahko tudi v prvem nadstropju, kjer je bilo običajno skladišče za hrano, zlasti žito, sadje in zelenjavo. V drugem nadstropju je *divan*, velika soba za zbiranje ob pomembnih dogodkih, kakršni so rojstvo, poroka ali smrt. V višjih nadstropjih so stanovanja – kuhinja in spalnice. Najvišje nadstropje se imenuje *mafrež*. Gre za skupni prostor, namenjen pitju čaja in žvečenju kata, od koder je lep pogled na stari del mesta in njegove živahne ulice. Videz mafreža in divana je bil in je še vedno zelo pomemben, saj je bil namenjen zlasti gostom in druženju; oba prostora je še najmanj uporabljala prav domača družina.

Stolpnice obdaja veliko vrtov, imenovanih *bustans*. Vrtovi so zasebni, zato so urejeni na notranji strani uličnih blokov in tako praviloma skriti očem. Če so na zunanji, ulični strani,

Bab al-Yaman ali Jemenska vrata so glavni vhod v staro mesto. Foto: Robert Brglez.

jih pogosto obdajajo visoki zidovi, da se ne vidi njihovih obdelovalcev – žensk. Vrtovi so (bili) namenjeni oskrbi meščanov s sadjem in zelenjavo. V zadnjih desetletjih jih je veliko izginilo, vendar ne zaradi pozidave, ampak zaradi pomanjkanja vode, ki je posledica znižanja gladine podtalnice. Mnogi vrtovi so v lasti "koncerna" iz lokalne mošeje. Obdelovalna zemljišča dajejo hrano lokalnim družinam, viške pridelkov pa prodajo in z izkupičkom vzdržujejo domačo mošejo.

Tržnico soli (Suk al-Milh) imenujejo tudi "kronski dragulj stare Sane". V obliki labirinta ozkih uličic se razprostira na površini okrog 15 hektarjev! Tržnica se v smeri sever–jug od Bab al-Yemen do Bab Shuab razprostira 600 m daleč, v smeri vzhod–zahod pa 350 m. Na tem mestu je bila že v antiki. Izrazit razcvet je doživela, ko je bila Sana razglašena za *mahrab*, sveto, zaščiteno mesto, kjer je vojskovanje prepovedano. Različna plemena so lahko svobodno trgovala, čeprav so se zunaj mesta tudi vojskovala. Danes na tržnici prodajajo veliko spominkov, tudi dosti kiča, a še vedno prevladujejo trgovine in skladišča z blagom za domačine. Zato tržnica velja za mnogo pristnejšo, kakor na primer tržnici v Carigradu ali Kairu. Prvotno je bil suk razdeljen v več kot 50 manjših, specializiranih tržnic. Vsaka je bila locirana okrog enega karavanseraja oziroma samsare, orientalskega prenočišča za karavane, kjer so trgovci raztovarjali svoje blago. Suk al-Milh je bil le en izmed teh, specializiran za dišave, začimbe in sol. Ime je sčasoma prešlo na celo tržnico. V sodobnosti se tržnice nič več strogo ne držijo starih specializacij; veliko se jih je pomešalo. Najbolj značilen primer samsare in prikaz njenega delovanja si popotnik lahko ogleda v samsari Al-Jumluk.

Samsara suka al-Milha je bila izropana in uničena med plemenskim napadom Sane po aten-

tatu na imama Jahjo leta 1948. Za zdaj je še niso obnovili. Nekatere samsare so obnovili in odprli za turiste, na primer samsare Al-Mansurah, An-Nahas, Al-Halaqah, druge služijo kot skladišča. Za ogled, kako je samsara nekoč funkcionirala, je najboljša samsara Al-Jumluk. Ena najstarejših mošej v Jemnu in središče starega mesta je Velika mošeja (Jami Kabeer). Zgrajena je bila v času življenja preroka Mohameda, domnevno prav na njegovo željo. Prerok naj bi sam izbral tudi lokacijo. Mošejo so postavili že leta 630, le dve leti zatem, ko je perzijski guverner Badhan sprejel islamsko vero. Za gradnjo so uporabili kamne cerkve Kalis in morda tudi palače Ghumdan. Od prvotne mošeje ni ostalo veliko. Prvič so jo povečali že leta 705, obnovljena je bila tudi po večjih poplavih v letih 878 in 911, ko je bila precej poškodovana. Vzhodno krilo je bilo povečano med vladanjem kraljice Arve okrog leta 1100. Nemuslimanom vstop v Veliko mošejo ni dovoljen, podobno velja za veliko večino drugih mošej v Jemnu. Vstopa "nevernikom" ne prepoveduje Koran, ampak lokalni verski poglavarji.

9. do 13. dan: Sokotra

Otočje Sokotra leži na skrajnem severozahodnem robu Indijskega oceana, ob vhodu v Adenski zaliv. Sokotra, največji otok v njem, je samo 250 km oddaljena od somalijske obale in 400 km od obale Jemna, ki mu ozemeljsko pripada. Desetletja je spadala pod provinco Aden, od leta 2004 je del Hadramauta.

250 km dolgo otočje sestavljajo štirje otoki in dve čeri. Daleč največji otok Sokotra meri 3625 km², 'Abd al Kūrī 133 km², Samhah 41 km² in Darsah 16 km².

Otok se je od afriške obale odcepil konec miocena, to je pred okrog šestimi milijoni leti. Dolgotrajna izolacija je vplivala na razvoj svojstvenega rastlinstva in živalstva.

Otok Sokotro lahko razčlenimo na štiri večje geografske enote:

- priostreno granitno gorovje Jabal Haghier, visoko do 1526 m, ki se strmo dviga nad obalno ravnino na severu otoka; na južni strani, kjer se vanj zajeda šest vzporednih dolin, je gorovje manj strmo;
- strmo odrezano apnenčasto planoto v vzhodnem, južnem osrednjem in zahodnem delu otoka, ki je na nadmorski višini od 300 do 700 m in prekriva magmatsko podlago;
- obalne ravnine na severu in jugu; severna ni enotna, ampak jo sestavlja več manjših rodovitnih kotlin med strmimi polotoki; južna, nad katero se strmo, s prepadnimi, do 400 m visokimi stenami dvigajo apnenčaste planote, je sklenjena, dolga 60 km in široka 6 km;
- notranje kotline zahodno od gorovja Haghier, ki so reliefno povezane z obalnimi ravninami na severni strani otoka.

Obala je zelo raznolika in obsega klife, prodnate in peščene plaže, lagune, fosilne in recenčne koralne grebene.

Sokotra je izvorno celinski otok, del parceline Gondvane, ki se je odcepila od Afrike. To se je zgodilo kmalu zatem, ko se je odcepila Arabska plošča in se je odprl Adenski zaliv. Podlago sestavljajo magmatske in metamorfne kamnine, čez katere so bili v kredni in poznem

eocenu odloženi apnenci, peščenjaki in laporji. Predkambrijsko granitno gorovje Haghier je tudi med transgresijo ostalo nad vodo.

Sokotra je značilna ekoregija suholjubnega grmovnega rastlinja na križišču treh velikih biogeografskih regij: etiopske, orientalske in paleoarktične. Dolgotrajna izolacija je povzročila pojav endemičnih ekosistemov in številnih vrst, ki so že davno izginile z vzhodnoafriško-arabskega sveta. Izjemnost Sokotre v svetovnem merilu je ravno v veliki pestrosti rastlinskih vrst in visoki stopnji endemizma. Med 825 vrstami rastlin v 430 redovih jih je kar 307 v 15 rodovih oziroma 37 % endemičnih! Posamezne vrste najdemo na majhnih območjih in so dobro prilagojene na tamkajšnje običajno ostre življenjske razmere. Pestrost rastlin na Sokotri je poleg izolacije v precejšnji meri odsev naravnih razmer, v prvi vrsti kamninske in reliefne pestrosti ter neenakomerne razporeditve padavin. Te so odvisne od monsuna, ki prinaša padavine med majem in avgustom. Med jesenjo in pomladjo je suha doba, čeprav so najvišji vrhovi tudi takrat pogosto v oblakih. Visoka stopnja endemizma je posebej značilna za gorovje Haghier, kjer uspeva vsaj 200 rastlinskih endemitov. Mnoge rastline so že tisočletja znane po zdravilnih učinkih, saj so denimo aloje, bosvelije in zmajevec že v antiki uporabljali v medicinske namene. V osmih vegetacijskih tipih na otoku je kar 157 ogroženih oziroma ranljivih rastlinskih vrst, med njimi vseh osem vrst kadila (bosvelija), zmajevec in kumarično drevo.

Zaradi razmeroma sušnega podnebja in skromnih dimenzij otoka je velikih živali malo. Živalski svet še ni v celoti raziskan, še zlasti ne v številnih kraških jamah. Na Sokotri je največ, 192, ptičjih vrst, od tega je endemičnih šest vrst in deset podvrst. Kar 95 % kopenskih polžev na otoku je endemitov. Med 34 vrstami plazilcev je endemičnih 90 %, vseh šest vrst kač, 15 od 18 vrst gekonov, dva skinka, dva kuščarja in kameleon. Tri četrte kopenske favne predstavljajo insekti, ki jih je več kot 600 vrst. Z izjemo netopirjev na otoku ni bilo sesalcev. S človekom so prišle domače in druge živali, kot so miši in podgane, ki med avtohtonim rastlinstvom in živalstvom povzročajo precejšnjo škodo.

Najbolj znana rastlinska vrsta na otoku je zmajevec (*Dracaena cinnabari*), imenovan tudi drevo zmajeve krvi. Drevesa z značilno dežnikasto obliko in višino do 10 m so ime dobila po svetlo rdeči smoli, ki je bila nekoč glavni izvozni artikel otoka in pomemben artikel v trgovini z začimbami. Smola se še vedno uporablja v medicinske namene ter kot barvilo, kadilo in olje za telo. Sok zmajevega drevesa so v antičnem svetu uporabljali kot dragoceno zdravilo, zlasti kot antiseptik za premazovanje ran. Z njim so se mazali rimski gladiatorji in sloves o tem zdravilu, ki "omogoča neranljivost", je zašel celo v germanski mit o Siegfriedu. Danes ga uporabljajo za lake, zobarski kit, v zdravilstvu pa kot hemostatik.

Za Sokotro zelo značilna so tudi stekleničasta drevesa, ki so dobila ime po nenavadno odebeljenem spodnjem delu stebela, kjer so shranjene zaloge vode. Stekleničasta drevesa sestavljajo predstavniki različnih rastlinskih redov in jih sestavlja veliko vrst, med katerimi je na splošno najbolj znan baobab, na Sokotri pa puščavska roža (*Adenium obesum*). Endemične so sokotranska aloja (*Aloe perryi*), sokotranska begonija (*Begonia socotrana*), kumarično drevo (*Dendrosicyos socotrana*) in številne druge.

Velika pestrost je značilna tudi za morski živelj, saj Sokotra leži na stiku rdečemorske in

Na severni strani otoka se nad obalno ravnino strmo vzpenja geološko staro gorovje Haghier. Foto: Bojan Erhartič.

Apnenčaste planote se z manjšimi prekinitvami razprostirajo čez celotno ozemlje otoka. Foto: Bojan Erhartič.

Celotna Sokotra je razrezana z globokimi vadiji, v katerih je (skoraj) vse leto tekoča voda. Foto: Robert Brglez.

Sokotra ima dobrih 300 km zelo raznolike obale. Njen najbolj znan del je laguna Ditwah na severozahodni strani otoka. Foto: Robert Brglez.

indijsko-arabske regije. Strokovnjaki so našeli 283 vrst koral, 730 vrst rib in 300 vrst rakov. Morski habitati so zaenkrat v dobrem stanju, vendar postopoma naraščajo tudi pritiski na morsko okolje.

Upravičeno torej trdimo, da je Sokotra vroča točka biodiverzitete. Izjemne vrednosti tega območja se je prej kot jemenska vlada zavedla mednarodna skupnost. Tako so v Programu Združenih narodov za razvoj (United Nations Development Programme - UNDP) skupaj z jemensko vlado že leta 1996 sprožili akcijo za zaščito in trajnostno rabo naravnih virov na Sokotri. Po večletni temeljiti raziskavi biodiverzitete so brez upoštevanja že coniranega morja otočje razdelili na štiri območja:

- Območja strnjene poselitve obsegajo le tri majhna območja na glavnem otoku: naselji Hadibu in Qulansiyah ter letališče. Zavzema 1,4 % ozemlja otočja in je namenjeno potrebam prebivalstva in infrastrukturi. Zanj se predvideva trajnostni razvoj, zlasti takšen, ki bi dvignil kakovost bivanja domačinov.
- Območja rabe naravnih virov, ki zavzemajo 23,5 % ozemlja, so redkeje poseljena območja, namenjena tako ohranjanju biodiverzitete kot vzpodbujanju tradicionalnih dejavnosti (nadzorovano pašništvo, nabiranje plodov).
- Območja "narodnega parka" so z 72,6-odstotnim deležem ozemlja površinsko izrazito prevladujoča. Na njih ima prednost ohranjanje narave; poselitev je zelo redka. Za ta območja je predvideno vzpodbujanje trajnostnega turizma.
- Območja naravnih rezervatov, ki zavzemajo 2,5 % ozemlja. Gre za sedem območij na

Puščavske rože z značilno odebeljenimi spodnjimi deli stebel so predstavniki stekleničastih dreves; v ozadju rastejo zmajevci. Foto: Robert Brglez.

Zmajejci na nekaterih mestih dokaj na gosto poraščajo notranjost Sokotri. Foto: Robert Brglez.

*Drevo *Dracaena cinnabari*, eno izmed zmajejcev, iz katerih pridobivajo "zmajevo kri", raste samo na Sokotri. Foto: Bojan Erhartič.*

Sokotri in pet območij na drugih otokih. Območja bodo predvidoma strogo zavarovana, saj z izjemo trajnostnega turizma ne bodo mogoči nobeni drugi posegi v prostor.

Razdelitev na območja uživa precejšnjo podporo lokalnega prebivalstva, vendar v praksi še ni docela zaživela. Pojavljajo se zlasti potrebe po boljši zakonodaji, učinkovitejšem upravljanju z območji in ozaveščanju domačinov. Največjo grožnjo predstavljajo nelegalna gradnja cest, čezmerno pašništvo, industrijski ribolov in druga čezmerna raba naravnih virov, na primer smole in lesa. Potencialni grožnji sta odpiranje otoka množičnemu turizmu in vnos tujerodnih invazivnih vrst.

Globalnega pomena Sokotre, otoka, ki se ga je oprijel vzdevek Galapaški otoki Indijskega oceana, se je zavedla tudi Evropska unija, ki je pripravila vse potrebno za vpis otočja na Unescov seznam svetovne dediščine, kar se je zgodilo julija 2008.

Zaradi svoje geografske lege je Sokotra že v davni predstavljala vez med Indijo, Afriko in Arabskim polotokom. V njeno bogato mitologijo so vpleteni denimo apostol Tomaž, feniks in pirati. Na otoku kroži legenda, da je v 4. stoletju pred našim štetjem Aristotel svetoval Aleksandru Velikemu, naj na Sokotro pošlje odpravo Grkov iz filozofove vasi. Njen cilj naj bi bil poiskati rastišča aloje in drugih otoških vrst zdravilnih rastlin.

Vsekakor so otok že pred Grki odkrili ter poselili Indijci in ga poimenovali *Dvipa Sukhadara*, kar v sanskrtu pomeni 'Otok blaženosti'. Grki so prevzeli prvotno indijsko ime otoka in ga v grščino vpeljali kot *Dioscorida*, iz česar je pozneje nastala izpeljanka Sokotra.

Druga teorija išče izvor imena v glavni gospodarski dejavnosti. Poleg kadila so z otoka največ izvažali smolo zmajevcev, ki so jim po arabskem geografu Jakutu al-Hamaviju rekli *al-katir*, otoku pa 'tržnica zmajevih dreves' oziroma *suk al-katir*, iz česar je nastalo ime Šuqutrā, po naše Sokotra. Tretja teorija se navezuje na grške pomorščake, ki so navedli, da otočani zbirajo zdravilne sestavine z nabiranjem kapljic, ki padejo z drevesa, torej *suk al-Qutra* v pomenu 'tržnica kapljic'. Grški pisci na otoku omenjajo tudi velike živali, na primer slone in krokodile.

Za Feničane je bila Sokotra dom mitološkega feniksa, svete ptice, ki vsakih 500 let zgori in se ponovno rodi iz pepela. Po legendi zgori na grmadi kadila in vej zmajevca.

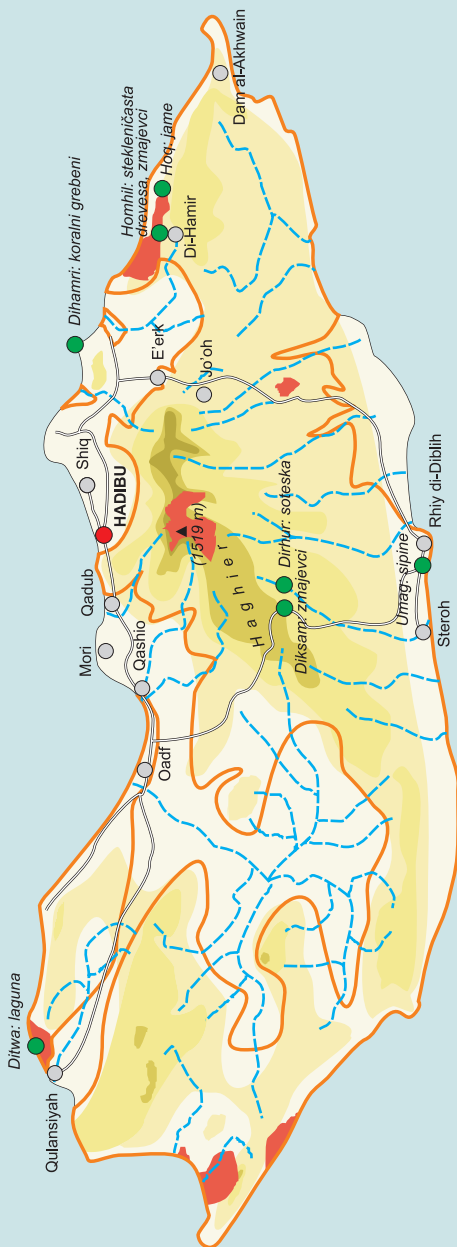
Vsekakor je grška kolonija s svojo zgodovino in demokracijo močno vplivala na prvotne prebivalce in indijsko skupnost. Do 1. stoletja je Sokotra zaslovela kot primer *Utopije*, 'srečne dežele' iz knjige Thomasa Moora *Utopija* iz leta 1516, v kateri je objavljen tudi zemljevid Otok Utopija oziroma *Utopiae Insulae Figura*. Nekako v tem času naj bi otok na poti v Indijo zaradi brodoloma obiskal apostol Tomaž in iz ladijskih razbitin zgradil prvo cerkev na otoku ter naseljence spreobrnil v krščansko vero. Zapuščina apostola in njegovih naslednikov je bila dolga, saj se je navzočnost krščanstva čutila naslednjih 1500 let. Do 4. stoletja je bilo krščanstvo na otoku tako močno, da so od tod odhajali misijonarji na Arabski polotok, seveda tudi v Jemen. O krščanstvu na Sokotri poročajo številni pomorščaki in popotniki, 700 let pozneje tudi Marco Polo.

Leta 1507 so se na Sokotri prvič izkrkali Portugalci. Zavzeli so trdnjavo vojakov iz Mare in v njej zgradili cerkev. Štiri leta pozneje je sultan vrnil udarec, podrl cerkev in ubil vodje evropskih priseljencev. Kljub temu so otok še celo stoletje nadzirali Portugalci. V hribih nekatera

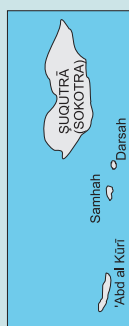
ŠUQUTRĀ (SOKOTRA)

20 km

	do 250 m		narodni park		vadi
	250—500 m		naravni rezervat		vrh
	500—750 m		cesta		največje mesto
	750—1000 m		kraji: zanimivost		druga naselja
	nad 1000 m				

plemena še vedno opevajo, kako so bili njihovi predniki na Sokotro izgnani zaradi grehov. Pesmi namigujejo, da so Portugalci Sokotro uporabljali kot otok za izgnance. Misel, da so Sokotranci potomci Portugalcev, je še vedno živa.

Konec 16. stoletja so sultani iz Mare otočane spreobrnili v islam in povsem zabrisali sledove krščanstva. Leta 1835 so Sokotro zasedli Britanci, saj so na otoku nameravali urediti skladišče premoga za parnike. Tri leta pozneje so misel opustili, saj so za ta namen našli primernejše pristanišče v Adnu, ki so ga takoj proglasili za kolonijo. Sokotra se je vrnila pod okrilje Mare, kjer so imeli sultani rezidenco do srede 20. stoletja.

V zadnjih letih je Sokotra prejela obilno mednarodno pomoč, s katero so zgradili šole, bolnišnico, letališče in asfaltirali prve ceste. Otok se je začel odpirati svetu šele po odprtju letališča leta 1999. Pred tem je bila edini stik z zunanjim svetom ladja. Ker je v času poletnega monsuna morje zelo nemirno in nevarno, je bil otok vsako leto za nekaj mesecev povsem odrezan od preostalega sveta.

Kljub sodobnejši infrastrukturi je Sokotra še vedno "daleč zadaj", saj na otoku ni industrije, prav tako ni signala mobilne telefonije, pogosto primanjkuje tudi elektrike. Glavno mesto je Hadibu, v katerem živi 8500 prebivalcev. Celoten otok, dolg 130 in povprečno širok 35 km, naseljuje med 40.000 in 50.000 ljudi. Ti se ukvarjajo s kozjerejo, gojenjem datljev in ribištvom. Hadibu je edino naselje na otoku z nekaj manjšimi hoteli s skupno zmogljivostjo približno 100 postelj in preprostimi restavracijami.

Med glavnimi zanimivostmi Sokotre so:

- morski rezervat Dihamri 30 km vzhodno od Hadiba, kjer so najlepši koralni grebeni na otoku,
- naravni rezervat Homhil na vzhodu otoka, kjer v vadiju in na apnenčasti planoti raste veliko zmajevcev, ki sestavljajo prave gozdne sestoje, pa tudi stekleničastih dreves,
- jame Hoq visoko v hribih vzhodno od Homhila; poseljena jama je od 2. stoletja dalje služila kot trgovsko središče,
- gorovji Haghier in Fermhin sta najvišja dela otoka z mnogimi endemiti, zlasti v gozdnem rezervatu Skent,
- planota Diksam v osrednjem delu otoka, kjer uspevajo sestoji zmajevcev; razrezana je s številnimi vadiji in nudi dobre možnosti za pohodništvo,
- vadi Dirhur, kjer potok presahne le nekaj mesecev na leto; nekateri tolmeni so vse leto napolnjeni z vodo in so zato vabljivi za plavanje,
- plaža Umag na južni strani otoka je najdaljša peščena plaža na otoku; ob obali so velike sipine, v pečinah nad obalno ravnino Nujed pa številne kraške jame,
- vas Qulansiyah na skrajnem severozahodu otoka je s 3900 prebivalci drugo največje naselje na Sokotri; ima manjšo trgovino in je izhodišče za izlet s čolnom na Ras Shuab, kjer je na strmem klifu mogoče opazovati morske ptice, v morju pa delfine,
- naravni rezervat Ditwa z istoimensko največjo laguno na otoku.

VIRI IN LITERATURA

- Aithie, C., Aithie, P. 2004: Yemen: Jewel of Arabia. Stacey International. London.
- Al-Ghabiri, I. 2004: Yemen, rich in biodiversity. Yemen Times 13, 763. Medmrežje: <http://yementimes.com/article.shtml?i=763&p=lastpage&a=1> (maj 2009).
- Aldervish, A. M. (ur.) 2001: Republic of Yemen – Initial National Communication Under United Nation Framework Convention of Climate Change. Medmrežje: http://jiko-bmu.de/files/service/informationen_gastlaender/application/pdf/first_national_communication_yemen.pdf (maj 2009).
- Andrews, J. 2008: 03B Floods Yemen. International Weather Blog. Medmrežje: http://www.accuweather.com/mt-news-blogs.asp?partner=accuweather&blog=Andrews&pgurl=/mtweb/content/Andrews/archives/2008/10/03b_floods_yemen_sends_moisture_north_to_iraq.asp (maj 2009).
- BBC News. Tarek Bin Laden's Red Sea bridge. 22. 2. 2008. Medmrežje: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7259427.stm> (maj 2009).
- Bobič, Ž. 2008: Jemen, dežela na jugu Arabskega polotoka. ISIS 17-1. Zdravniška zbornica Slovenije. Ljubljana.
- Brus, M. 2006: Arabija Feliks. Knjižnica Annales 47. Založba Annales. Koper.
- Central Statistical Organisation 1. Medmrežje: <http://www.cso-yemen.org/index.php?lng=english&> (maj 2009).
- Central Statistical Organisation 2. Yearbook 2007. Population. Medmrežje: <http://www.cso-yemen.org/publication/year-book2007/Population.xls> (maj 2009).
- Central Statistical Organisation 3. Millennium Development Goals Indicators. Medmrežje: <http://cso-yemen.org/publication/MDGs.xls> (maj 2009).
- Central Statistical Organisation 4. Yearbook 2007. Work. Medmrežje: <http://www.cso-yemen.org/publication/year-book2007/work.xls> (maj 2009).
- Central Statistical Organisation 5. Yearbook 2007. Agriculture and Fishing. Medmrežje: http://www.cso-yemen.org/publication/year-book2007/Ag_Fish.xls (maj 2009).
- CIA, The world factbook. Medmrežje: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/YM.html> (junij 2009).
- Climate Zone. Aden. Medmrežje: <http://www.climate-zone.com/climate/yemen/celsius/aden-intl.htm> (maj 2009).
- Convention on Migratory Species. Yemen's role in the conservation of biodiversity, with special regard to migratory species. Medmrežje: http://www.cms.int/news/PRESS/nwPR2006/november/Yemen_profile.pdf (maj 2009).
- Dinar, A. (ur.) 2000: The Political Economy of Water Pricing Reforms. Medmrežje: http://books.google.com/books?id=__FxRMYcWib8C&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_v2_summary_r&cad=0#v=onepage&q=&f=false (maj 2009).
- Emirates Meteo Blog. Tropical Storm 03B floods Yemen. Medmrežje: <http://www.meteo.ae/2008/10/tropical-storm-03b-floods-yemen/> (maj 2009).
- Encarta. Yemen. Medmrežje: http://encarta.msn.com/encyclopedia_761578405/Yemen.html (maj 2009).
- Encyclopedia Britannica 1. Red Sea. Medmrežje: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/494479/Red-Sea/22747/Geology> (maj 2009).

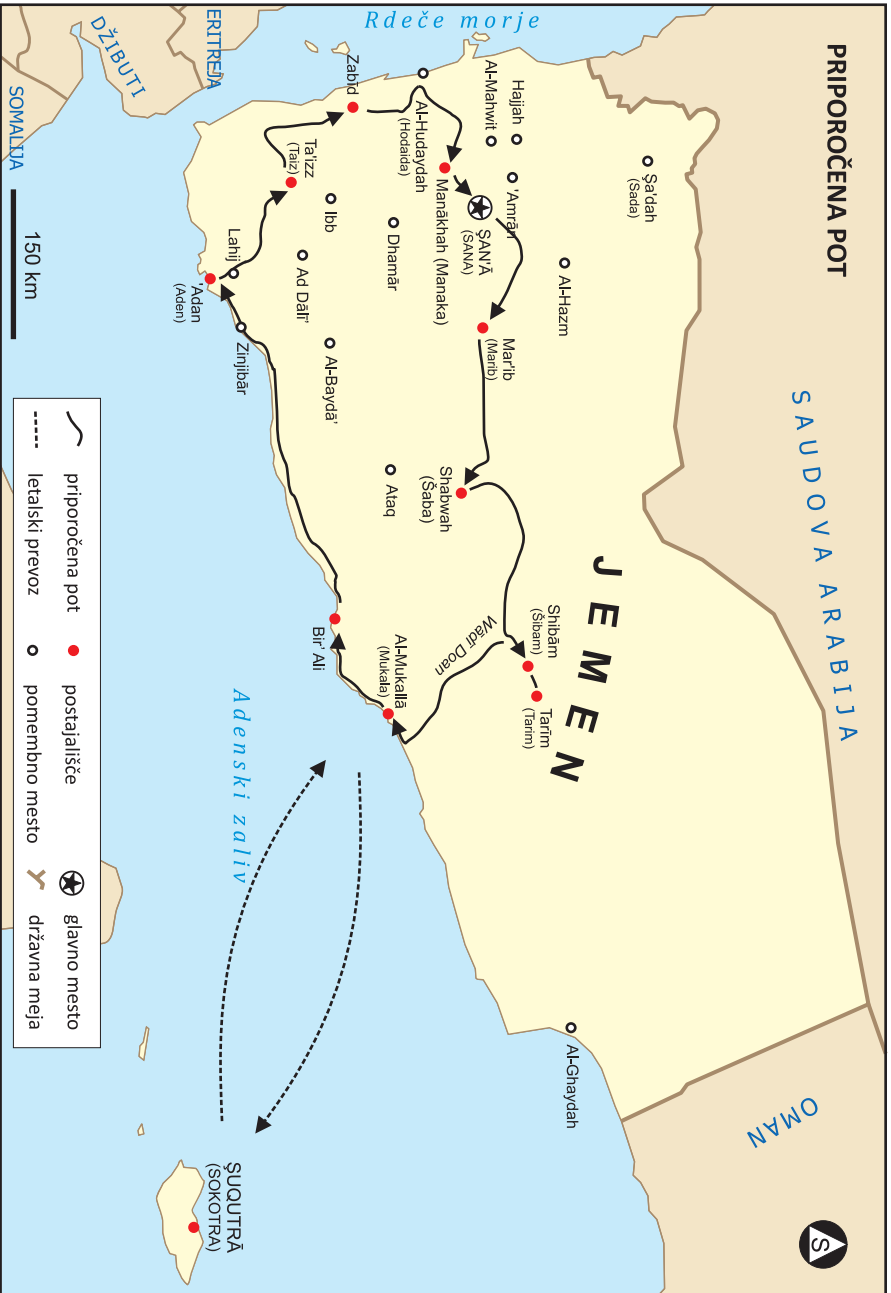
- Encyclopedia Britannica 2. Yemen. Medmrežje: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/652831/Yemen> (maj 2009).
- Encyclopedia.com. Yemen. Medmrežje: <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2586700247.html> (maj 2009).
- Energy Information Administration 1. World Oil Transit Chokepoint. Medmrežje: http://www.eia.doe.gov/cabs/World_Oil_Transit_Chokepoints/Full.html (maj 2009).
- Energy Information Administration 2. Yemen. Medmrežje: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Yemen/Full.html> (maj 2009).
- Erhartič, B. 2008: Jemen – biser arabskega sveta. Revija Reporter 16. Medmrežje: http://public.edition-on.net/links/440_reporter_16.asp?page=64 (maj 2009).
- FAO 1. Yemen. Medmrežje: <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries/yemen/index.stm> (maj 2009).
- FAO 2. Water Policy Reform in Yemen. Medmrežje: <http://www.fao.org/docrep/006/ad456e/ad456e0g.htm> (maj 2009).
- Gabrovec, M. 1991: Jemen. Geografski obzornik 38-2. Zveza geografskih društev Slovenije. Ljubljana, str. 17–21.
- Gabrovec, M., Kušar, S., Mihelčič, M., Mrak, I., Rejec Brancelj, I., Zupančič, J. 2004: Kirgizistan. Vodniki Ljubljanskega geografskega društva. Uredil Drago Kladnik. Založba ZRC. Ljubljana.
- Geology.com. Yemen Flooding. Medmrežje: <http://geology.com/news/2008/yemen-flooding.shtml> (maj 2009).
- Gwynne, D. 2007: Why Walls Are Going Up All Over the World? Arab News. 13. 2. 2007. Medmrežje: <http://www.arab-news.com/?page=7§ion=0&article=92084&d=13&m=2&y=2007> (maj 2009).
- Hämäläinen, P. 1991: Yemen: a Travel Survival Kit. Lonely Planet. Hawthorn.
- Kačičnik, M. 2001: Rajska roža. Družabno življenje v Jemnu – zvečenje kata. Mladina. Medmrežje: <http://www.mladina.si/teednik/200118/clanek/dope/> (maj 2009).
- Kamaran Island – Red Sea Yemen. The History of Kamaran Island. Medmrežje: <http://www.kamaran.net/history/history.htm> (maj 2009).
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M., Humar, M., Košmrlj-Levačič, B. (ur.) 2005: Geografski terminološki slovar. Založba ZRC. Ljubljana.
- Knehtl, I. 2006: Gradovi iz peska, vrtovi z neba. Mariborska literarna družba. Maribor.
- Kunaver, J., Drobnjak, B., Klemenčič, M. M., Lovrenčak, F., Luževič, M., Pak, M., Senegačnik, J. 1998: Obča geografija za 1. letnik srednjih šol. DZS. Ljubljana.
- Library of Congress. Yemen. 2008. Medmrežje: <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Yemen.pdf> (maj 2009).
- Looklex Encyclopedia. South Arabian languages. Medmrežje: http://looklex.com/e.o/arabian_south_1.htm (maj 2009).
- Mayer, J. 2002: The House of Bin Laden. The New Yorker. 12. 9. 2002. Medmrežje: <http://web.archive.org/web/20020820033016/http://www.mindfully.org/Reform/House-Of-Bin-Laden12sep02.htm> (junij 2009).
- McCorriston, J. 1999: Roots of Agriculture in South Arabia. American Institute for Yemeni Studies. Medmrežje: <http://www.aiys.org/webdate/joy.html> (maj 2009).
- McLaughlin, D. 2007: Yemen. Bradt Publications. Guilford.
- Med.over.net. Khat. Medmrežje: http://med.over.net/zasvojenost/droge_khat.php (maj 2009).
- Minissale, A., Mattash, M. A., Vaselli, O., Tassi, F., Al-Ganad, I. N., Selmo, E., Shawki, N. M., Tedesco, D., Poreda, R., Ad-Dukhain, A M., Hazzae, M. K. 2007: Thermal springs, fumaroles and gas vents of continental Yemen: Their relation with active tectonics, regional hydrology and the country's geothermal potential. Elsevier. Medmrežje: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6VDG-4MMWHHC-G&_user=1046700&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&view=c&_acct=C000050881&_version=1&_urlVersion=0&_userid=1046700&md5=b40916370703a766d9c718c9f1d47019 (maj 2009).
- Napokoj, M. 2008: Libija. Vodniki Ljubljanskega geografskega društva. Uredil Drago Kladnik. Založba ZRC. Ljubljana.
- NASA. Tropical Cyclone 3B. Medmrežje: http://www.nasa.gov/mission_pages/hurricanes/archives/2008/h2008_td3b.html (maj 2009).
- Natek K., Natek M. 2000: Države sveta. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- Natek K., Natek M. 2006: Države sveta. Ponatis. Mladinska knjiga. Ljubljana.

- National Geographic 1. Afrotropic Ecoregions. Medmrežje: http://www.nationalgeographic.com/wildworld/profiles/terrestrial_at.html#desert (maj 2009).
- National Geographic 2. Socotra Island xeric shrublands. Medmrežje: <http://www.nationalgeographic.com/wildworld/profiles/terrestrial/at/at1318.html> (maj 2009).
- Naval Research Laboratory. East Arabian Sea. Medmrežje: http://www.nrlmry.navy.mil/forecaster_handbooks/EastArabianSea/Forecasters%20Handbook%20for%20the%20Middle%20East-Arabian%20Sea.4.pdf (maj 2009).
- Oil and Gas Directory. Yemen. Medmrežje: http://www.oilandgasdirectory.com/ogd2008/pages/research_profile/yemen.pdf (maj 2009).
- Omani Sites on the World Heritage List. The Frankincense Tree and Its Uses. Medmrežje: <http://www.omanwhs.gov.om/english/Frank/FrankincenseTree.asp> (maj 2009).
- Oppenheimer, S.: The Gates of Grief. Medmrežje: <http://www.bradshawfoundation.com/journey/gates2.html> (maj 2009).
- Oskarjev Jemen. Agencija Oskar, d. o. o. Kranj, 2007.
- Petroleum Exploration and Production Authority. Geological and Stratigraphic Settings of Yemen. Medmrežje: <http://www.pepa.com.ye/Geological%20framework/Geological%20&%20Stratigraphic%20Settings%20of%20Yemen.htm> (maj 2009).
- Planet Earth Newsletter. Tsunami in Yemen. 5, 2007. Medmrežje: <http://www.yearofplanetearth.org/content/downloads/yemen/NEWSLETTER1-7.pdf> (maj 2009).
- Podobnikar, T. 1996: Jemen – od Rdečega morja do puščave Ar Rub al Khali. Geografski obzornik 43-1. Zveza geografskih društev Slovenije. Ljubljana.
- Port of Aden. Medmrežje: <http://www.portofaden.com/GC.htm> (maj 2009).
- Poverty Reduction Strategy Paper 2003–2005. Republic of Yemen. Medmrežje: <http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Yemen/PRSP/Yemen%20PRSP.pdf> (maj 2009).
- Sander, K. M., Oches, E. A., Anderson, S., McCorriston, J., Harrower, M. 2005: Tufa records of Holocene climate change in highland southern Yemen. Salt Lake City Annual Meeting, The Geological Society of America. Medmrežje: http://gsa.confex.com/gsa/2005AM/finalprogram/abstract_94781.htm (maj 2009).
- Schofield, R. 2000: Negotiating the Saudi-Yemeni international boundary. The British-Yemeni Society. Medmrežje: <http://www.al-bab.com/bys/articles/schofield00.htm> (maj 2009).
- Sieghart, L. C. 2008: Clean Development Mechanism – An Experience from Yemen. Medmrežje: <http://www.cabi.org/EnvironmentalImpact/?site=138&page=116> (maj 2009).
- Sveto pismo. Medmrežje: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=2+Krn&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (maj 2009).
- The Encyclopedia of Earth. Water profile of Yemen. Medmrežje: http://www.eoearth.org/article/Water_profile_of_Yemen (maj 2009).
- The National Report. The Development of Education in the Republic of Yemen. Medmrežje: http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/yemen_NR08.pdf (julij 2009).
- The World Bank 1. Project appraisal document on a proposed credit in the amount of SDR 12.76 million to the Republic of Yemen for a secondary education development and girls access project. Medmrežje: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2008/02/28/000333038_20080228234736/Rendered/PDF/417730PADOP0891ly10IDA1R20081003611.pdf (julij 2009).
- The World Bank 2. Yemen. Medmrežje: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/MENAEXT/YEMENEXT/N/0,,menuPK:310170~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:310165,00.html> (maj 2009).
- UNEP. After the Tsunami: Yemen. Medmrežje: http://www.unep.org/tsunami/reports/Tsunami_YEMEN_LAYOUT.pdf (maj 2009).
- UniMaps. Yemen. Medmrežje: <http://unimaps.com/yemen/index.html#> (maj 2009).
- US Geological Survey. The Red Sea Basin Province: Sudr-Nubia and Maqna Petroleum Systems. Medmrežje: <http://pubs.usgs.gov/of/1999/ofr-99-0050/OF99-50A/province.html> (maj 2009).

- Ward, C., Ueda, S., McPhail, A. 2006: Water Resources Management in Yemen. Medmrežje: <http://siteresources.worldbank.org/INTYEMEN/Overview/20150274/YE-Water.pdf> (maj 2009).
- Werner, D. (ur.) 1987: Yemen: 3000 Years of Art and Civilisation in Arabia Felix. Pinguin. Innsbruck.
- Wikipedia 1. Kamaran. Medmrežje: <http://en.wikipedia.org/wiki/Kamaran> (maj 2009).
- Wikipedia 2. Perim. Medmrežje: <http://en.wikipedia.org/wiki/Perim> (maj 2009).
- Wikipedia 3. Hanish_islands_crises. Medmrežje: http://en.wikipedia.org/wiki/Hanish_islands_crises (maj 2009).
- Wikipedia 4. Socotra. Medmrežje: <http://en.wikipedia.org/wiki/Socotra> (maj 2009).
- Wikipedia 5. Bab-el-Mandeb. Medmrežje: <http://en.wikipedia.org/wiki/Bab-el-Mandeb> (maj 2009).
- Wikipedia 6. Coffea arabica. Medmrežje: http://en.wikipedia.org/wiki/Coffea_arabica (maj 2009).
- Wikipedia 7. Semitski jeziki. Medmrežje: http://sl.wikipedia.org/wiki/Semitski_jeziki (maj 2009).
- Wikipedia 8. Soqotri. Medmrežje: <http://en.wikipedia.org/wiki/Soqotri> (maj 2009).
- Wikipedia 9. Mahri. Medmrežje: <http://en.wikipedia.org/wiki/Mahri> (maj 2009).
- Wikipedia 10. Education in Yemen. Medmrežje: http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Yemen (junij 2009).
- Wikipedia 11. Bin Ladin. Medmrežje: http://en.wikipedia.org/wiki/Bin_Ladin (junij 2009).
- World Heritage. Socotra Archipelago. Medmrežje: <http://whc.unesco.org/en/list/1263>; http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/1263.pdf (maj 2009).
- World Travel Guide. Yemen. Medmrežje: <http://www.worldtravelguide.net/country/312/climate/Middle-East/Yemen.html> (maj 2009).
- Zandri, E. (ur.) 2003: Saving Socotra. UNDP.

KAZALO

Uvod.....	3
Naravnogeografske značilnosti.....	7
Zgodovina.....	44
Prebivalstvo.....	62
Gospodarstvo.....	79
Priporočena pot.....	95
Viri in literatura.....	151

PRIPOROČENA POT

SAUDOVA ARABIJA

OMAN

JEMEN

Rdeče morje

Adenski zaliv

ERITREJA

DŽIBUTI

SOMALIJA

150 km

- priporočena pot
- letalski prevoz
- postaja/išče
- pomembno mesto
- glavno mesto
- državna meja

ŠUOUTRĀ
(SOKOTRĀ)

Šādah (Sada)

Al-Hazm

Hajlah

Al-Mahwit

Amran

ŠANĀ (SANA)

Al-Hudaydah (Hodaida)

Manakrah (Manaka)

Dhamār

Alatq

Al-Mukalla (Mukala)

Wadi Doan

Šibam (Šibam)

Tarm (Tarm)

Al-Ghaydah

Zabid

Taizz (Taz)

lbb

Ad Dāl'

Al-Baydā'

Lahij

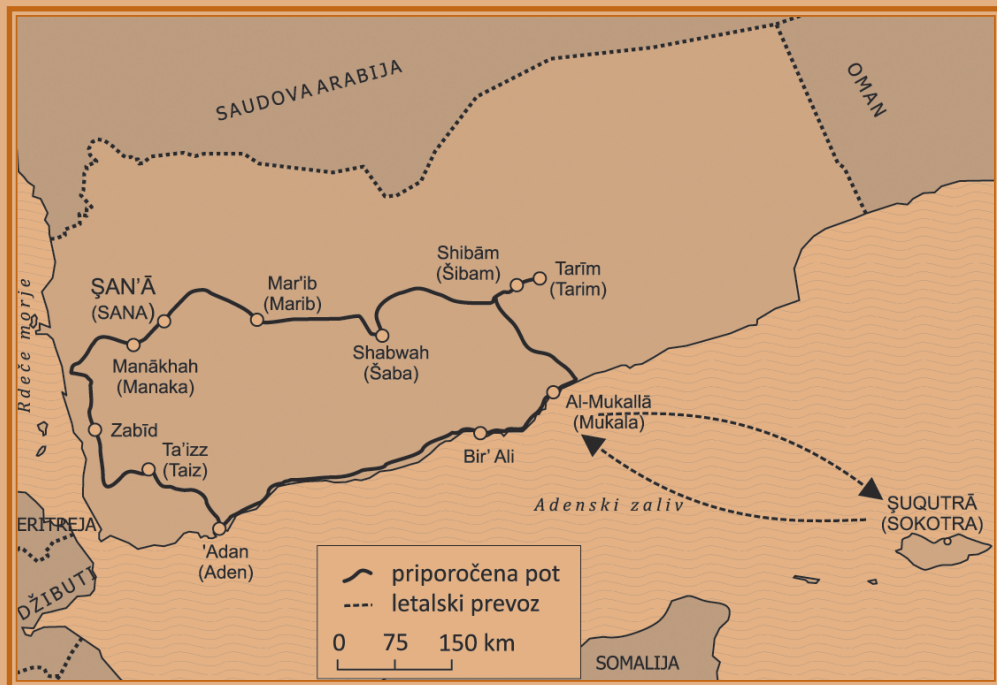
Adan (Aden)

Zinjibār

Bir' Ali

AZIJA

JEMEN

16 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISSN 1408-6395